

Н.А.БЕКЕТОВ,
Ш.И.БОТИРОВА

ТӘРБИЕ

37.015
Б-49

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСИ
ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ОРТА АРНАУЛЫ БІЛІМ МИНИСТРЛИҒИ

ТАШКЕНТ ОБЛАСТИ
ШЫРШЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТЫ

Н.А.БЕКЕТОВ, Ш.И.БОТИРОВА

ТӘРБИЕ

(оқу қолданба)

13725/10

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«ZEBO PRINT»
ТОШКЕНТ – 2022

у
Ко
в

УДК: 37.015(075.8)
КБК: 74.6уа75

Оқу қолданбада Тәрбие пәнін жан-жақты меңгеруге қатысты мәселелер дәйектелген. Мұнда Тәрбие пәнінің түрлі салалары жүйелі түрде көрініс тапқан. «Тәрбие» пәні - жоғары оқу орындарының бастауыш білім факультеттерінде өтілетін теориялық пән. Оқу қолданба студенттерді тәрбиенің негізгі ұғымдарымен, терминдерімен таныстыру, оның басты теориялық қағидалары баяндалған.

Тәрбие – адамның қоғамда өмір сүруіне қажетті қасиеттерді меңгеруіне бағытталған шаралар кешені. Білім – адам болмысының ең ежелгі және мәңгілік құндылықтарының бірі. Тәрбие – аймақтық орталықта тек пән ретінде оқытылып қоймайды, өзге пәндердің бәрінен де білім беруге және ондағы бүкіл тәлім-тәрбие, қоғам жұмыстарын жүргізуге негізгі қастысым құралы есебінде қызмет етеді.

Оқу қолданба жоғары оқу орындарының 5111700 – Бастауыш білім (қазақ тобы) мамандығына арналған.

Пікір білдірушілер:

У.Байқабилов – ТОШМПИ-дің «Өзбек тіл білімі» кафедрасының доцент М.а.

Д.Дүйсәбаева – Низами атындағы ТМПУ-дің «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының доценті.

ISBN 978-9943-8463-1-9

Ең үлкен байлық — бұл
ақыл-интеллект және
ғылым
Ғылым, ең үлкен
мирас — бұл
жақсы тәрбие,
Ең үлкен келетіндік — бұл
біліміздік!

Ш. Мирзияев

ҚҰРМЕТТІ СТУДЕНТТЕР!

Сіздің өміріңіздегі маңызды кезең басталады. Сіздің жасыңызда адамдар жарқын болашақты көргісі келеді. Дәл осы жаста сіз жылдар бойы мазасызданған армандарға негізделген жоспар құра бастайсыз.

Мұның бәрі бақытты, лайықты және тәуелсіз өмірге ұмтылудың белгісі.

Есіңізде болсын, тәуелсіз өмірдің қауіпсіз панасы - білім мен тәрбие. Кім болсаңыз да, қайда болсаңыз да, сіз өз болашағыңыздың иесісіз. Қазіргі заманғы білім мен жақсы тәрбие сізге және сіздің ата-анаңыз қалайтын адам болуға, әдемі және бақытты өмір сүруге көмектеседі.

Бұл жолда табандылық сізге көмектеседі. Ақыр соңында, міндетке жету күшті ерік-жігерді қалыптастырады және қажырлы еңбек пен ізденісті ынталандырады.

Бүгінде біз жаңа технологиялық заманда өмір сүріп жатырмыз.

Жаңашыл, бастамашыл және креативті мамандар барлық уақыттағы ең табысты адамдар болды. Сонымен, сіздің әлеуетіңізді дамытатын нәрселерге, ардайым алға ұмтылатын адамдарға назар аударыңыз. Есіңізде болсын, сіздің жастық шығыңыз - сіздің өміріңіздегі алтын уақыт. Осы мүмкіндікті пайдаланып тәрбие мен терең білім алуға, Отанға қызмет етуге, ізгі және ізгі істер жасауға жұмсаңыз.

КІРІСПЕ

Мемлекетімізде егемендік жылдарында амалға асырылған кең ауқымды реформалар тәуелсіздігіміздің берік болуын, қауіпсіздік және құқықтық негіздерін, қоғамда заң үстемдігін орнату, адам құқық және еркіндіктерін, ұлтаралық ынтымақтастық пен діни еркіндік мұқитын пайда ету үшін маңызды ірітас болды, халқымыздың тұрмыс дәрежесінің жоғары болуы, дүниежүзі талаптары дәрежесінде білім алу және кәсіп менгеру, азаматтарымыздың ізгі жұмыстарды орындау үшін барлық жағдай жаратылды.

Тәрбие – жеке адамның бойында белгілі бір физикалық, психикалық, рухани, адамгершілік және, рухани қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған педагогикалық процесс. Ана тілінің топырағында көктеп, ауасынан тыныс алмаған өнер де, білім де өміршен емес. Халық өзінің ғасырлар бойына жасаған асыл мұраларын ұрпақтан-ұрпаққа алдымен тәрбие арқылы табыс етеді. Тәрбие – адамның қоғамда өмір сүруіне қажетті қасиеттерді менгеруіне бағытталған шаралар кешені. Білім – адам болмысының ең ежелгі және мәңгілік құндылықтарының бірі. Тәрбие – аймақтық орталықта тек пән ретінде оқытылып қоймайды, өзге пәндердің бәрінен де білім беруге және ондағы бүкіл тәлім-тәрбие, қоғам жұмыстарын жүргізуге негізгі қастысым құралы есебінде қызмет етеді.

Елбасымыз Ш.М.Мирзияевтің бес стратегиясының төртінші басқышында көрсетілген: «Жастардың руханиятын өркендету, олардың ортасында кітапқұмарлықты кен түрде насихаттау бағыты» мысалында оқулықтар мен оқу әдістемелік құралдарын жазу, жастардың оқуға деген қызығуын арттыру басты талаптардың бірі болмақ.

«Осы уақытта, ақпарат-коммуникация саласындағы соңғы жетістіктерді менерумен бірге, жастардың кітап оқуға деген қызығуын арттыруға, оларды кітаппен дос болуға, тұрғындардың кітап оқуға деген қызығуын және де арттыруға айрықша көңіл аудару қажет болады. Мұның үшін, ең алдымен, ұлттың әдебиетіміз бен әлем әдебиетіміздің ең жақсы үлгілерін соның ішінде қазіргі жастарымыз яғни студенттеріміздің өз мамандықтары бойынша оқулықтар мен оқу құралдарын

әлеуметтік тармақтарға орналастыру және оларды кең насихаттауға ерекше көңіл аударуы ас маңызды талап етеді» - деп айтқан болатын Президентіміз Шавкат Мирзияев.

Иә, шынында да, елімізде жан-жақты салауатты және кемел ұрпақты көмекке жеткізу, жастарымыздың ұлттық және жаппадаамилық құндылықтарымыз негізінде тәрбиелеу мақсатында жоғары оқу орындарының қазақ тілі және әдебиеті бағытындағы студенттердің қазіргі қазақ әдеби тілі пәнінентүрлі технологиялар, әдіс-тәсілдерді, тәлім-тәрбие үдерісіне заманауи жандасулар және инновацияларды қолдану компетенцияларын дамыту, инновациялық технологиялардан пайдалану үшін қажет болған білім мен ептіліктерді қалыптастыру, заманауи оқыту құралдарынан пайдалану дағдысын дамыту негізгі міндеттердің бірі болып табылады.

Оқу құралында педагогикалық жоғары оқу орны студенттеріне тәрбие пәнінің қыр-сырларын кеңінен менгерту мәселесі көтерілген. Оқу құралында студенттен шығармашылық іздестірілі қажет етеді. Оқытудың өзі нәтижеге бағытталған білім беру болғандықтан, оқу құралында студенттерді тәрбие пәнін жетік үйренуге байланысты теориялық тапсырмалар мен сұрақтар берілген.

Студенттерінің өзіндік тіл ерекшелігін, ойлау қабылдерін тәрбие арқылы қабылдау мүмкіндіктерін ескере отырып, танымдық көзқарастарын кеңейтетін мәтіндер мен иллюстрациялар алынды. Мұнда студенттерді тәрбие пәнінің нәрімен сусындатып, адамгершілігі жоғары, талғамы биік азамат ретінде қалыптастыру мақсаты көзделді.

Бұл оқу қолданбада пәнді оқып-үйрену қажеттілігі болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне ғылыми, әдістемелік және практикалық тұрғыда қойылатын кәсіби талаптардың бірі болып табылады. Өйткені бұл ғылым гуманитарлық ғылымдар бойынша оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру, жүзеге асыру және тиімділігін зерттеуді үйлестіреді.

Сондықтан оқу құралында тәрбие пәнінің салалары туралы мәліметтер, тапсырмалар жүйеленіп берілді. Студенттің білім, білік, дағдыларын іс жүзіне асыру мақсатында өз бетімен ізденуге арналған мамандыққа байланысты мәтіндер, суреттер,

белсендіруіші сұрақтар мен ой толғаулар және глоссарийлер берілген.

Бұл оқу қолданба да жоғары оқу орындарының бастауыш білім факультеттеріне арналған үлгілі бағдарлама мен жұмыстық бағдарламаға сәйкес құрастырылған.

Оқу қолданбада әрбір тақырыпты студент қай дәрежеде меңгергенін бақылау және алған білімін пысықтау үшін берілген сұрақтар мен тапсырмалар студенттер мен оқытушыларға жеңілдік тұтызары даусыз.

І ТАРАУ. «ТӘРБИЕ» ПӘНІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

«Тәрбие» пәні және оған тиісті нормативтік құжаттар

Жоспар:

1. Тәрбие теориясының жалпы белгілері
2. «Тәрбие» пәнінің негіздері.
3. «Тәрбие» пәнін оқыту қажеттілігі

Тірек сөздер:

Тәрбие, теория, ғылым, негіз, норма, құжат, оқыту, қажеттілік, шешім, білім, дағды, оқу, құзыреттілік, тәжірибе.

Тәрбие – жеке адамның бойында белгілі бір физикалық, психикалық, рухани, адамгершілік және рухани қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған педагогикалық процесс. Тәрбие – адамның қоғамда өмір сүруіне қажетті қасиеттерді меңгеруіне бағытталған шаралар кешені. Білім – адам болмысының ең ежелгі және мәңгілік құндылықтарының бірі. Тәрбиесіз жеке адам да, адам қоғамы да болуы мүмкін емес. Өйткені адам мен қоғамның өмір сүруін қамтамасыз ететін құндылықтар ұрпақтан ұрпаққа тек тәрбие арқылы беріледі.

Педагогикалық әдебиеттерде «білім беру» термині кең және тар мағынада қолданылады. Кең мағынада тәрбие – жеке тұлғаны қалыптастыруға, оның қоғам өндірісіне және қоғамдық, мәдени-мәдениетшілік өміріне белсенді қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған барлық әсерлердің, іс-әрекеттердің, әрекеттердің және ұмтылыстардың жиынтығы. Бұл түсінікте тәрбие отбасында, мектепте, балалар мен жасөспірімдер ұйымдарында жүргізілетін тәрбие жұмысын ғана емес, бүкіл қоғамдық жүйені, оның жетекші идеяларын, өнердің барлық түрлерін қамтиды. Тәрбие деген кеңірек ұғымға білім мен мәлімет те кіреді.

Тар мағынада тәрбие – адамның физикалық дамуын, дүниетанымын, рухани-адамгершілік бейнесін және эстетикалық тұлғамын дамытуға бағытталған педагогикалық іс-әрекет. Бұл ретте отбасы-тәрбие мекемелері, қоғамдық ұйымдар тәрбие жұмысын жүргізеді. Білім беру мен оқыту тар шеңберде қарастырылмаған. Бірақ кез келген тәрбие білім алумен тығыз байланысты болады. Себебі, адам тәлім-тәрбие, білім алу

барысында білімін арттырып қана қоймай, адамгершілік, рухани қасиеттерінің дамуын жеделдетеді.

Кез келген қоғамның, кез келген елдің өмірінде білімнің маңызы зор. Өскелең ұрпақты, жалпы қоғам мүшелерін тәрбиелеуде жеткілікті жұмыс атқармаған ел тоқырау мен дағдарысқа ұшырауда. Өйткені, қай қоғамда болмасын өсіп-өркендеу үшін материалдық және рухани байлықтармен бірге тәрбие де дамиды.

Тәрбие теориясының жалпы белгілері мыналармен анықталады:

- тәрбиенің теориялық негіздері;
- тәрбие дидактикасы;
- тәрбие тәжірибесі.

Бұл мәселелер Өзбекстанда тәрбие теориясының негізі ретінде қалыптасқан жана «Білім» ғылымының негізін құрайды. Сондықтан қоғамдағы тәрбиенің рөлі, маңызы мен тәжірибесін адамдар жеткілікті түрде түсінеді. Бұл мәселе бойынша болашақ бастауыш сынып мұғалімдері теориялық біліммен, кәсіби дағдылармен және практикалық құзыреттермен қарулануы керек.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлауда жана «Тәлім» пәнінің негіздері бойынша мақсатты білім беру, оны оқытудың жана әдістерімен, технологияларымен қаруландырудың маңызы зор. Сондықтан осы жана үлгідегі электронды-модульдік оқулықтың материалдарына назар аударған жөн.

«Тәрбие» негіздері. Өзбекстан Республикасы Президентінің бастамасымен 2020 жылғы өзбек ғылымының тарихында тұңғыш рет «Педагогикасында» жана «Тәрбие» пәні жоспарға енгізілді. Осыған орай Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2020 жылғы 6 шілдедегі № 422 Жалпы орта білім беру жүйесіне «Тәрбие» пәнін кезең-кезеңімен енгізу шаралары туралы» қаулысы қабылданып, «Жалпы орта білім беру жүйесіне білім беру» пәнін кезең-кезеңімен енгізу жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы жалпы орта білім беру ұйымдарының оқушыларына арналған «Тәрбие» пәні қаулы бойынша «Тәрбие» сабағы келесі қолданыстағы пәндерді қосу арқылы құрылды:

- 1) Бастауыш сыныпта оқытылатын «Әдеп», «Туған жер сезімі»;

2) Жоғары сыныптарда оқытылатын «Ұлттық тәуелсіздік идеясы және руханиат негіздері» және «Әлемдік діндер тарихы». Соның нәтижесінде жана ғылым қалыптасты. Бұл «Тәрбие» пәнінің методологиялық негізін төмендегілер құрайды:

- тәлім - тәрбиеге тиісті нормативтік құжаттар;
- тәрбиенің негіздері мен көздері;
- білім берудің заңдылықтары, әдістері мен технологиялары;
- білім берудің практикалық мәселелері.

Дәл осы негіздер пәнінің негізін құрайды. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері осы негіздерді қажетті деңгейде меңгеруі қажет. Әйтпесе, олардың бұл пән бойынша кәсіби дайындығы қажетті деңгейде болмайды. Сондай-ақ шешімде 2021-2022 оқу жылынан бастап «Тәрбие» пәні бойынша педагог кадрларды даярлау қарастырылған.

«Жалпы орта білім беру ұйымдарының оқушыларына арналған тәрбие» пәнінің контекстиясына сәйкес пәнінің жалпы негізі:

- құқықтық негіз;
- ұйымдастырушылық негіз;
- ғылыми-әдістемелік негіздер.

Бұл құқықтық негіз білім беру мәселелері бойынша нормативтік-құқықтық құжаттардан құралса, ұйымдастырушылық негіздері жалпы білім беретін мектептерде, оның ішінде бастауыш білім беруде жаратылыстану ғылымдарын қажетті деңгейде оқытуға, ал ғылыми-әдістемелік база ғылымның әдістемесіне жатады.

Қаулыға сәйкес «Тәрбие» пәнінің негізгі қағидалары төмендегілерден құралған:

- а) ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдығы;
- б) саналы отаншылдық рухын дамыту;
- в) қазіргі ғылыми зерттеулерге негізделген;
- г) ашықтық және айкындық;
- д) білім беру бастамаларын қолдау және ынталандыру;
- д) білім беру саясатын іске асыруға қатысатын мемлекеттік органдардың, үкіметтік емес коммерциялық емес ұйымдардың және жеке сектор қызметінің барабарлығы мен пропорционалдылығы.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен осы ғылым принциптерін меңгеру талап етіледі. Сондықтан жогары педагогикалық білім беру, оқу іс-әрекеті мен өз бетінше оқу-зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында осы қағидаларды меңгеру, оларды іс жүзінде қолдана білу және кәсіби іс-әрекетте қолдана алатын құзыреттілікке ие болу маңызды мәселе. Бұл әр оқушының жеке жұмыс жасауын, мұғалімдермен белсенді жұмыс жасауын, тәрбиелік ұстанымдарды меңгеруді талап етеді. Жогары оқу орындарының мүмкіндіктерін, оқу процесінің жағдайларын және іс-әрекеттің практикалық тиімділігін пайдалану қажет. Кәсіби дайындық негіздерінің бірі – әрбір студенттің пәнін ұстанымдарын, негіздерін, болашақ мақсатын меңгеруі кәсібий дайындықтың негізі есептеледі.

«Тәрбие» пәнін оқытудың қажеттілігі. Өзбекстанның білім беру жүйесінде, соның ішінде жогары оқу орындарының үдерісінде «Тәрбие» пәнінің негіздерін заман талабына сай оқытып, зерделеу қажет. Осыған байланысты болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің пәнді жетік меңгеру және оны оқыту әдістемесін зерттеу қажеттілігі мыналармен анықталады:

- ғылым негіздерін терең білу;
- ғылымды оқытудың озық және заманауи педагогикалық, инновациялық және ақпараттық технологияларын меңгеру;
- білім беру мәселелерін зерттеу;
- тәрбиенің адам және қоғам өміріндегі рөлін толық түсіну;
- бастауыш сынып оқушыларын пән арқылы тәрбиелеудің әдістері мен технологияларын білу;
- пәнді оқытуда жеке педагогикалық тәжірибеге ие болуы.

Бұл пәнді оқып-үйрену қажеттілігі болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне ғылыми, әдістемелік және практикалық тұрғыда қойылатын кәсіби талаптардың бірі болып табылады. Өйткені бұл ғылым гуманитарлық ғылымдар бойынша оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру, жүзеге асыру және тиімділігін зерттеуді үйлестіреді.

Жалпы орта білім беретін мектептерде «Ұлттық оқу бағдарламасы» талаптарына сәйкес оқытылатын пәндер анық, табиғи және гуманитарлық болып бөлінеді. Осыған байланысты жалпы орта білім беретін мектептердегі, әсіресе бастауыш білім

берудегі білім мазмұны салыстырмалы түрде өзгеше болады. Онда, келесі тәсіл жоспарлануы көзде тұтылған:

а) анық пәндер: оқу-тәрбие процесі математика мен оған сабақтас пәндерді оқыту арқылы оқушылардың дүниетанымын қалыптастыру арқылы жүзеге асырылады;

ә) Табиғи пәндері: Бастауыш сыныптарда «Айналамыздағы әлем», «Табиғаттану» пәндерін оқыту арқылы оқушылардың өз бетінше көзқарастары, армандары мен талпыныстары дұрыс тәрбиеленеді;

б) Гуманитарлық пәндер: «Тәрбие», «Ана тілі және оқу», «Музыка», «Дене шынықтыру», «Бейнелеу өнері» пәндері бойынша оқушыларға ақыл-ой, дене және эстетикалық тәрбие беріледі және дамытылады.

Айта кету керек, алдағы уақытта бастауыш білім беруде тәрбие процесі жалпы білім беретін пәндерді оқыту үдерісінде жүзеге асырылатын болады. Сондықтан мұндай оқу-тәрбие процесін үйлестіру «Тәрбие» пәнінің міндеті.

Сонымен қатар, бастауыш сыныптарда ерекшелік ретінде эстетикалық, ақыл-ой және дене дамуына бағытталған тәрбиелік іс-шаралар, сондай-ақ мерекелер мен шаралар арқылы бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтік тәрбиелеу жүзеге асырылады. Бұл процессті ұйымдастыру және жүзеге асыру «Тәрбие» пәні арқылы алып барылады, онда пән мұғалімі мен сынып жетекшісі жауапты.

Осының барлығы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен жогары педагогикалық білім беру үдерісінде «Тәрбие» пәнін оқытудың негіздерін меңгеруді, алған дағдыларын практикада қолдана білуді талап етеді. Сондықтан «Бастауыш білім берудегі тәрбие пәнін оқыту әдістемесі» пәнінен алған теориялық білімдері, дидактикалық дағдылары мен практикалық құзыреттері болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне қойылатын бастапқы талаптар болып есептеледі. Бүгінгі таңда осы білім, білік, дағдыларды қалыптастыру, олардың студенттерде құрамы және студенттердің кәсіби бағдарлануы осы пән арқылы жүзеге асырылады. Алдағы уақытта осы пәнді меңгеру нәтижесі бойынша болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің құзыреттілік деңгейін анықтау мақсатында мониторинг орнатылады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Тәрбие» саласы бойынша келесі дағдылар талап етіледі:

- а) ғылым негіздерін теориялық және кәсіптік білу;
- б) ғылымды оқыту әдістемесі бойынша көнікпеге ие болу;
- в) бастауыш сынып оқушыларын пән арқылы тәрбиелеу құзыреттілігі иеленуі.

Бұл мәселелерді жоғары педагогикалық оқу орындарында өздік жүргізу талап етіледі.

Бастауыш сынып оқушыларына тәрбие процесі – мұғалімнің қазіргі талаптарды ескеруі қажет педагогикалық манызды мәселелердің бірі. Осыған орай, жоғарыда аталған Қаулыда айтылғандай, «Тәрбие» пәнін оқытуда мыналарға назар аударып, менгеру қажет.

- мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына сәйкес оқушылардың әдептілік, білім, білік, дағды және құзыреттіліктерді толық менгеруіне қол жеткізу;
  - оқушылардың өз бетінше және еркін ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамыту;
  - студенттердің ғылыми ойлау және жағандық ойлау құзыреттілігін қалыптастыру;
  - жалпы білім беруді оқытудың принципті жана әдістемесі негізінде білім беруде тәрбиенің үздіксіздігі және сабақтастығын қамтамасыз ету.
- Мұның барлығын болашақ бастауыш сынып мұғалімдері толық менгеруі қажет.
- Сонымен, «Тәрбие» пәні мен оның нормативтік құжаттары жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде сұраныс деңгейінде менгерілуі талап етіледі.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Тәрбие теориясының жалпы белгілері дегенді қалай түсінесіз?
2. «Тәрбие» ғылымының негізі неде?
3. «Білім беру» пәнін оқытудың қажеттілігі неде?
4. Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2020 жылғы 6 шілдедегі № 422 қаулысын үйрену. [//www.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com).

“Тәрбие” пәнінің дереккөздері

Жоспар:

1. Өзбек педагогикасы тарихындағы тәрбиеге көзқарастар.
2. Дүние жүзі халықтары педагогикасындағы тәрбие мәселелері.
3. «Тәрбие» пәнінің зерттеу әдістері.

Тірек сөздер:

Білім, ғылым, дереккөз, педагогика, тарих, тәсіл, дүние, халықтар, мәселе, білім, зерттеу, әдіс, шеберлік.

Өзбек педагогикасы тарихындағы тәрбиедегі тәсілдер. «Тәрбие» пәнінің қайнар көздері және олардың зерттелуі болашақ бастауыш сынып мұғаліміне қажеттілік болып табылады. Осыған орай өзбек педагогикасы тарихындағы тәрбиенің манызды тәсілдері бағдалады. Міне, ең маныздыларының кейбірілеріне мысал келтіреміз.

«Авестода» өскелең ұрпақты ізгі ниетті, ізгі ойлы, ізгі іс-әрекетті адам етіп тәрбиелеу қажеттігін атап көрсетеді. Кейінірек бұл педагогикалық ұстанымдар дүние жүзі халықтарын тәрбиелеу процесінде қабылданды. Мысалы, ұлттық педагогикамыздан басқа бұл кәдімгі XIX ғасырда неміс педагогикасында негізгі қағидалар ретінде айқындалды. Сондықтан бұл ұстанымдар қазіргі оқу-тәрбие үрдісінде жүзеге асырылуда. Мәселен, жаңа ұлттық идеямыздың екінші ұстанымы – жақсылық.

Құран мен хадисте жастарды имандылық, жақсылық пен жамандық рухында тәрбиелеу керектігі айтылған. Соның негізінде VIII ғасырдан бастап бүгінгі күнге дейін бұл ұстанымдар біздің педагогика ғылымында тәрбиенің бір негізі болды. Өйткені сенген, жақсы мен жаманды айыра білген адам гуманист, ұлтжанды, патриот ретінде әрекет етеді.

XI ғасыр ойшылы *Нусрұ Хас Хаджіб* өзінің «Құтатқу білігі» кітабында жастарды әділ, қанағат, білімді етіп тәрбиелеу әдістемесін негіздеген. Мұндай қасиетке ие адам, адамның ең жетілгені деп жазады.

Сайытқыран Әмір Темур «Тузуклар» атты еңбегінде жеке тұлғаның әлеуметтік тәрбиесі мәселесін түсіндіре отырып, жеке

тулғаның бойында ымырашылдық (мурса, компрамисс) қасиетін қалыптастыру қажеттігін атап көрсетеді. Оның ойынша, кемел адам дос, жаумен татуласқан. Досқа ымыраға келу түсінікті, ал дұшпанға ымыраға келу ше? Жаумен бітімге келу жеке адамның ақыл-ойы мен моральдық жағынан жетілгендігін білдіреді.

Элиер Натуи «Хамсада» бірталай кемел тулғаларды суреттеген. Мысалы, «Фархад пен Шырын» дастанында Фархад 9 жасында кемел адам ретінде суреттеліп, ол үшін ең озық ұстаздардан тәлім алған. Шырын өз заманының ең адамгершілігі мол, интеллектуалды, эстетикалық адамы ретінде көрсетіледі. Олар осындай кемелдікке жас кезінде алған тәрбиенің арқасында жетті.

Жәдид ойшылы *Махмұджожа Бехбуди* «Падаркуш» педагогикалық драмасында оқымаған баланың Падаркушке айналуын суреттейді. Өйткені оқу білім берудің ғылыми-теориялық негізі болып табылады.

Келтірілген дереккөздерге қарағанда, тәрбие процесінде адам бойында бірқатар қасиеттерді, ұстанымдарды, идеяларды қалыптастыру қажет екені анық. Кез келген тәрбие процесі осы педагогикалық мұраға сүйенеді.

Дүние жүзі халықтары педагогикасындағы тәрбие мәселелері. Дүние жүзі халықтарының педагогикасында бірқатар тәрбиелік эксперименттер қалыптасты. Міне, ең маңыздыларының кейбіріне тоқталып өтеміз.

Чех педагогы *Йн Амос Коменский* «Ұлы дидактика» атты еңбегінде жас ұрпақты тәрбиелеудің маңыздылығын түсіндірді. Сонымен бірге оқу пәндерін оқыту үрдісі жеке тулғаның психикалық, адамгершілік және эстетикалық сезімдерін қалыптастыруға, жеке тулғаны өмірге дайындауға бағытталған.

Француз педагогы *Жан-Жак Руссо* *Эмильде* отбасы тәрбиесі мәселесін түсіндірді. Оның айтуынша, отбасындағы бала тәрбиесіне отбасының ең жетілген мүшесі жауапты болуы керек. Тәрбиеші бұл орайда аналардың тәрбиелік рөліне тоқталып, Еміл есімді ананың баласын қалай өсіргенін Күнделіктеріне жазып көрсетеді. Осы тұрғыда тәрбие жұмысымен айналысатын адамның күнделігі болғаны абзал.

Швед педагогы *Йоганн Генрих Писталочи* «Эрудация мектептерінде» жастардың әлеуметтік тәрбиесіне және олардың

сауаттылығына ерекше көңіл бөлу керек деп тұжырымдаған. Бүгінде дүние жүзінде қолданылып жүрген сауат ашу жүйесінің негізін салған Писталочи болды.

Джон Джеймс сияқты АҚШ педагогтары білім берудегі прагматизмге басымдық береді. Оның ойынша, адам болашақ іс-әрекетіне қажетті біліммен, қасиеттермен, дағдылармен қалыптасуы керек.

Бұл мәселелерден дүние жүзі халықтарының педагогикалық тәжірибесінде тәрбиенің практикалық аспектілеріне көп көңіл бөлінетінін аңғаруға болады. Бүгінгі күннің өзінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен осы тәжірибелерді үйрену, менеру және қолдану талап етіледі. Сондықтан «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие пәнін оқыту әдістемесі» пәні арқылы дүние жүзі халықтары педагогикасының оқу-тәрбие тәжірибесін зерделеу және оның әдістемесін дамыту мәселесі өзекті болып табылады. Өйткені қазіргі халықаралық білім беру бағдарламалары мен талаптары Еуропа, Азия, Америка халықтарының педагогикалық тәжірибесіне негізделген. Мысалы, Шығыс халықтары педагогикасындағы ұстаз бен шәкірт тәжірибесі дүние жүзі халықтарының оқу-тәрбие үрдісіне қолданылды.

«Тәрбие» пәнінің зерттеу әдістері. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзіреттіліктерін менеру барысында «Тәрбие» пәнінің зерттеу әдістерін оқып үйренудің маңызы зор. Бұл ғылымның әдістері педагогика ғылымының әдістерінен алынғанымен, бірақ олар осы ғылым негізінде кеңірек матыада түсініледі. Өйткені оқу-тәрбие процесінің табиғаты соны талап етеді.

Елімізде қалыптасқан «Тәрбие» пәнінің негізгі зерттеу әдістері:

- тәрбиенің педагогикалық мұрасын зерделеу;
  - білім беру саласындағы дүние жүзі халықтарының педагогика тәжірибесін менеру;
  - тәрбие ережелерін білу;
  - тәрбиешінің өзіндік жеке тәрбие тәжірибесінің болуы.
- Бұл зерттеу әдістері үйрену, ресурстарды игеру және эксперимент негізінде зерттеледі.

Бул эдістер педагогикалык категориянын барлык пәндеринде колданылады. Дегенмен, осы эдістерден «Тәрбие» пәнінің зерттеу эдістерін анықтауда мыналарға ерекше көңіл бөлінеді:

а) тәрбиенің педагогикалық мұрасын зерттегенде, оны жүзеге асырудың ежелгі идеяларына, эдістеріне, жүйелеріне және жолдарына ерекше назар аударылады;

ә) дүние жүзі халықтарының білім беру саласындағы педагогикалық тәжірибесін зерделеуде тәрбиелік тәсілдер мәселелеріне, олардың практикалық тәжірибесіне және бүгінгі студенттерге қатыстылығына назар аударылады;

в) білім беру ережелерін әзірлеу кезінде мемлекеттік стандарттарды, біліктілік талаптарын және мұғалімдерге қойылатын педагогикалық талаптарды зерделеу және қолдану;

ж) өзіндік жеке оқу тәжірибесін алу үшін студенттік кезеңде білім берудің негіздерін, эдістемесін, дидактикасын және практикасын меңгеру арқылы педагогикалық және біліктілік практикасы кезінде тәрбиешіні практикалық дағдылармен қаруландыруға мән беріледі.

Осының барлығы «Тәрбие» зерттеу эдістемесі бойынша білім мен дағдыны меңгеруге негіз болады. Осыған байланысты болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен мынадай дағдылар талап етіледі:

- білім негіздерін меңгеруге қызығушылық;
- бала күтімінің сапасы болуы;
- өз бетімен үнемі жұмыс жасау;
- олардың тәжірибесін танымау ету.

Жоғары педагогикалық білім беру процесінде олар педагогикалық пәндерді оқу, оқу іс-әрекетіне қатысу және өз бетінше оқу арқылы меңгеріледі. Осыған байланысты қазіргі студенттер белсенді болуы керек. Мысалы, қазіргі студенттер заманауи техникалық технологияларды жақсы меңгерген, сонымен бірге оқуда белсенділік танытуы қажет.

Қазіргі жоғары педагогикалық білім беру процесінде бұл дағдыларды меңгеруде келесі қызмет түрлерінің маңызы зор:

- практикалық оқыту;
- өз бетінше оқу;
- оқу процесінде жүзеге асырылатын тәрбиелік іс-әрекеттер;
- сыныптан тыс жұмыстар.

Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде бұл сабақтарды ұйымдастыру және жүзеге асыру жүйесін әзірлеу қажет. Бұл практикалық және өз бетінше оқу танырмаларын дер кезінде орындауға және күтілетін деңгейде күтілетін дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді.

«Бастауыш сыныптарда “Тәрбие” пәнін оқыту эдістемесі» пәнінің зерттеу эдістерін түсінуде ұлттық және ұлттық ұстанымдар басты назарда болуы керек. Өзбекстан Республикасының Халыққа білім беру министрі Ш. Шерматовтың айтуынша, бүгінде мектептердегі «тәрбие процесі» ұлттық сипатқа ие болып келеді. Бұл жалпы білім беретін мектептерде оқытылатын «Тәрбие» пәні ұлттық мінезге, яғни халқымыздың қасиетіне, әдет-тұрпына, тұрмыс-тіршілігіне негізделуі керек деген сөз.

«Бастауыш білім берудегі білім беру» пәнін оқыту эдістемесі Ғылымның зерттеу эдістерінің қалыптасуы және даму жүйесін анықтауда оны мыналарға негіздеген жөн:

- Мемлекеттік білім беру стандарттары мен біліктілік талаптарымен белгіленген міндеттер туралы негізгі білім;
- педагогикалық зерттеулерде эксперименттік эдістерді қабылдау;

- ғылыми дамыған эдіспен инновациялық және интерактивті тәсілдерді ғылыми айналымға енгізу;

- өзіндік ғылыми мектебі бар мұғалімдердің жеке тәжірибесін тәжірибе ретінде қабылдау;

- ұлттық және жалпыадамзаттық педагогикалық құндылықтарды сипаттайтын идеяларға негізделген.

Дәл осы көзқарас осы ғылымның зерттеу эдістерін анықтауда қазіргі заманға жетелейді. Өйткені бүгінгі таңда жоғары педагогикалық білім беру процесінде оқытылатын педагогикалық пәндердің жалпы және жеке зерттеу эдістері бар. Жалпы, біздің көзқарасымыз бойынша «Тәрбие» пәнінің зерттеу эдістерінің өзіндік ерекшеліктері болуы керек.

Мұның барлығы болашақ бастауыш сынып мұғалімдері үшін маңызды кәсіби құзыреттілік болып табылады.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Өзбек педагогикасы тарихындағы тәрбиелік тәсілдер деңгейі қалай түсінесіз?

2. Дүние жүзі халықтарының педагогикасында қандай тәрбиелік тәжірибелер бар?
3. «Тәрбие» пәнінің негізгі зерттеу әдістері қандай?
4. Өзбек педагогикасы тарихында қалыптасқан білім беру тәсілдерін қорытындылаңыз.

Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды тәрбиелеу

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу
2. Бастауыш сынып оқушыларының санасына жалпыадамзаттық құндылықтарды сіңіру
3. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында білім деңгейін бағалау

Тірек сөздер:

Ұлт, жалпылық, тәрбие, құндылықтар, сынып, оқушы, сіңіру, тәрбиелеу, бағалау, білім, шеберлік.

Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу. Өзбекстан Республикасының Президенті Шавкат Мирзиёев: «Адамгершілік, ізгілік және жасампаздық – ұлттық идеямыздың басты негізі» атты кітабында жас ұрпақты заманауи оқу-тәрбие үрдісінде ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу міндетін алға қойған болатын.

Ұлттық құндылықтар – халқымыздың ежелден келе жатқан қасиеттерінің, әдет-ғұрыптары мен мәдени дәстүрлерінің жиынтығы. Осы тұрғыдан алғанда білім беру процесі бастауыш сынып оқушыларының бойында мынадай қасиеттерді қалыптастыруды талап етеді:

- адамға деген құрмет;
- Отанды сүю;
- басқаларды құрметтеу;
- басқалардың мүдделерін өз мүдделерінен жоғары қою;
- ынға.

Бұл қасиеттер халқымыздың менталитетіне сіңген. Әрбір отбасы соларды орындауға тырысады. Осы қасиеттерді оқушылардың санасына сіңіру – бастауыш сынып мұғалімінің басты міндеті.

Бастауыш сынып оқушылары ұлтымызға ғана тән мынадай әдет-ғұрыптарды бойына сіңіруге міндетті:

- ұжым болып өмір сүру;
- көршіге деген құрмет;

- жаксылыкпен бөлүсү;
  - дүние-мүлккө, байлыкка ынта коймау;
  - адал еңбекпен өмүр сүрү;
  - көсипкө немесе өнөргө ие болу.
- Бул эдет-ғұрыптар халкымыздын улуттык болмысына сай келетінін шетел ойшылдары да мойындайды. Мәселен, кыргыздын улы жазушысы Шынгыс Айтматов «Қияматта» «Өзбектердің эдет-ғұрыптары түркі халықтары үшін Вавилон қызметін атқарды» деп жазған. Адамзат өркениеті қазіргі Азияда бар Вавилон мемлекетінен бастау алғаны белгілі. Яғни, адамзат жабайылық жүйесінен адамдық жүйеге көшті. Бастауыш сынып оқушыларын халқымыздың мынадай мәдени дәстүрлерімен таныстыру керек:
- арқашан таза жүру, таза киіну және тазалықты сақтау;
  - мұқтаждарға материалдық және моральдық көмек көрсету;
  - өзін де, өзгені де қуанту;
  - тамакты басқалармен бөлісу;
  - адамдарға жаксылық пен жамандықта бірдей қарау;
  - отбасын киелі деп білу.

Бұл дәстүрлер оқушылардың санасын әлеуметтендірумен қатар, олардың бойында ұлттық рухты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Міне, осы негізде бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу. Сонымен қатар, студенттердің бойына елімізде тұратын 130 ұлт пен ұлыстардың ұлттық құндылықтарын құрметтеу рухын сіңіруде. Өйткені бұл халықтардың ұлттық құндылықтары да халқымыздың құндылықтарымен сәйкес келеді.

Бастауыш сынып оқушыларының санасына жалпыадамзаттық құндылықтарды сіңіру. Сана - адамның ми мүшесінде пайда болатын ұғымдар, ойлар және әдеттер жиынтығы. Бұл тұрғыда бастауыш сынып оқушыларының санасы жазылмаған ақ қатаз сияқты, деп педагогтарымыз өте орынды атап көрсеткен. Бұл мәселе 7-11 жас аралығындағы оқушылардың санасында мақсатты және мағыналы құндылықтарды қалыптастыруды талап етеді. Бұл тұрғыда жалпыадамзаттық құндылықтар да маңызды рөл атқарады.

Жалпыадамзаттық құндылықтар - бұл әлем халықтарының тәжірибесі арқылы басқалар қабылдаған тәсілдер жиынтығы.

Сондықтан Елбасы жастарды тәрбиелеуде жалпыадамзаттық құндылықтарға мән беруді ұсынады.

Орыс педагогы және психологы А.Рубинштейн акыл-ойдың милан, акыл-ойдан және эмоциялардан тұратынын айтады. Сондықтан 7-11 жас аралығындағы оқушылардың санасын қалыптастыруда мынадай жалпыадамзаттық құндылықтар маңызды:

- бауырластық;
- бейбітшілік сүйгіш;
- төзімділік.

Бауырластық құндылығы әр халықтың бүгініне, өткеніне және болашағына деген көзқарасын көрсететін барлық халықтар үшін қажеттілік. Сондықтан да Біріккен Ұлттар Ұйымының білім беру бағдарламаларында жалпыадамзаттық бауырластық құндылықтарын әрбір халықтың және ұлттың балалары қабылдауы керек деп жазылған.

Бейбітшілік құндылығы адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Сондықтан да әлем педагогикасында бейбітшілік құндылығын жеке адамның санасына сіңіру бірінші кезектегі мәселелердің бірі болып табылады. Дегенмен, бүгінде даму үрдісінен артта қалған елдерде бейбітшілік құндылығын жастар тәрбиесіне сіңіру жұмыстары баяу жүргізілуде. Сондықтан бүгінде педагогтар Ауғанстан мен Сурия сияқты елдердегі жастардың бейбітшілікті бағалай алмайтындығына алаңдайды. Біздің елімізде бұл құндылық білім беру саясатының негізгі тіректерінің бірі ретінде айқындалған.

Толеранттылық жеке адамның бойында діни, ұлттық және жалпыадамзаттық идеялардың қалыптасуына негізделген. Толеранттылықтың діни сипаты қоғамдағы әртүрлі діндерге сенумен анықталады. Толеранттылықтың ұлттық мәні әртүрлі халықтар мен ұлттардың бір қоғамда бірге өмір сүруімен түсіндіріледі. Толеранттылықтың әмбебап мәні – жер бетіндегі барлық халықтардың өзара достық пен ынтымақтастықта өмір сүруі. Осы идеяларды бастауыш сынып оқушыларының санасына сіңірсе, болашақта өз қоғамына, адам өміріне жауапкершілікті сезінетін тұңға болып қалыптасады.

Жалпы, Өзбекстанның мемлекеттік білім саясатының негізгі бағыттарының бірі — жалпыадамзаттық құндылықтарды жастардың санасына сіңіру.

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында білім деңгейін бағалау. Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында тәрбиелеудің тиімділігі оқушылардың білім берудің келесі сатыларына дайындығымен бағаланады. Өзбекстанның қазіргі білім беру жүйесінде бастауыш сыныпты бітірушілер келесі білім түрлеріне дайындалады:

- Орта мектептер;
  - Президенттік мектептер;
  - шығармашылық мектептер;
  - мамандандырылған мектептер.
- Бастауыш сынып оқушыларын білім берудің осы түрлеріне дайындау барысында оларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында тәрбиелеудің маңызы зор. Сондықтан осы құндылықтар негізінде білім деңгейін бағалаудың келесі индикаторларын анықтауға болады:

- бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарды білуі;
- осы кезеңдегі оқушылардың жалпыадамзаттық құндылықтарын білуі;
- оқушылардың ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды ұстануы;

- Оқушылардың өз ұлты мен басқа ұлт өкілдерін құрметтеу.

Бұл көрсеткіштер бастауыш сынып оқушыларының ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында білім деңгейін анықтайды. Сондықтан бастауыш сынып жетекшілерінің міндеттері кенейіп, алдағы «Педагог мәртебесі туралы» Заңында бастауыш сынып оқушыларының білім деңгейін зерделеу сынып жетекшісінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Педагогикалық әдебиеттерде «индикатор» термині білім мен тәрбиенің сапасын білдіретін термин ретінде қолданылады. Осы тұрғыдан алғанда бастауыш сынып оқушыларын ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында тәрбиелеу жұмысында осы рухта білім беру деңгейінің көрсеткіштеріне, яғни сапасына мән беру маңызды. Ол мыналарға негізделуі керек:

- Оқушылардың санасында, мінез-құлқында халқымыздың болымысына тән ұлт, әдет-ғұрып, салтөдестерлер жынтығын қалыптастыру;

- Халқымыздың мәдениетінде өзгені сыйлау, жеке басының мүддесін бірінші орынға қоймау және басқаларға көмектесуге арнаған дайын болу сияқты жалпыадамзаттық көзқарастар мен адамгершілік қарым-қатынастарды қалыптастыру;

- оқушының мінез-құлқы мен ұжымға бейімделуінің ұжымдағы тәртіп пен жалпы іс-әрекетке сәйкестігі;

- Оқушының дүниетанымын, өзіндік санасын және нақты мақсатқа ұмтылуын қалыптастыру.

Мұның барлығы бастауыш сынып оқушыларын ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында тәрбиелеу жұмысын көрсеткіштер негізінде жүргізуге мүмкіндік береді. Сондықтан бұл негіздерді студенттер жоғары педагогикалық білім беру процесінде меңгеруі тиіс.

Жалпы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды тәрбиелеу арқылы бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын, этикасын, практикалық дағдыларын қалыптастыру қоғамның маңызды қажеттіліктерінің бірі болып табылады.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу дегенді қалай түсінесіз?
2. Бастауыш сынып оқушыларының санасына жалпыадамзаттық құндылықтарды сіңіру қандай формаларда жүзеге асады?
3. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар рухында білім деңгейін бағалау көрсеткіштерін білесіз бе?
4. Өзбекстан Республикасының Президенті Шавкат Мирзиёевтің «Адамгершілік, мейірімділік және жасампаздық — ұлттық идеямыздың басты негізі» "Insonparvarlik, eziglik va yunusodkorlik — milliy g'oyamizning asosiy roudovotidir" (Ташкент, 2021) кітабын оқыңыз.

Билим берудегі ұлттық идеология негиздери

Жоспар:

1. Өзбекстанның жаңа ұлттық идеясы
2. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі ұлттық идея негиздери
3. Оқушылардың ұлттық идея негизинде тәрбиеленгенін анықтау көрсеткіштери

Тирек сөздер:

Тәрбие, ұлттық идея, негиз, билим, түсину, жаттықтыру, дағды, қалыптастыру, бейімдеу, бағдарлау.

Өзбекстанның жаңа ұлттық идеясы. Өзбекстан Республикасының Президенті Шавкат Мирзиёевтің ұсынысымен Өзбекстанның 2021 жылғы жаңа ұлттық идеясы қабылданды. Бұл жаңа ұлттық идеяның негизгі принциптери:

- адамгершілік;
- мейірімділік;
- шығармашылық.

Адамгершілік идеясының мәні - адамды құрметтеу, оның қадір-қасиетін құрметтеу, оның құқықтарын жүзеге асыру және оған лайықты өмір сүру жағдайларын жасау. Адамгершілік идеясы билим беру жүйесинде бала тәрбиесін жүзеге асыру, бала құқықтарының басымдығы және балаға бағытталған билим беру арқылы жүзеге асырылады. Сонымен бірге бастауыш сынып оқушыларының санасында адамгершілік идеясы қалыптасып, адамды сүйете, құрметтеуге дағдыланады.

«Авесто» кітабымызда айқындалған ізгілік идеясының мәні - ізгі ниет, ізгі ой, ізгі істер. Бұл ретте жақсылық деген сөз жақсылық, жақсылық пен жамандықты ажырату, мүмкіндігінше жақсылыққа ұмтылу дегенді білдіреді. Өзбекстанның педагогикалық тәжірибесинде мейірімділік идеясы оқу-тәрбие процесинің негизі ретинде қабылданған. Осы тұрғыдан алғанда, ізгілік идеясына негизделген тәрбие үрдісі бастауыш сынып оқушыларының ой-өрісі мен адамгершілігинде ізгі ниет, дұрыс ойлау, арман-мақсатты қалыптастыру арқылы жүзеге асады.

Шығармашылық идеясының мәні әркімнің еркін және күшті өмір сүруге құқығы бар екендігі, қоғамда демократиялық жүйе болуы және халықтың діни сенім бостандығына құқығы барлығы болып табылады. Шығармашылық идеясы бастауыш сынып оқушыларының санасына еркіндік, ерістік, өз бетінше ойлау дағдысы арқылы еңіріледі.

Айта кету керек, Өзбекстанның жаңа ұлттық идеясы жаңыадамзаттық идеялар мен құндылықтарды қамтиды. Сондықтан бастауыш билим беруде оқу-тәрбие процесін жүзеге асыру осы ұлттық идеяға негизделуі керек.

Орыс педагогы К.Д. Ушинский «Әлеуметтік тәрбиеледі халық рухы туралы» деген еңбегинде 19 ғасырдағы Еуропаның келесі қолықтары тәрбиелеуде бүгінгі күнге дейін өмір сүріп жатқан мындай ұлттық идеялардың маньздылығын атап көрсетеді:

1) Германиядағы билим беру жүйесі оқу процесиндегі инкваттың ұлттық идеясына негизделген;

2) Англияда әрбір адамды асыл дағдылармен тәрбиелеудің ұлттық идеясына негизделген;

3) Франциядағы ұлттық ағартушылық идеясына негизделген;

4) АҚШ-тағы прагматизм, яғни өмір шындығына негизделген ұлттық тәрбиені жүзеге асыру;

5) Италиядағы оқу-тәрбие процесинің ұлттық идеясы дүние жүзі халықтарын құрметтеу негизинде жүзеге асырылуын талдау.

Осыған орай, Өзбекстанның жаңа ұлттық идеясы әлемдік педагогиканың оқу-тәрбие процесинің тәжірибесіне негизделген.

Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі ұлттық идея негиздери.

Өзбекстанның жаңа ұлттық идеясы негизинде бастауыш сынып оқушылары жаңа ұрпақ ретинде тәрбиеленеді. Бұл тәрбиенің механизмдери келесідей:

1) санасында - адамгершілік идеясының басымдығы;

2) адамгершілігинде - ізгіліктердің құрамы;

3) дүниетанымында - шығармашылық ойларын қалыптастыру.

Бастауыш сынып оқушыларының сана-сезимін, адамгершілігін, дүниетанымын дұрыс қалыптастыруда ұлттық идеяның негиздери жатқанын айта кеткен жөн. Сондықтан 7-11 жастағы балаларды ұлттық идея негизинде тәрбиелеу бастауыш билим беру,

әсіресе «Тәрбие» пәнін оқыту үрдісінде жүзеге асады. Елімізде тұңғыш рет басылып шыққан бастауыш сынып оқушыларына арналған «Тәрбия» оқулықтары ұлттық идеяның негізгі қағидаларына негізделген.

Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сынып оқушыларының мінезі де ұлттық идея негізінде қалыптасуы керек. Бұл ретте педагогикалық психологияда қабылданған температуртерді ұлттық идея негізінде қалыптастыруға ерекше көңіл бөлен жөн. Бұл температуртер:

- сангвиник (басықтық);
- холерик; (қызуқандық);
- меланхолия (проблемасыздық);
- флегматикалық (мейір шапағаттық).

Бұл температуртер адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлқын қалыптастыруда ұлттық идея негізінде осы температуртердің мүмкіндіктеріне сүйену күтілетін нәтиже береді.

Дүниежүзілік педагогика тәжірибесінде тулғаны қалыптастыру бойынша көптеген тәжірибелер бар. Соның бірі – нақты ұлттық идея негізінде қалыптастыру. Елімізде қабылданған ұлттық идеяның тулғаны қалыптастырудың рөлі туралы теориялық және әдістемелік әзірлемелер жасау қажет.

Оқушылардың ұлттық идея негізінде тәрбиеленгенін анықтау индикаторлары. Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық идея негізінде тәрбиелеу – оқу-тәрбие процесінің негізі. Бірақ басты мәселе – оқушылардың білім деңгейін анықтау. Өйткені бүгінгі студент интернеттегі ақпарат әлемінде өмір сүреді. Бұл ақпараттың көпшілігінің дұрыс емес екені белгілі. Мысалы, Интернетте жабайылыққа, өзімшілікке, өзін-өзі ұмытуға шақыратын мультимедиялық ақпарат бар. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының ұлттық идея негізінде тәрбиеленгенін анықтайтын көрсеткіштер жасалуы керек.

Бұл мәселеге көзқарасымыз мынадай: Арнайы сауалнама негізінде оқушылардың ұлттық идея негізінде білім алғанын мына көрсеткіштер бойынша анықтауға болады.

- 1) бала санасында адамгершілік ұғымының болуы;
- 2) баланың адамгершілік қасиеттері қалыптасуы;

3) баланың дүниетанымында шығармашылық туралы түсінік қалыптастыру.

Бұл көрсеткіштер бастауыш сынып оқушыларының ұлттық идеяға негізделген білім деңгейін анықтайды. Сауалнаманың үнісі:

1. Серіктесіңізге жақсылық жасағыңыз келе ме?
- А. Иә
- В. Жоқ.
- Д. Мен білмеймін
2. Адамдармен бірге болғын келе ме?
- А. Мен білмеймін.
- В. Жоқ.
- Д. Иә.

3. Сыныптастарыңызбен сынып тазалығын, мектеп тазалығын елестейсіз ба?

- А. Иә
- В. Кейде
- Д. Жоқ.

Мұндай сұрақтардың мазмұны қысқа, анық және он бестен аспауы керек. Өйткені бастауыш сынып оқушыларының қысқа сұрақтарға нақты жауап беру психологиясы бар. Бұл ереже бойынша сынып жетекшісі мен «Тәрбия» мұғалімі әр токсанның соңында оқушылардың ұлттық идея негізіндегі білім деңгейін теріс отыруы қажет. Осы зерттеу нәтижесінде студенттердің болашақ оқу-тәрбие үрдісінің бағыты айқындалады.

Өзбекстанның жанаша дамуының қазіргі кезеңінде оқушыларды, әсіресе бірінші сынып оқушыларын ұлттық идея негізінде тәрбиелеуде практикалық аспектілерге көңіл бөлу басты міндеттердің бірі болып табылады. Бүгінгі күнге дейін жүзеге асырылып келе жатқан жас ұрпақты ұлттық идея негізінде тәрбиелеуде теориялық көзқарас басым болғаны белгілі. Сондықтан да бүгінгі таңда бастауыш сынып оқушыларын жана ұлттық идеямыз негізінде тәрбиелеудің практикалық жағына баса назар аударуымыз қажет. Осыған байланысты педагогикалық құралдардың бірі – қоғамдық пікірді сұрау әдісін ұтымды пайдалану.

Сауалнама студенттердің жауаптарын толық көрсететін арнайы әзірленген сұрақтарға негізделген. Ашық, толық және

тәуелсіз сауалнама сұрақтарына жауап беру үшін, әсіресе, бастауыш мектеп оқушылары сынақтан өтуі керек. Сондықтан әр тоқсан сайын бастауыш сынып оқушыларын ұлттық идеямыз негізінде тәрбиелеу үдерісі әлеуметтік сауалнама негізінде зерттеуі қажет. Оның қорытындысы бойынша ұлттық идея негізінде тәрбиенің келесі іс-шаралары, бағыттары мен түзету әрекеттері айқындалады. Соның нәтижесінде бастауыш сынып тұлғалары ұлттық идея негізінде білім алу қабілетімен білім берудің келесі сатысына өтеді. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің білім беру сауалнаманың педагогикалық әдісінің барлық аспектілерін терең меңгеруі маңызды.

Сонымен, бастауыш сынып оқушыларын ұлттық идея негізінде тәрбиелеу үдерісінің өзіндік ерекшеліктері бар және бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық іс-әрекетін талап етеді.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Өзбекстанның жаңа ұлттық идеясының негізгі қағидалары қандай?
2. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі ұлттық идеяның негізі неде?
3. Оқушылардың ұлттық идея негізінде тәрбиеленгенін анықтайтын көрсеткіштерді білесіз бе?
4. Орыс педагогтары К.Д. Ушинскийдің «О по руку в социального образования» (Ташкент, 1959) еңбегін және өзбек педагогы М.Куруновтың (Ташкент, 2007) «Халық тәрбиесі» кітабын оқыңыз.

Тәрбиенің негізгі принциптері

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі педагогикалық ұстанымдар
2. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі психологиялық және әлеуметтік принциптер
3. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу әдістемесі

Тірек сөздер:

Білім, ұстаным, бастауыш, студенттік, педагогикалық, психологизациялық, әлеуметтік, білім, дағды, оқу.

Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі педагогикалық ұстанымдар. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу процесі нақты принциптерге негізделеді. Бастауыш сынып оқушыларының физикалық, жас ерекшеліктеріне, психикалық және эмоционалдық мүмкіндіктеріне назар аудару керек. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу келесі педагогикалық принциптерге негізделуі керек:

- баланың жеке құрметтеу;
- баланың мүмкіндіктерін ескеру;
- баланың жолдамасы;
- баланың бейімделуі.

Бұл педагогикалық ұстанымдар оқушылардың тұлғасында болатын туа біткен сезімдерді дамыту арқылы жүзеге асады.

Осы дағдылардың келесі мазмұнын қарастырыңыз:

- а) баланың жеке құрметтеу: баланың мінез-құлқын, іс-әрекетін және ұмтылысын табиғи түрде қабылдау;
  - б) баланың мүмкіндіктерін ескеру: бұл жағдайда баланың физикалық, психикалық және сенсорлық ерекшеліктерін білу;
  - в) Бағаға бағыт-бағдар беру: баланы сапата, қасиеттерге және оқу үрдісіне бағдарлау;
  - ж) Баланың бейімделуі: баланы тәрбиеге, білім алуға және басқалармен әлеуметтік қарым-қатынасқа бағыттау.
- Осы тәсіл негізінде бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде жүзеге асырылып, қолдау көрсетілетін педагогикалық

ұстанымдар игеріледі. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне бұларды меңгеру ұсынылады.

Елімізде бастауыш сынып оқушыларын педагогикалық қатидарға сүйене отырып тәрбиелеудің бірегей тәжірибесі бар. Бұл тәжірибелер алдыңғы қатарлы және өз ісіне берілген бастауыш сынып мұғалімдерінің жұмысына негізделген. Білім беру жүйесінің барлық сатылары үшін бастауыш білім беру педагогикалық принциптерді қатан сақтаумен сипатталады. Демек, жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері педагогикалық ұстанымдарды іскерлік пен дағды ретінде меңгеруі қажет. Ол үшін студенттерден түсінбейтін және білмейтіндерін сұрап, педагогикалық және кәсіптік тәжірибе кезеңінде белсенділік таныту талап етіледі. Педагогикалық принциптерді меңгеру барысында олардың алған білімдерін тәжірибеде тексерудің маңызы зор. Қазіргі бастауыш білім беру әдістемесінде теория мен практиканы ұштастыруға негізделуі маңызды.

Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі психофизиологиялық және әлеуметтік принциптер. Елімізде бастауыш сынып оқушыларын оқытудың теориясы мен әдістемесі жетілдіріліп келеді. Негізгі бағыт ұлттық педагогикалық тәжірибе мен халықаралық білім беру бағдарламаларының талаптарына негізделген. Осы орайда, бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде психофизиологиялық принциптерді қолданудың тиімді екенін айта кеткен жөн.

Педагогика әлемінде келесі психофизиологиялық принциптерге баса назар аударылды:

- 1) оқушылардың жынысын есепке алу (ұлдар мен қыздарға тән қасиеттерді қалыптастыру);
- 2) оқушылардың дене, психикалық және рухани үйлесімді дамуын қамтамасыз ету;
- 3) оқушылардың туа біткен қабілеттерін дамыту;
- 4) білім беру мен тәрбие мәселелерінде оқушылардың эстетикалық талаптарын қалыптастыру.

Осының барлығы психофизиологиялық принциптерге сүйене отырып, бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде тиімді екенін көрсетеді. ЮНЕСКО тән алған «Педагогика» оқулығында (Санкт-Петербург, 2001 ж.) студенттерді психофизиологиялық

принциптерге сәйкес тәрбиелеу және олардың мәдениетінің құрылымына талдау жасалған. Оның ойынша, психофизиологиялық принциптерге негізделген оқу-тәрбие үрдісінің нәтижесінде оқушы тұлғасы мәдениетті болып қалыптасады.

Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі психофизиологиялық принциптердің негізі олардың жалпы мәдени дағдыларын реттеу болып табылады. Қазіргі педагогикалық концепцияға сәйкес, көпмәдениетті дағдылардың негіздері:

- жеке адам өз қоғамының әртүрлі құндылықтары мен мәдени орталарына бейімделуі керек;
- тұлғада мәдениетаралық қарым-қатынас дағдылары болуы керек;

— адам өзге халықтардың салт-дәстүрін, тұрмыс-тіршілігін құрметтейтін рухқа өуі керек.

Осыған орай, еліміздегі бастауыш білім беру жүйесінде оқушылардың жынысына, жасына, анатомиялық мүмкіндіктеріне қарамастан, оларды осындай ұстанымдар негізінде психофизиологиялық тұрғыдан тәрбиелеу керек. Осының нәтижесінде оқушылардың ақыл-ойы, адамгершілігі, тәні қайталанбас сипаттар, қасиеттер мен қабілеттер қалыптастырады. Бұл бастауыш мектеп түлектерін білім берудің келесі сатыларына дайындауға да маңызды.

Педагог ғалымдардың жалпы пікірі бойынша қазіргі оқу-тәрбие үрдісінде психофизиологиялық принциптерге сүйене отырып, оқушылардың биологиялық, физиологиялық және әлеуметтік қалыптасуы жүйелі түрде жүзеге асырылады. Осы себепті соңғы бес жылда әлемдік білім беру үдерісінде психофизиологиялық принциптердің басымдылығы ерекше атап өтілуде. Педагогикалық ресурстарымызда да осыған байланысты ұсыныстар бар. Мысалы, Ибн Синаның «Энциклопедиясында» балаларды бесіктен 12 жасқа дейін отбасында және тәрбие мекемесінде психофизиологиялық ұстанымдар негізінде тәрбиелеу әдістемесі жасалған. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып оқушыларынан осы еңбекпен танысу талап етіледі.

Қазіргі жаһандану жағдайлары адамның әлеуметтенуіне, яғни қоғамда өмір сүруге және еңбек етуге басымдық береді. Өйткені адамзат алдында тұрған әлеуметтік мәселелерді тек қоғам

қайраткерлері ғана шеше алатыны белгілі. Француз ағартушысы Альбер Камюның «Қоғамға жат» кітабында адамзаттың бірігуі студенттік кезеңнен басталады деп тұжырымдайды. Сондықтан да қазіргі таңда әлемдік білім беру жүйесінде тулғаны әлеуметтендіру оқу-тәрбие үрдісіндегі басты мәселе ретінде қарастырылуда.

Осының барлығы бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудің әлеуметтік принциптерге негіздеуін талап етеді.

Бұл принциптердің негіздері:

- 1) 7-11 жас аралығындағы тулғанын санасын әлеуметтендіру;
- 2) осы кезеңдегі оқушылардың бойында белсенділік, бастамашылдық және берілгендік сияқты әлеуметтік қасиеттерді қалыптастыру;

3) осы кезеңдегі оқушыларды қоғамдық қатынастарға тарту;

4) оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру.

Бұл принциптер бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде манызды рөл атқарады. Осы принциптердің келесі мазмұнына назар аударыңыз:

а) бастауыш сынып оқушыларының санасын әлеуметтендіру; 7-11 жас аралығындағы оқушылардың санасында олардың мүмкіндіктеріне сәйкес қоғамның қажеттіліктері, идеялары мен мақсаттары қалыптасады;

ә) бастауыш сынып оқушыларының бойында қасиеттерді қалыптастыру: әлеуметтік қасиеттердің басқалардың мүдделерімен санауына, яғни жеке тулғанын және басқалардың мүдделері белсенділік, бастамашылдық, ынтылылық сияқты қасиеттерде ағасып жатқандығына баса назар аударылады;

с) бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтік қарым-қатынасқа тарту: оқушылар сыныптастарына, мектеп қауымдастығына, мұғалімдерге және басқаларға құрметпен қарауға дағдыланады;

ж) бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру: оқушылардың қоғамда және қоғамда өзін-өзі ұстау дағдыларын қалыптастырады.

Міне, осы көзқарас негізінде бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде әлеуметтік ұстанымдарды қалыптастыру жұмыстары жүргізіледі. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне педагогикалық категориядағы пәндерді меңгеріп, өз бетінше білім алу

мүмкіндіктерін ұтымды пайдалану ұсынылады. Шын мәнінде, педагогикалық мамандығы осындай әлеуметтік-педагогикалық құзыреттіліктерді меңгеру болып табылады. Қазіргі студенттер өте жас кезден қоғамға араласа бастайды. Мұнда эринени-тернеттегі ақпараттың рөлі манызды. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдерінен оқушылардың әлеуметтену процесін реттеу талап етіледі. Сонымен қатар анық, гуманитарлық және табиғи пәндерін оқыту үдерісінде әсіресе «Тәрбиені» оқыту арқылы оқушыларды әлеуметтендірудің манызды зор. Қазіргі кездегі бастауыш сынып мұғалімдерінің алдында тұрған ең манызды міндет – оқушы тәрбиесіндегі жаңа тәсілдерге сүйену.

Бастауыш сынып оқушыларын оқыту әдістемесі. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде әдіс-тәсілдерді анықтап, оларға сүйену манызды. Ол үшін мыналарға назар аударған жөн:

- бастауыш сынып оқушыларының физикалық, жас және психикалық ерекшеліктерін ескеру;

- қарапайымнан күрделіге қарай дамитын әдістерді тандау;

- педагогикалық тәжірибенің оқу үрдісі мен әдістеріне мүмкіндігінше сүйену;

- заманауи техникалық құралдармен үйлесімді әдістерді кеңінен қолдану.

Бұл тәсіл бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудің әдіс-тәсілдерін дұрыс тандауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты ең манызды әдістерді тандауға назар аударамыз.

1. *Бейімдеу әдісі.* Тәрбие процесі ынталандыру, бейімдеу сияқты әдістерге негізделген. Керісінше, авторитарлық әдістер білім берудің сапасы мен тиімділігіне кері әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сынып оқушыларын ұжымдасып жұмыс істеуге, өзгені сыйлауға, өзін-өзі бақылауға дағдыландыру қажет. Осылайша, бұл дағды олардың болашақ қызметі үшін манызды. Бейімдеу әдісі тәрбие процесінде оқушыны көндіруге, құрметтеуге, тыңдауға мүмкіндік береді.

2. *Оқыту әдісі.* Бұл әдіс бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі ең манызды тәсілдерді ұсынады. Осы орайда бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік, мейірімділік, әділдік сияқты қасиеттерді сіңіру керек. Ол үшін оқушылардың бойындағы өзіншілдік, түсінбеушілік, біртіндеп түзетілуі керек. Оқушыларды түсіну – оларға қасиеттерді үйретудің манызды

жолдарының бірі. Бұл мұғалімдерден арқашан оқушыларды түсінуді талап етеді.

3. *Жолдама беру әдісі.* Бұл әдіс бойынша студенттер идеалды мақсаттар мен ұмтылыстарға бағытталуы керек. Дұрыс жабылған жағдайда ол көптеген қолайсыз жағдайларға төтеп береді. Соңғы кезде идеалды мақсатты зерттеу және оның педагогикалық зерттеулеріміздегі маңызы төмендеп кетті. Шын мәнінде, идеалды мақсат – бастауыш білім беруде оқушылардың санасында күтілетін нәтижені қалыптастыру болып есептеледі. Оқушылардың қызығушылықтарын, тілектерін, ұмтылыстарын ескере отырып, идеалды мақсатқа бағытталу білім сапасын арттырады.

Сабақ барысында бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудің қарапайым, бірақ тиімді әдістерін тандаған жөн.

Еліміздің білім беру жүйесіндегі тәрбие принциптерінің ұлттық және жалпыадамзаттық сипаттар бар екенін айта кеткен жөн. Осы себепті қазіргі заманғы бастауыш білім беру перспективалық көзқараспен сипатталады. Жогары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің осы мәселелерге көңіл бөліп, білім беру принциптерін терең меңгеруі кәсіби құзыреттіліктерінің бір бөлігі болып табылады.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Бастауыш сынып оқушыларына білім берудегі педагогикалық ұстанымдар дегенді қалай түсінесіз?
2. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде қандай психологиялық және әлеуметтік принциптер бар?
3. Бастауыш сынып оқушыларын оқыту әдістемесі дегеніміз не?
4. Әбу Әли Ибн Синаның «Энциклопедиясын» оқы (Ташкент, 1990).

Бұл бірінші модульде сіз білім беру теориясының негізгі мәселелерімен таныстыңыз. Бұл модульді меңгеру арқылы сіз 10 кредит аласыз. Бұл әр тақырыптың соңында өз бетінше оқу тапсырмаларын орындауды және тақырыптардың мәтінін меңгеруді талап етеді.

II ТАРАУ. “ТӘРБИЕ” ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ДИДАКТИКАСЫ

Дидактиканың негізгі принциптері

Жоспар:

1. Дидактиканың негізгі принциптері
2. «Білім» пәнін оқыту әдістемесі
3. «Білім» пәнін оқыту технологиялары

Тірек сөздер:

Білім, дидактика, ғылым, принцип, оқыту, әдіс, технология, ғылым, дәлді, түсіну, үйрену, тәжірибе.

Дидактиканың негізгі принциптері. «Дидактика» термині грек тілінен аударғанда оқыту, үйрету дегенді білдіреді. Дидактика дегенде – тәлім теориясы түсініледі. Осы тұрғыдан дидактика негізгі оқыту керек, неге оқыту керек, қалай оқыту керек сияқты педагогика мәселелеріне жауап береді.

Дидактиканың негізгі аспектілері:

- 1) дидактикалық құралдар мен үлестірме материалдар; компьютерлік құралдардың қажетті жабылғыштары, макеттер мен моделдер, көрмелер мен техникалық құралдар;
- 2) дидактикалық материалдар: мұғалім дайындаған сабақ материалдары және өзіндік оқу тапсырмалары.

Дидактиканың негізгі – қабілеттілік құрайды. Бұл болашақ мұғалімдердің біліктілігін дамытып, дидактикалық технологиямен қаруландыруды көздейді. Мұнда дидактиканың негізгі қағидалары берілген.

Ең алдымен дидактикалық теорияның принциптерін меңгеру қажет. Бүгінгі таңда дидактикалық теорияның келесі ұғымдары бар:

- 1) дидактикалық энциклопедия түсінігі: педагогикалық білім туралы толық ғылыми ақпарат береді;
- 2) дидактикалық прагматизм түсінігі: ол тәжірибеге бағытталған білім беруге негізделген;

3) функционалдык материалizмнің дидактикалык концепциясы: ол пәндердің өзара байланысы негизінде білім беруге басымдык береді;

4) Оқытудың өзiне пайдалы дидактикалык концепциясы: бұл жағдайда білім алушылардың тілектерін ескере отырып беріледі.

Оқыту процесі дидактикалык теорияның осы концепциясына негизделеді.

Дидактиканың негизгі принциптерінің бірі – практика. Бұл принцип мыналарды қамтиды:

1) сабақтың мақсатын қою;
2) сабақта ең озық инновациялык технологияларды пайдалану;

3) оқушылардың білімі мен дағдыларын жамытуға бағыт беру;

4) оқушылардың білім деңгейін және білім деңгейін бағалау.
Осының барлығы оқытуды мақсатты ұйымдастыруға және оның көздеген нәтижеге жетуіне негиз болады. Сондықтан «Білім» пәнін оқытудың дидактикасын жасау қажет. Бұл мәселеге біздің көзқарасымыз келесідей:

- «Тәрбие» пәнін оқытуда студенттердің құқықтарына басымдық беру;

- осы пәнді оқытуда ең озық педагогикалык және инновациялык технологияларға сүйену;

- Әр тоқсанның соңында пәнді оқыту нәтижелерін бақылау.

Осы көзқарас негизінде «Тәрбие» пәнін оқытудың дидактикасын мақсатты түрде қалыптастыруға болады.

Осының негизінде «Тәрбие» пәнін оқытудың жанартылған дидактикасын әзірлеуге мүмкіндік туды. Осы мақсатта оны Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2020 жылғы 14 қазандағы № 235 қаулысымен бекітілген «Білім беру саласы бойынша жалпы орта білім беру ұйымдарының білім алушыларына қойылатын біліктілік талаптары» негизделу мақсатқа сай. Осы біліктілік талаптардың «Тәрбие» пәнін оқу кезеңдеріне назар аударыңыз:

Стандарт дереже	Білім басқышы	Дәреженің аталуы
A2	Жалпы орта білім беру мекемесінің 4-сынып оқушысы	«Тәрбие» пәнін оқытудың базалық деңгейі

Айта кету керек, бастауыш сыныптар «Тәрбие» пәнін оқытуда базалық, негизгі деңгей болып табылады. Сондықтан бұл пәнді меңгеру үшін бастауыш сынып оқушыларында мынадай дағдылар болуы керек:

- міндеттері мен мажбурияттарын орындайды;
- сезімдерін түсінеді және басқарады;
- өз бетінше, дұрыс ойлайды;
- ақша табу және жұмсау дағдыларының болуы;
- лидерлік қасиеттерін көрсетеді;
- шығармашылық қасиеттерін көрсете алады және т.б.

Дәл осы біліктілік талаптарының негизінде «Тәрбие » пәнін оқытудың дидактикалык негизін жасауға болады. Нәтижесінде бұл ғылымның дидактикалык негиздері ғылымның қазіргі талаптары мен міндеттерін жүзеге асыруға негиз болады.

«Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі. Қазіргі Өзбекстандағы бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесін нақты белгілеу қажеттілігі туындады. Осыған байланысты келесі оқыту әдістері маңызды деп есептейміз:

- 1) оқытудың инновациялык әдістеріне сүйену;
- 2) «Тәрбие» пәнін оқытудың ең жеңіл және қолайлы әдістеріне сүйену;
- 3) «Тәрбие» пәнін оқыту процесінде үлгілеуге көңіл бөлу.

Бұл әдістер келесі мазмұнға ие:

а) оқытудың инновациялык әдістері: ақпараттық-коммуникациялык құралдарға негизделген әдістер жиынтығы;

ә) ең оңай және ең қолайлы әдістер: мектеп жағдайына сәйкес келетін және оқушылардың мүмкіндіктерін ескеретін әдістер жиынтығы (түсіндіру, оқыту, оқу, меңгеру, бағдарлау, т.б.);

в) «Тәрбие» пәнін оқыту үдерісінде модельдеу: бұл әр сабақтың жана стилде, арнайы жоспар мен арнайы әдіс-тәсілдер мен технологиялар арқылы өтуін білдіреді.

Осы көзқарас негізінде жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде осы пәнді оқыту әдістемесін менгеру күтілетін нәтиже береді. Сондықтан осы орайда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ұстаздармен жұмысына ерекше көңіл бөлен жөн.

Бүгінгі таңда «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесін тандау келесі нәтижелерге негізделген:

- өмір бойы білім алу;
- білім берудегі озық тәжірибелерді менгеру;
- дүниетаным мен адамгершілік үйлесімділікке қол жеткізу;
- оқушының рухани, эмоционалды, ерік-жігерін, психикалық сезімдерін дамыту.

Бұл тәсіл бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытудың нақты принциптері мен тиімді әдістерін тандауға мүмкіндік береді. Жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері бастауыш сыныпта «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі мүлде жана негізде болатынын түсінуі керек. Осыған байланысты аталған әдістерге негізделген келесі бағыттар:

- оқыту мен тәрбиелеу құндылықтары;
- тәрбиеленушінің ерік-жігері мен ақыл-ой қабілетін дамыту;
- оқушыда өз бетінше ойлауды және қоғамдық қарым-қатынасты қалыптастыру.

Бұл факторлар «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие»» пәнін оқыту әдістемесі» пәнінің негізін құрайды. Себебі, пән білім беру саласындағы ұлттық тәжірибеге басымдық беріп, халықаралық оқыту тәжірибесін шығармашылықпен пайдаланады.

Қазіргі әлемдік педагогикада білім беру бағыты жиі электронды-модульдік жүйеге ауысады. Бұл жүйе тұпқаны дамытуда заманауилық пен практикалықтыққа басымдық береді. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен білім беру саласындағы ұлттық және халықаралық халықтардың тәжірибесін ұштастыру талап етіледі.

«Тәрбие» пәнін оқыту технологиясы. Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытудың ең озық технологияларына негізделуі керек. Осы тұрғыда біз назарларыңызға осы технологиялардың ең маңыздысын ұсынамыз.

1. *Оқытудың электронды-модульдік технологиясы.* Бұл технология оқытудың дәстүрлі және дәстүрлі емес түрлерінде компьютерлік оқытуға негізделген. Оның айтуынша, арнайы компьютерлік бағдарламаның көмегімен оқытушы курс материалдарын толық дайындап, студенттерге қабілетіне қарай береді. Бұл технология жана ақпарат негізінде курс материалдарын жанартуға және мультимедиялық ақпаратты беруге мүмкіндік береді.

2. *Қашықтықтан оқыту технологиясы.* Бұл технология бойынша «Тәрбие» пәні онлайн түрде оқытылады. Онда студенттер виртуалды байланысқа тікелей қол жеткізе алады. Сонымен бірге бұл технология өз бетінше оқу тапсырмаларын орындауды қажет етеді. Оқушылар өз бетінше оқу тапсырмаларын орындау арқылы ғылымды менгереді.

3. *Мұғалім-оқушы технологиясы.* Бұл технология бойынша әрбір оқушы бастауыш сынып мұғаліміне бекітіледі. Бұл ретте әрбір ұстаз өз шәкіртінің білім алу үдерісін қадағалайды және бұл жұмысты «Тәрбие» пәнінің мұғалімі үйлестіреді. Қолданыстағы білім беру ережелеріне сәйкес, оқушыларының білім деңгейі жоғары ұстаздар мектеп әкімшілігі тарапынан қаржылай ынталандырылады. Бұл технология бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін оқытудағы маңызды тәсілдердің бірі болып табылады.

Бұл инновациялық оқыту технологиялары қазіргі жоғары педагогикалық білім беру үдерісіне енгізілуде. Сондықтан «Тәрбие» пәнін оқыту технологиясын тандауда осындай заманауи білім беру технологияларын тандауға көңіл бөлен жөн. Өйткені бүгінгі оқу үрдісі дамып келе жатқан техникалық құралдарға негізделгенімен маңызды. Сонымен бірге бұл пәнді техникалық құралдарға негізделген технология негізінде оқыту барысында студенттердің бойында мынадай дағдыларды қалыптастыруға көңіл бөлу қажет:

- оқушыларға компьютер мен ұялы телефон оқу мен тәрбиенің негізі екенін ұғындыру;
- оқу процесінде техникалық құралдарды пайдалана білуге үйрету;
- техникалық құралдардың мүмкіндіктерін бағалауда ақпарат көзіне назар аудару мәдениетін қалыптастыру.

Нәтижесінде студенттер «Тәрбие» пәнін оқытуда техникалық құралдарға негізделген технологияны пайдалана алады.

Айта кету керек, «Тәрбия» дидактикасы мүлдем жана тәсілдер, ұстанымдар мен технологияларға негізделген. Біздің көзқарасымызда бұл пәннің дидактикасы бірегей түрде және педагогикалық тәжірибенің озық тәсілдері негізінде жасалуы керек. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің «Тәрбие» пәні дидактикасында білім, білік, дағдыларын қалыптастыруда инновациялық тәсілдерге сүйенген жөн.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Дидактиканың негізгі принциптері дегенді қалай түсінесіз?
2. «Тәрбие» пәнін оқытудың қандай әдістері бар?
3. «Тәрбие» пәнін оқыту технологиясын білесіз бе?
4. 1-4 сыныптарға арналған «Тәрбия» оқулықтарын оқу.

“Тәрбие” пәнін оқытудың әдістері

Жоспар:

1. Оқытудың дәстүрлі емес түрлерінің ерекшеліктері
2. «Білім беру» пәнін оқытуда шетел тәжірибесін пайдалану
3. Білім беруді оқытудың жеке әдістері

Тірек сөздер:

Білім, ғылым, оқыту, дәстүрлі емес, форма, ерекшелік, даралық, стиль, білім, шеберлік.

Оқытудың дәстүрлі емес түрлерінің ерекшеліктері.

Қоғамның дамуында оқытудың дәстүрлі емес түрлерін тәжірибеге енгізу процесі жүріп жатыр. Дәстүрлі емес формаларға сыныптан тыс жұмыстар мен қашықтықтан оқыту жатады. Мұндай білім берудің ерекшеліктері:

- оқу материалдарын еркін тандау және олардың тәжірибеге сәйкестігі;
- оқушылардың еркін қарым-қатынасы;
- студенттер мен оқытушылардың белсенділігі;
- білім беру мен тәрбиелеудегі практикалық нәтижелердің болуы.

Сондықтан да бүгінгі таңда оқытудың дәстүрлі емес түрлеріне ерекше көңіл бөлінуде. Мысалы, осындай формалардың бірі – сыныптан тыс жұмыстар. Келесі әрекеттер түрлері оқу мақсаттарыңызға жетуге көмектеседі:

- «Тәрбие» пәні бойынша арнайы курстар, үйірмелер мен клубтар ұйымдастыру;
- мұражайлар мен туристік фирмаларда тәрбие сататтарын ұйымдастыру;
- қоғамымыздың ең атакты адамдарымен сұхбаттар мен кездесулер ұйымдастыру;
- БАҚ арқылы оқу-тәрбие үрдісінде жетістікке жеткендерге үлгі ету.

Оқытудың мұндай дәстүрлі емес түрлері білім берудің практикалық мәнін күшейтеді.

Осы пәнді оқытудың дәстүрлі емес түрлерін пайдаланған кезде мыналарға ерекше назар аудару қажет:

- сыныптан тыс жұмыстар арқылы әр тақырыпты мүмкіндігінше практикалық түрде бекіту;
- оқушылардың ауызша және жазбаша бастамаларын ескере отырып, пәнді үнемі жана ақпаратпен байытып отыру;
- тақырып бойынша мамандардың ұсыныстары және олардың қатысуымен оқытуды кеңейту;

- осы пән бойынша практикалық сабақтарды дәстүрлі емес формада өткізу.

Бұл тәсіл «Тәрбие» пәнін дәстүрлі емес формада оқыту құралы болып табылады. Оқытудың дәстүрлі емес түрлері тәжірибеге бағытталғандықтан маңызды екенін атап өткен жөн. Демек, жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен пәнді дәстүрлі емес оқыту формаларына сәйкес оқыту негіздері бойынша жеткілікті теориялық білімдер мен дағдыларды меңгеру талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша оқытудың электронды модульдік жүйесі жатдайында тәжірибелік сабақтар арқылы оқытудың дәстүрлі емес түрлерін ұйымдастырған жөн. Жалпы практикалық сабақтарды дәстүрлі емес әдіспен, яғни сыныптан тыс жұмыстар арқылы өткізген тиімді. Осыған орай, «Тәрбие» пәнін оқушыларға дәстүрлі емес әдіспен түсіндіру, олардың осы пән бойынша дағдыларын дамытып, оқу-тәрбие үрдісіне дайындау практикалық нәтиже береді.

«Тәрбие» пәнін оқытуда шетел тәжірибесін пайдалану.
«Тәрбие» пәні Өзбекстанның білім беру жүйесі үшін мүлдем жана құбылыс. Сондықтан бұл пәнді оқытуда шетелдік тәжірибені пайдалану маңызды. Мұнда біз ең маңызды шетелдік тәжірибені ұсынамыз.

Ұлыбританияда оқу процесі психологиялық заңдылықтарға негізделген. Ол оқушылардың тектілік дағдыларын дамытуға бағытталған. Сонымен бірге, ағылшын тілін халықаралық тілдердің бірі ретінде пайдалана отырып, тыңдаушылар әлемдегі кәсіби қызметке бағытталады.

Германияда оқу процесі идеалды идеяларға бағытталған. Ол әрбір жас ұрпақтың идеалды идеясы болуын қамтамасыз ететін қысқа да түсінікті жүйесі бар тәрбие үрдісіне негізделген. Осы себепті неміс азаматтары көбінесе адалдығымен ерекшеленеді.

Француздық оқу үрдісінде тұлғаның эстетикалық талғамын дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Сонымен бірге әрбір француз эстетикалық сұлулықты іздеу рухында тәрбиеленеді. Сондықтан француз білім беру жүйесінде ағартушылық идеясы басымдыққа ие.

Италияндық тәрбиеде ғұламаларына мақтаныш рухы басымдыққа ие. Расында да осы елде өсіп-өнген Сократ, Платон, Аристотель, Цицерондар адам тәрбиесіне қосқан үлесімен әйгілі.

Сауда Арабиясында жеке тұлғаның тәрбие процесіндегі сеніміне ерекше мән беріледі. Бұл ретте жас ұрпақтың жеке сенімі берік, діни толеранттылық пен адамдарға деген түсінігі қалыптасады.

«Тәрбиені» оқытуда осы шетелдік тәжірибелерді пайдалану мақсатқа сай екенін айта кеткен жөн. Осы орайда, әсіресе, бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін оқыту үдерісінде мұғалім қолайлы деп есептейтін шетелдік тәжірибені пайдалану ұсынылады.

Еуропа мен Азия халықтарының педагогикасында ортақ және айырмашылықтар бар. Сонымен қатар тәрбие, мәдениет және әлеуметтену жағынан ортақ тұстар да, физикалық, психикалық және адамгершілік тәрбиесіндегі шетел тәжірибесінде де айырмашылықтар бар. Мысалы, АҚШ-та ислам діні ұстанатын Азия елдеріндегі ақыл-ой мен адамгершілік тәрбиесінің үйлесімділігіне назар аударатын, ақыл-ой дағдыларын қалыптастыру мен дамытуға баса назар аударылады. Сондықтан «Тәрбие» пәнін оқытуда шетел тәжірибесін пайдалану үшін мыналарға назар аудару ұсынылады:

- белгілі бір елдің ақыл-ой, адамгершілік, дене, рухани және эстетикалық тәрбие саласындағы тәжірибесін зерттеп, оның озық жактарын қабылдау;
- жеке тұлғаны жаппыдамазаттық құндылықтар рухында тәрбиелеуде шетел тәжірибесін пайдалану;
- Өзбекстан Республикасының Ұлттық біліктілік шеңберіне сәйкес шетелдік білім беру тәжірибесін пайдалануға шығармашылық көзқарас;
- шет мемлекеттерде бірегей тәжірибесі бар діндерге құрмет, толеранттылық, ұлтаралық келісім және халықтар мен ұлттардың құндылықтарын құрметтеу дағдыларын қалыптастыру;

- жалпыадамзаттық идея болып табылатын бауырмалдық, татулық құзғетілістерін жеке тұлғада қалыптастыруға көңіл бөлу.

Кезі келгенде айта кететін жайт «Тәрбиенің» гуманизм мен демократиялық деген екі ұстанымға негізделгенін айта кеткен жөн. Бұл ұстанымдарды шет елдердің тәжірибесін ескере отырып, бастауыш білім беру арқылы оқушылардың санасына сіңіру қажет. Өйткені дүние жүзіндегі барлық халықтар адамзат пен демократия құндылықтары туралы негізгі білімге ие және білім беру процесінде олар осы принциптерге басымдық береді. Осы тұрғыдан алғанда «тәрбие» ғылымы ұлтқа негізделген әмбебап жүйе идеясына негізделген. Бұл ойды болашақ бастауыш сынып мұғалімдері көңілге ретінде қабылдауы керек.

«Тәрбие» пәнін оқытудың индивидуал әдістері. Тәрбие пәнін оқытуда индивидуал әдістердің маңызы зор. Индивидуалды әдістер деп пәнге деген өзіндік көзқарасы, стилі, әдісі бар мұғалімдердің тәжірибесін айтады. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін жеке қаруландыру төмендегідей жүзеге асырылады:

- оқытудың ең оңай, қолайлы және тиімді әдістерімен таныстыру;

- педагогикалық және кәсіптік іс-тәжірибе процесінде озат мұғалімдердің тәжірибесімен таныстыру;

- студенттің бар стилін дамыту;

- студентті өз бетімен жұмыс істеуге дағдыландыру.

Осы тәсіл негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жеке стилін қалыптастыруға мүмкіндік туады.

«Тәрбие» пәнін оқытудың жеке әдістерін меңгеру процесі келесідей:

- озық және тәжірибелі мұғалімдердің сабақ беру әдістерін зерттеп, оларды оқытуға қатысу;

- педагогикалық әдебиеттер арқылы атакты ұстаздардың тәжірибесін зерделеу;

- біліктілік және педагогикалық тағылымдалар кезінде орта мектеп мұғалімдерін даярлауға қатысу;

- жеке әдістер бойынша зерттеу жүргізу.

- бұл тәсіл болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің индивидуал оқыту әдістемесі бойынша дағдыларын дамытады.

-оқытудың жеке стилі маманның психологиялық шеберлігін де көрсетеді. Осы тұрғыда әр оқушының өзіндік психологиялық тәжірибесіне сүйене отырып, жеке стильде зерттеу жұмыстарын жүргізе алады деп күтілуде. Ол үшін төмендегілерге амағ қылуымыз керек:

-зерттеу процесінде көтеріңкі көңіл-күйді қадаралау;

- өзіне ұнайтын жеке стильді үйренуге тырысу;

- бастауыш сынып оқушыларының психологиялық мүмкіндіктерін білу;

- мүмкіндігінше әлеуметтік психологияның ережелерін зерттеу.

Бұл әдіс оқытудың жеке әдістерін меңгеруге көмектеседі. Айта кетерлік жайт, әрбір дарынды педагогтың жеке ізденістеріне байланысты өзіндік оқыту әдістемесі бар. Педагог ғалымдардың пікірінше, жеке стильді меңгеру үшін 3 жыл жеткілікті. Осы тұрғыдан алғанда әрбір бастауыш сынып мұғалімінің «Тәрбие» пәнін оқытуда өзіндік стилі болуы қоғамды қызықтырады.

Оқытудың жеке әдістері оқыту мен оқу процесінде біртектілікке жол бермейді және оқыту процесінде әртүрлілікті туғырады. Оқыту әдістерінің, тәсілдерінің, бағыттарының әртүрлілігі білім мен тәрбиенің нәтижелі болуына әкеледі. Сондықтан «Тәрбие» пәнін оқытуда жеке әдістердің практикалық маңызы ерекше. Жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне жеке әдіс-тәсілдерді меңгеріп, осыған байланысты арнайы зерттеулер жүргізіп, ұстаздардың кеңестерін ұтымды пайдалану ұсынылады.

Бақылаулар мен талдаулар негізінде, елімізде өзіндік дара стилі бар бастауыш сынып мұғалімдері көп. Сонымен бірге, акпараттық-коммуникациялық құралдар негізінде олардың әдіс-тәсілдерін насихаттау, педагогикалық өнердің оқу әдебиеттерінде осындай нақты әдістерге талдау жасау және осындай стильдегі оқытушылар мен жоғары оқу орны арасында ынтымақтастық орнату орынды болады. Мысалы, Ташкент облысындағы Шағышк мемлекеттік педагогикалық институтында бұл бағытта практикалық жұмыстар жүргізілді. Облыстың Шағышк қаласы мен аудандарында «Оқу және математикалық сауаттылық сыныбы», «Мұғалімдер сыныбы», «Болашақтың мұғалімі» сияқты практикалық жүйелер құрылған. Нәтижесінде студенттер мен

оқытушылардың институтпен ынтымақтастығы қажетті деңгейде жолға қойылған. Соның нәтижесінде Ташкент облысы мектептерінде жұмыс істейтін жеке әдістемесі бар мұғалімдердің тәжірибесін насихаттауға мүмкіндік туды.

Сонымен, «Тәрбие» пәнін оқытуда дәстүрлі емес формалардың мүмкіндіктерін пайдаланған жөн. Бұл болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде оқытудың дәстүрлі емес түрлерін қабылдауды талап етеді.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Оқытудың дәстүрлі емес түрлерінің ерекшеліктері дегенді қалай түсінесіз?
2. «Тәрбие» пәнін оқытудың қандай шетел тәжірибесін білесіз?
3. «Тәрбие» пәндерін оқытудың жеке әдістерінің ерекшеліктері қандай?
4. «Менің стилім» тақырыбына эссе жаз.

“Тәрбие” пәнін оқытудың қашықтықтан оқыту формасы

Жоспар:

1. Қашықтықтан оқытудың ерекшеліктері
2. «Тәрбие» пәнін оқытудағы қашықтықтан оқытудың рөлі
3. «Тәрбие» пәнін қашықтықтан оқыту арқылы оқытудың тиімділігі

Тірек сөздер:

Білім, тәрбие, қашықтық, оқыту, форма, ерекшелік, құрал, тәсіл, білім, дағды.

Қашықтықтан оқытудың ерекшеліктері. Қашықтықтан оқыту – оқыту мен тәрбиелеу үдерісі виртуалды негізде жүзеге асырылатын оқытудың ерекше түрі. Педагог ғалымдардың пікірінше, қашықтықтан оқыту тиімді:

- теледидарда;
- радио арқылы;
- компьютерлік техниканың көмегімен;
- арнайы техникалық құралдар арқылы.

Бұл қашықтан оқыту құралдары қиын жағдайларда да өте пайдалы. Мысалы, COVID-19 пандемиясы жағдайында еліміздің білім беру жүйесінде теледидарды оқыту үдерісі жолға қойылды. Бақылаулар бастауыш сынып оқушыларының мұндай оқу үрдісіне қызығушылықпен, тілекпен қатысқанын көрсетеді. Олардың шеберлік деңгейі де көңілге қонымды болды. Осыған байланысты онлайн қашықтықтан оқыту күтілетін нәтиже береді.

Қашықтықтан білім беруде келесілерге басымдық беріледі:

- мұғалімдер мен студенттердің белсенділігі;
- оқу материалдарының ыңғайлылығы мен сабақтастығы;
- оқытудың мультимедиялық, анимациялық түрлерінің болуы;
- БАҚ арқылы оқу материалдарын қалыптастыру мүмкіндігі;
- қашықтықтан оқыту арқылы білім мен тәрбиені кеңінен насихаттау.

Жалпы, қашықтықтан білім беру – қазіргі білім мен тәрбиенің заманауи түрлерінің бірі. Оқытудың бұл түрі әлемнің көптеген елдерінде қолданылады. Мысалы, Біріккен Ұлттар Ұйымы «Өмір бойы білім алу» бағдарламасын іске қосты. Оның айтуынша, адам

өмір бойы білім ала алады және бұл идея Өзбекстан Республикасының «Білім туралы» заңында да көрініс тапқан. Бұл идеяны жүзеге асыруда қашықтан оқыту оқытудың негізгі формасы болып табылады. Осыған байланысты «Тәрбие» пәнін оқытуда қашықтан оқытудың маңызы зор. Мысалы, ересек адамның ата-аналық мәселелері, сұрақтары мен аяндаушылықтары қашықтан оқыту арқылы шешіледі. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері қашықтан оқыту негіздерін меңгеруі қажет.

Қашықтан оқыту мыналарға негізделіп амалға асырылады:

- 1) қашықтан оқыту, білім алуға он көзқарас қалыптастырады;
- 2) педагогикалық процестің мақсаты білім алуға бағыт-бағдар беру;

- 3) әдістемелік, теориялық білім ыңғайлатылған тәртіпте беріледі;
- 4) оқу қызметін дербес ұйымдастыруға амал қылу;

- 5) тәлімнің түрлі ақпараттын тауып, үйрену.

Сондықтан қашықтан оқытудың өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл білім беру түрінің бірден-бір кемшілігі – жеке тұлғаның білім деңгейін бақылау мүмкін емес. Арнайы зерттеулер арқылы ғана адамның білім деңгейін бақылауға болады. Ең бастысы, қашықтан оқыту жеке тұлғаның дамуын арттырады.

Қашықтан оқытуды ұйымдастыруға мұғалім арнайы дайындалуы керек. Оқу материалдарын дайындауға, студенттердің оқыту формаларын дамытуға және қашықтан оқытудың тиімділігіне назар аудару маңызды. Нәтижесінде білім алушы қашықтан білім алып, мұғалім берген тапсырмаларды орындау арқылы өзінің білім деңгейін көрсетеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуымен қашықтан оқыту мүмкіндіктерін пайдалану кеңінен таралууда. Сондықтан одан әрі педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне білім берудің осы түрлерін күткендей меңгеру ұсынылады.

«Тәрбие» пәнін оқытады қашықтан оқытудың рөлі.

«Тәрбие» пәнін оқытуда қолданылатын қашықтан оқытудың әдістемелік негізін жасау қажеттілігі туындады. Мұндай әдістемелік негіздердің ең маңыздылары:

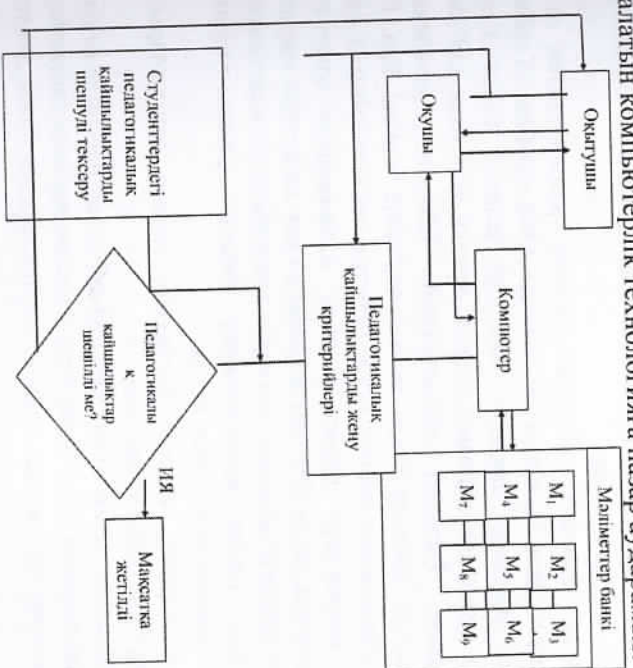
- 1) қашықтан оқытудың коммуникативті тәсілі: оқыту процесі қашықтан оқыту процесіне қатысушылардың диалогына негізделеді және оқу материалдары техникалық құралдар негізінде қамтамасыз етіледі;

- 2) қашықтан оқытуды бақылау: ол қашықтан оқыту процесінде оқытудың нақты формаларына негізделеді, ал студенттерді меңгеру процесі виртуалды түрде басқарылады;

- 3) қашықтан оқытудың ақпараттық міндеті: бұл ретте қашықтан оқыту үдерісіндегі оқу материалдары сауалнамалар, кестелер, диаграммалар, гистограммалар және мультимедиа түрінде ұсынылады;

- 4) қашықтан оқытуда оқытудың міндеті: пәнінің пәндерін модульдер негізінде оқытуға басты назар аударылады.

Осының барлығы «Тәрбие» пәні бойынша қашықтан оқытудың негізін құрайды. Мұнда біз өзіміз жасаған «Ренессанс» деп аталатын компьютерлік технологияға назар аударамыз.

1-сурет. Бастауыш сынып оқушыларының педагогикалық интеллекттерін шешуге арналған Ренессанс компьютерлік технологиясы

Бұл компьютерлік технологияны қашықтықтан оқытуда қолдану күтілетін нәтиже береді.

«Тәрбие» пәнін қашықтықтан оқыту арқылы оқытудың тиімділігі. Қазіргі оқу үрдісінде «Тәрбие» пәнін оқытудың тиімділігіне жетудің жолдары жасалуда. Осыған байланысты келесі тәсілдерді ұсынамыз:

- жалпы білім беретін мектептерде оқытылатын «Тәрбие» пәндерін өзара байланыстылық пен сабақтастық принциптері негізінде дамыту;

- мәтіндік тереңдігі мен безендірілуі жағынан эстетикалық талаптарға сай пән бойынша оқулықтарды дайындау;

- басқа пәндер арқылы осы пәннің оқу жұмысын үйлестіру мәртебесіне жету;

- «Тәрбие» пәні мұғалімдерінің білімі мен біліктілігін жүйелі түрде арттыру;

- мектеп жарғысында мұғалімдер мен сынып жетекшілерінің міндеттерін нақты белгілеу.

Осының барлығы «Тәрбие» пәнін қашықтықтан оқыту арқылы оқытудың тиімділігіне әкеледі. Осы орайда «Тәрбиені» виртуалды желілер арқылы оқытуда жалпы білім беретін мектептер арасында ынтымақтастық орнату мақсатқа сай болар еді. Мысалы, Ташкент облысындағы Шыршық мемлекеттік педагогикалық институтында мектеп-зертхана жүйесі бар. Онда Ташкент облысының жалпы білім беретін мектептеріндегі оқыту үрдісінің мәселелері қарастырылып, нәтижесінде институтта «Педагогикалық білім берудің инновациялық кластері» құрылды. Кластер аясындағы орта мектептердің тәжірибесі насихатталуда.

«Тәрбие» пәнін қашықтықтан оқыту арқылы оқытуда мыналарға ерекше көңіл бөлу керек:

- оқушылардың, әсіресе бастауыш сынып оқушыларының оқуын іс жүзінде дәйекті бақылау;
- тәрбие сабақтарын толық көрнекі құралдар негізінде өткізу;
- тәрбие ғылыми және білім беру әзірлемелерімен таныстыру;
- ата-аналар мен қоғам арқылы оқушылардың білім деңгейін зерттеу;
- тәрбие жұмысына қоғамның қатысуына қол жеткізу.

Осы тәсілді негізге ала отырып, «Тәрбие» пәнін қашықтықтан оқыту арқылы оқытудың әдістемесін жасау мақсатқа сай болар еді.

Осындай қашықтықтан оқыту мүмкіндіктерін «Тәрбие» пәнін оқытуда пайдалану күтілетін нәтиже береді. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері қашықтықтан оқытудың әртүрлі формаларын меңгергені жөн.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Қашықтықтан оқыту ерекшеліктері дегенді қалай түсінесіз?
2. «Тәрбие» пәнін оқытуда қашықтықтан оқытудың рөлі қандай?
3. «Тәрбие» пәнін қашықтықтан оқыту арқылы оқытудың тиімділігінің негіздері қандай?
4. Жоғарыда келтірілген қашықтықтан оқытудың компьютерлік технологиясын меңгеріңіз.

«Тәрбие» пәніні оқытудың инклизивті түрі

Жоспар:

1. Инклизивті білім берудің ерекшеліктері
2. «Тәрбие» пәнін оқытудағы инклизивті білім беру негіздері
3. «Тәрбие» пәнін инклизивті білім беру негізінде оқытудың маңызы

Тірек сөздер:

Білім, ғылым, оқыту, инклизивті, білім, форма, ерекшелік, негіз, білім, дағды, біліктілік.

Инклизивті білім берудің ерекшеліктері. Инклизивті білім беру мұғалім мен оқушы қарым-қатынасындағы теңдікке негізделген. Осыған байланысты инклизивті білім берудің бірегейлігі оның физикалық және ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларға да, толыққанды студенттерге де білім алуға тең қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

Мемлекет басшысының бастамасымен бұрынғы «Мейірім-ділік үйлері» оқу орындары болып өзгертілді. Сондықтан білім беру ұйымдарындағы білім беру де инклизивті білім берудің бір түрі болып табылады.

Инклизивті білім берудің келесі ерекшеліктерін ескеру қажет:

- интерактивті білім беру технологияларына негізделген;
  - сараланған оқыту;
  - жеке бағдарламалар негізінде;
  - оқушылар топпен оқытылады.
- Сондықтан білім берудің бұл түрі білім алушылардың білім, білік дағдыларын жедел қалыптастыруымен ерекшеленеді.

Инклизивті білім беру келесі сипаттамаларға ие:

- физикалық және ақыл-ой кемістігі бар студенттерге арнайы білім беру;
- сенсорлық тәрбиені жүзеге асыру;
- білім мен тәрбиеге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету;
- оқытуға ерекше көзқарас;
- сабақты тәжірибелі ұстаздар жүргізеді.

Әлемде инклизивті білім беруге ерекше көңіл бөлінеді. Осыған байланысты ЮНЕСКО 1989 жылы әлем елдеріне

инклизивті білім беру арқылы жеке тұлғаны оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асыруға үндеу жасады. Өйткені инклизивті білім беру нысаны адамға өзінің білім мен тәрбие алу құқығын толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мысалы, инклизивті білім берудің негізгі міндеттерінің бірі – мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы отбасылық білім беру. Сондықтан Өзбекстан педагогикалық білім беру үдерісінде және білім беру жүйесінде инклизивті білім беру әлеуетіне сүйенеді. Осыған байланысты педагог ғылымдарымыздың біріктар зерттеулері бар. Жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне осындай зерттеулерді зерделеп, инклизивті білім беру негіздерін меңгеру ұсынылады.

Инклизивті білім берудің мүмкіндіктерін пайдалану үшін мұғалімдер белсенді болуы керек. Инклизивті білім берудің тиімділігі оқушыға жүйелі түрде тапсырмалар беру, мүмкіндігінше жазбаша тапсырмалар беру және тапсырма нәтижелерін бақылау арқылы қол жеткізіледі. Мұның барлығы инклизивті білім беру мүмкіндіктерін пайдалану үшін арнайы дайындықты қажет етеді.

Жоғары педагогикалық білім беру процесінде міндетті (мамандық) пәндерді оқытуда инклизивті білім беру формалары туралы көбірек ақпарат беру қажеттілігі туындады. Сонымен қатар, «білім берудің инклизивті, қашықтықтан және кіріктірілген түрлері» таңдау пәнін әзірлеу мақсатқа сай болар еді. Өйткені кәсірі күрделі жағдайда білім берудің бұл түрлері оқыту процесінде өте қажет.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне инклизивті білім берудің негіздерін, әдістерін және ерекшеліктерін өз бетінше оқу арқылы тереңдетіп үйрену ұсынылады. Өйткені инклизивті білім беру нысанын білу мемлекеттік білім саясатын барлығына бірдей қолдануға көмектеседі.

Инклизивті білім берудің жылдам және қысқа мерзімді болуы оның мүмкіндіктерін кеңейтеді. Сондықтан да бүгінгі таңда білім беру мекемелеріне инклизивті білім беру қажет.

«Тәрбие» пәнін оқытудағы инклизивті білім беру негіздері. Бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін оқытуда инклизивті білім берудің негіздерін білу және оқытудың осы

түрінің мүмкіндіктерін ұтымды пайдалану манызды. Төкменде, есте сақтау керек нәрселер:

1. *Интерактивті оқыту технологияларына сүйену.* Осыған байланысты «Тәрбие» пәнін мүмкіндігінше топпен оқытқан жөн. Келесі технологияларды пайдалану ұсынылады:

- ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (мультимедиа, теледидар, виртуалды байланыс және т.б.);

- компьютерлік технология (сабақ компьютер арқылы өтеді);

- өз бетінше оқыту технологиясы (оқушыға тапсырма беріліп, тапсырманы шығармашылықпен орындауға баса назар аударылады).

Бұл интерактивті технологиялар бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін мақсатты түрде оқытуға мүмкіндік береді.

2. *Сараптама оқыту.* Инклюзивті білім берудің бұл негізін бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытуда төмендегідей пайдалану керек:

- оқушылар мүмкіндігінше топтарға бөлінеді;

- тақырыптар әр топқа тапсырма ретінде беріледі;

- шығармашылық көзқарас негізінде орындалған тапсырмаларды бағалау;

- топтағы оқушылардың білім деңгейін бақылау.

Сараптама оқытудың мұндай мүмкіндіктері қысқа мерзімде бастауыш сынып оқушыларының білім деңгейіне жетуде манызды рөл атқарады. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдері инклюзивті оқытудың сараптанған түрлерін меңгеруі қажет.

3. *Жеке оқыту.* Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытудың дарадантан түрі келесі мүмкіндіктерді береді:

- әр оқушымен жеке жұмыс жасау;

- әрбір оқушының физикалық және ақыл-ой қабілетін дамыту;

- физикалық және психикалық кемістігі бар оқушылармен бөлек жұмыс;

- әр оқушының тең дәрежеде тәрбиесін бақылау.

Осы мүмкіндіктерді бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін әрбір тақырыбында оқытуда пайдалану ұсынылады.

«Тәрбие» оқытуда инклюзивті білім беру келесі нысандарда жүзеге асырылады:

- сыныптағы және сабақтан тыс жұмыстар;

- қашықтықтан оқыту процесінде;

- оқу орындарында;

- отбасында;

- махаллада құрылған «Оқу орталықтарында»;

- жастардың қоғамдық ұйымдарында.

Оқытудың мұндай формалары жеке адамның қабілетіне қарамастан білім мен тәрбиені қамтуға арналғанын айта кеткен жөн. Осыған орай «Тәрбие» пәнін осы формалар арқылы оқыту да күтілетін нәтиже береді. Ол үшін жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері инклюзивті білім беру негіздерімен қарулануы қажет. Осы тұрғыдан алғанда, инклюзивті білім беру негізінде «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесін әзірлеу манызды. Мұндай әдістемені жасауда ұлттық және әлемдік педагогика тәжірибесіне сүйенген жөн. Мысалы, Германия Республикасында инклюзивті білім беру орталығы жұмыс істейді. Бұл орталық арқылы еліміздегі мүмкіндігі шектеулі жандар психикалық, эмоционалдық және әлеуметтік тұрғыдан тәрбиеленеді. Орталықтың әр жаппы орта білім беретін мектепте филиалдары бар.

Біздің еліміздің білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беруді енгізу тәжірибесі бар. Осы тәжірибелерге сүйене отырып, инклюзивті білім беру арқылы «Тәрбие» пәнін оқытудың әдістемесін жасауға болады.

«Тәрбие» пәнін инклюзивті білім беру негізінде оқытудың маныздылығы. Бастауыш білім беруде инклюзивті білім берудің маңызы зор. Оқыту мен тәрбиелеу процесінде мыналарға қол жеткізіледі:

- оқушылардың белсенді қатысуы;

- оқушылардың шығармашылық ойлауын қалыптастыру;

- оқушылардың қабілетін көрсету;

- сабақтың тақырыптарын қызықты оқыту;

- оқыту процесіне мұғалімдер мен оқушылардың тең және белсенді қатысуы.

Бұл мүмкіндіктер бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін жаңа негізде оқытуға және оның тиімділігін арттыруға бағытталды. Сондықтан инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін ұтымды пайдалана білу дағдыларын меңгеру манызды.

Инклюзивті білім беруде түсіндіру, оқыту және бақылау әдістеріне сүйенген жөн. Сондықтан жоғары педагогикалық оқу

орындарында инклизивті білім беру негіздерін тереңдетіп оқыту ұсынылады.

Білім беру ұйымдарында «Тәрбиені» оқытуда инклизивті білім берудің әдістеріне, технологияларына, бағыттарына сүйенген жөн. Сондықтан бұл тақырып бойынша оқу әдебиеттерін жасау өте маңызды.

Бастауыш сынып оқушыларының «Тәрбие» пәні арқылы өз бетінше ойлауын, шығармашылық қабілеттерін, іскерлік құзыреттіліктерін қалыптастыру тиімді. Инклизивті білім беру құралдарына сүйену практикалық нәтиже береді.

Жалпы орта білім беру пәндерінің ішінде «Тәрбие» пәні маңызды орын алады. Сондықтан бұл пәнді оқыту әр түрлі білім беру формаларына сүйенуді талап етеді. Инклизивті білім беру пәнді жалпы қоғамның өскелең ұрпағына жеткізуге мүмкіндік береді. Біздің көзқарасымыз бойынша, елімізде инклизивті білім беру педагогтарының тәжірибесін кеңінен насихаттау қажет.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Инклизивті білім берудің ерекшеліктері қандай?
2. «Тәрбие» пәнін оқытудағы инклизивті білім беру негіздері дегенді қалай түсінесіз?
3. «Тәрбие» пәнін инклизивті білім беру негізінде оқытудың маңыздылығын не анықтайды?
4. Инклизивті білім беру негіздерін келесі кітаптан біліңіз: Хасанбаев Ж. және т.б. Педагогиканың түсіндірме сөздігі. – Ташкент, 2009 ж

“Тәрбие” пәнін оқытудың электронды модульдік формасы

Жоспар:

1. Оқытудың электронды-модульдік формасының ерекшеліктері
2. «Тәрбие» пәнін оқытуда электронды-модульдік форманы қолдану
3. Электрондық-модульдік форманы қолдану тиімділігі

Тірек сөздер:

Білім, модуль, оқыту, электроника, нысаны, ерекшеліктері, қолданылуы, тиімділігі, білім, дағды, біліктілік.

Оқытудың электронды-модульдік формасының ерекшеліктері.

Пандемия сияқты күрделі жағдайда Өзбекстанда білім берудің ерекше түрлері табылды. Оқыту мен тәрбиелеудің мұндай түрлері біздің педагогика тарихында алғаш рет қолданылды. Осы тұрғыдан алғанда, оқытудың электронды модульдік түрі дәстүрлі емес білім беру түрі болып табылады.

Оқытудың электрондық модульдік формасының мынадай негізгі ерекшеліктері бар:

- техникалық құралдарға сүйену;
- компьютерлік техниканың мүмкіндіктерін пайдалану;
- виртуалды білім беру;
- өз бетінше білім алу – тәрбиенің негізгі бөлігі;
- мұғалім мен оқушының бірдей белсенділігі.

Айта кетсек, электрондық модульді оқытудың негізгі құралы болып табылады. Сондықтан еліміздің барлық оқу орындары аппараттық-коммуникациялық құралдармен қамтамасыз етілген. Атап айтқанда, ең шеткі елді мекендердегі жалпы орта білім беретін мектептердің құрылымдарының да осындай құралдармен қамтамасыз етілуі оқытудың электронды модульдік түрлерін енгізуге мүмкіндік береді.

Оқытудың бұл түрі негізінен компьютерлік жүйе арқылы өтеді, бұл студенттер үшін әрі еріктілікті әрі қызықты отады. Дәл осы қасиет білім мен тәрбиені тиімді етеді. Мұғалімнің тәрбиелік белсенділігі де артады. Өйткені оқытудың бұл түрінде барлық оқу

материалдарын мұғалім компьютерлік бағдарламата орналас-
тырады және қажет болған жағдайда оқу материалдарын
байытты. Сондықтан электронды модульдік білім беру формасы
заман талабына сай болуымен ерекшеленеді.

Қазіргі педагогикада оқытудың электронды-модульдік
формасы манызды орын алады. Мұның себептері:

- оқытудың бұл формасы техникалық құралдарға негізделген
және техникалық құралдарды кеңінен пайдаланады;
- оқытудың бұл түрінде оқушы салыстырмалы түрде дербес
арекет етеді және оның акпаратқа қолжетімділігі кеңейеді;
- техникалық құралдар негізінде қашықтықтан оқыту
мүмкіндігі бар;

— Мұның барлығы білім берудің электронды модульдік түріне
қызығушылықтың артуына алып келеді.

Сонымен қатар, электронды модульдік оқытудың басты
назары білімге бағытталған. Соның салдарынан оқушының білім
деңгейін бақылау шектелген. Сондықтан тәрбиеші оқыту
процесінде оқушыны тәрбиелеуді талап етеді. Осыған байланысты
ғылыми-теориялық және практикалық зерттеулер жасалады.

Шет елдерде электронды модульдік оқыту түрінде бірегей
тәжірибе бар. Мысалы, Ресей Федерациясында жоғары педаго-
гикалық білім беру процесінде салыстырмалы түрде электронды-
модульдік нысан қолданылады. Сондықтан бұл елде білім берудің
бұл формасының өзіндік формалары мен тұжырымдамалары
жасалған. Міне, осы ұғымдардың ең маңыздылары:

Электрондық оқулық — ғылыми материалдарды динамикалық
түрде түсіндіретін және арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді
қолдану арқылы жасалған оқулық;

Электрондық әдістемелік құрал — педагогикалық тәжірибені
жалпылауға және беруге және оқу қызметінің жаңа үлгілерін
қалыптастыруға және таратуға арналған оқу әдебиеті;

Электрондық материалдар — электронды оқулықтар,
электронды оқулықтар, электронды дәріс мәтіндері және
зертханалық зерттеулердің жинағы.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері осы ұғымдарды жетік
менгеріп, оқытудың электрондық модульдік түрлерін болашақ іс-
арекетінде қолдана білуі қажет.

«Тәрбие» пәнін оқытуда электронды-модульдік форманы қолдану.

Бастауыш білім беруде дәстүрлі емес оқыту түрлерін
пайдалану «Тәрбие» пәнін оқытуда маңызды орын алады. Осыған
орай, осы жаңа ғылымды дәстүрлі оқыту түрлерінен гөрі дәстүрлі
емес білім беру нысандары негізінде оқыту біздің басты
міндеттеріміздің бірі болып табылады.

«Тәрбие» пәнін оқытуда электрондық модульдік форманы
қолдану мыналарға негізделген:

- ар пән бойынша оқу материалдары компьютерлік
бағдарламада орналастырылған;
- оқу материалдарын орналастыруда оқулықта берілген
мәтіндерден басқа қосымша мәліметтер мен деректер енгізіледі;
- оқу материалдарының алпыс-жетпіс пайызы өзіндік жұмыс
оқу тапсырмалары құрайды;

- оқушылар өз бетінше оқу тапсырмаларын орындау арқылы
тақырыптарды меңгерді деп есептеледі;

- оқушылардың меңгеру деңгейі виртуалды түрде бағаланады.
Өзбекстан Республикасы Халықа білім бері министрлігінің
2020 жылғы 26 октябрьдегі бұйрығымен бекітілген «Тәрбие» пәні
бойынша Мемлекеттік білім стандартында бұл пәнді оқытуда,
оқытудың ең заманауи формаларына сүйену көзделген. Өйткені
бұл ғылым адам өміріндегі ең маңызды мәселені жүзеге асырады.

Өзбекстан Республикасы Халықа білім беру министрлігінің
2020 жылғы 14 октябрьдегі 235-санды бұйрығымен бекітілген
«Білім ғылымы бойынша жалпы орта мемлекеттік білім беру
стандартында» былай делінген:

- «Тәрбие және білім» пәнінің негізгі мақсаты — рухани
жетілген, интеллектуалды дамыған тұлға тәрбиелеу;

- Бұл пәнді оқыту барысында оқушыларды жалпыадамзаттық
және ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелейді;

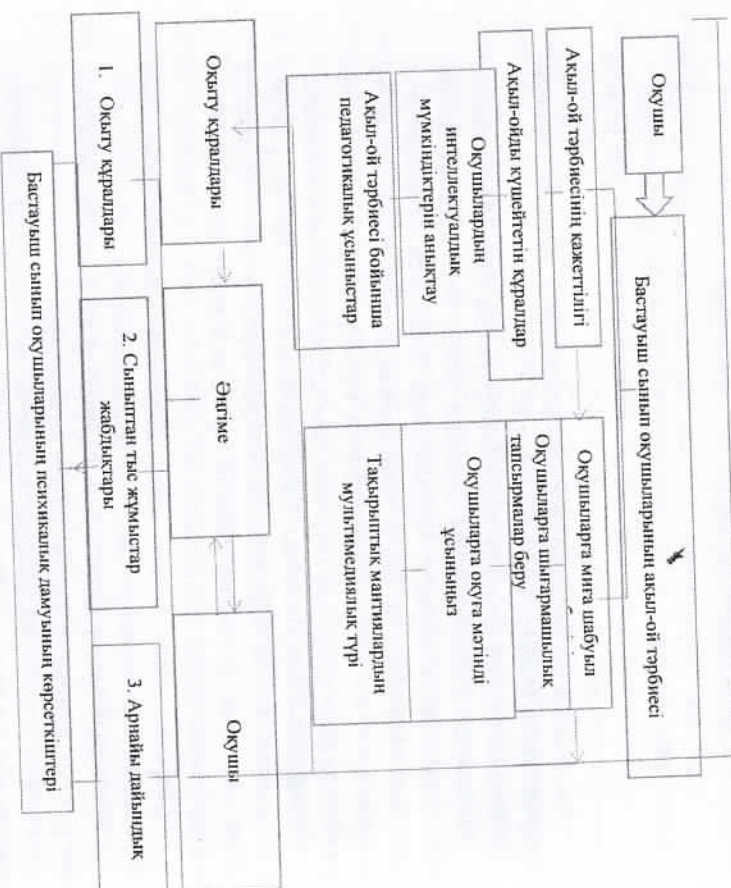
- ғылым арқылы кадрларды мақсатты және сапалы дайындау
үшін білім, ғылым және өндірістің тиімді интеграциясына
негізделген және т.б.

Айта кету керек, «Тәрбие» пәні мемлекеттік білім беру
стандарттарын нақты анықтайды. Сондықтан осы пән бойынша
электрондық модульдік оқу-әдістемелік кешендерін дайындауда
оларға сүйену қажет. Мысалы, «Рухани кемелдік» ұғымы

бойынша электрондық модуль оқу материалы руханилық, кемелдік және олардың жеке өмірдегі рөлі туралы мультимедиялық, анимациялық және көрнекі ақпараттарды дайындауды талап етеді. Сондықтан «Тәрбие» пәнін оқытуда электронды-модульдік форманың мүмкіндіктері кең екенін атап өткен жөн. Мұнда «Тәрбие» пәндерін электронды модульдік көшіру технологиясының мысалы келтірілген.

«Бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой тәрбиесі» тақырыбына электронды-модульдік әзірлемесі

Бұл электронды модуль формасын мұғалім мультимедиялық түрде компьютерде дайындайды және студенттерге өзіндік жұмыс тапсырмаларының салыстырмалы түрде жоғары пайызын беруге бағытталған. Оқушылардың тақырыпты менгеру деңгейі де компьютер арқылы бағаланады.

Электрондық-модульдік форманы қолданудың тиімділігі.

Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытуда электрондық модульдік формаларды қолданудың тиімділігі мен оның мониторингі маңызды. Сондықтан осы пәнді электронды-модульдік нысанда тиімді оқытудың тетіктеріне назар аударамыз:

а) 1-сыныпта «Тәрбие» пәнін оқытуда компьютерлік мультимедиялық сабақтарды пайдалану ұсынылады;
 ә) 2-сыныпта пән компьютерлік бағдарламада оқытылады және оқушылардың өз бетімен орындайтын оқу тапсырмаларына назар аударылады;

в) 3-сыныпта психикалық, физикалық және эмоционалдық дамуына он әсер ететін пән бойынша мультимедиялық және көрнекі сабақтар ұйымдастырылады;

ж) 4-сыныпта осы пән бойынша білім деңгейін анықтайтын көрсеткіштер негізінде мультимедиялық іс-шаралар көбірек жүргізіледі және бұл жағдайда оқушылардың белсенділігі, бағыт-бағдары бақыланады.

Бұл тәсіл бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін электронды модульдер түрінде оқытудың мүмкіндіктерін саналы түрде пайдалануды талап етеді. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оқытудың электронды модульдік түрін менгеруі басты міндеттердің бірі болып табылады.

Электронды модульдік оқыту түріндегі ғылыми-теориялық және әдістемелік әзірлемелер сирек әзірленгенін айта кеткен жөн. Қазір осы бағыттағы зерттеулер мен оқу материалдары әзірленуде. Сондықтан педагогикалық жоғары білім беру үдерісінде «Оқытудың электронды-модульдік формасы» арнайы курсың ұйымдастыру мақсатқа сай.

Мұндай курстар мұғалімдерді қайта даярлау және біліктілігін арттыру курстарында да өзекті болып табылады. Өйткені оқытудың электрондық модульдік түрі күрделі жағдайда күтілетін жағдайда білім беру мен тәрбиелеу процесін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осы заманауи оқыту түрлерін менгеру әрбір педагогтың міндеті.

«Тәрбие» пәнін оқытуда электронды-модульдік форманы қолдану үшін мыналарға назар аударған тиімді:

- мектептің техникалық құралдарын ұтымды пайдалану;

-бастауыш сынып оқушыларының компьютерлік дағдыларын қалыптастыру;

- оқу материалдарын қызықты және ыңғайлы ету;

- мүмкіндігінше ақпарат және байланыс мамандарының көмегін пайдалану;

- оқушылардың тақырыпты өз бетінше оқуына ықпал ету.

Бұл тәсіл «Тәрбие» пәнін электронды-модульдік форманы пайдалана отырып оқытудың тиімділігіне әкеледі. Бүгінгі таңда барлық бастауыш сынып мұғалімдері техникалық құрал-жабдықтарға қол жеткізді. Сондықтан оқыту үдерісіне электронды модульдер сияқты дәстүрлі емес оқыту түрлерін енгізген жөн.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Оқытудың электрондық модульдік формасының ерекшеліктері қандай?
2. «Тәрбие» пәнін оқытуда электронды-модульдік формаларды қолдану туралы не білесіз?
3. Электрондық модульдік форманы қолдану тиімділігінің негіздері қандай?
4. Мына кітапты оқыңыз: Мардонов Ш. «Педагогиканы оқытудың электрондық модульдік дидактикалық қамтамасыз етуді әзірлеу технологиясы». – Ташкент, 2021 ж

III ТАРАУ. «ТӘРБИЕ» ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ТӘЖІРИБЕСІ

«Тәрбие» пәнін оқытудың практикалық негіздері

Жоспар:

1. «Тәрбие» пәнін оқытудың құқықтық негіздері
2. «Тәрбие» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық негіздері.
3. «Тәрбие» пәнін оқытудың әлеуметтік негіздері.

Тірек сөздер:

Білім, ғылым, ұстаздық, тәжірибе, негіз, құқық, ұйым, әлеуметтілік, білім, дағды, біліктілік.

«Тәрбие» пәнін оқытудың құқықтық негіздері. Жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін оқытудың құқықтық негіздерін терең меңгеруі қажет.

Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытудың құқықтық негізін төмендегідей:

- Озбекстан Республикасының «Білім туралы» заңы;

- Озбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2020 жылғы «Жалпы орта білім беруде «Тәрбие» пәнін кезең-кезеңімен ұйымдастыру туралы» қаулысы;

- Озбекстан Республикасы Халық білім беру министрлігінің 2020 жылғы 26 ноябрьдегі «Жалпы орта білім беретін мектептердегі Тәрбие» пәнін оқытудың мемлекеттік білім стандарттары, дағдыларын, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын бекіту туралы» қаулысы;

- Озбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2019 жылғы 31 декабрьдегі «Үздіксіз рухани білім беру тұжырымдамасын және оны жүзеге асыру шараларын бекіту туралы» қаулысы;

- жалпы орта білім беретін мектептердің 1-11 сыныптарына арналған «Тәрбие» оқулықтары;

- «Тәрбие» пәні мұғалімінің кітабы.

Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері осы құжаттарды меңгеріп, кәсіби

қызметінде қолдана білуі керек. Өйткені бұл құқықтық негіздер «Тәрбие» мақсатты түрде оқытуға негіз болады. Көптеген озық мұғалімдердің тәжірибесі белгілі бір пәнді оқытуда заңдық негізге сүйенгендіктен кәсіби жетістікке жеткенін көрсетеді. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде бұл құқықтық негіздер өз бетінше оқу және практикалық семинарлар арқылы меңгерілуі тиіс.

«Тәрбие» пәнін оқыту арқылы бастауыш сынып оқушыларының келесі оқу-тәрбие процесі жүзеге асырылады:

- студенттерді құқық ұғымдарымен таныстыру;
- студенттердің құқықтық санасын бастапқы кезеңде қалыптастыру;
- студенттерге құқықтық қатынастарды үйрету;
- студенттердің басқалардың құқықтарын құрметтеу қабілетін дамыту.

Ол үшін «Тәрбие» пәнінің практикалық бөлімдерін сыныптан тыс жұмыстар арқылы өту ұсынылады. Мысалы, жеке мұражайларға барған кезде студенттердің құқықтық санасының жоғары болуы маңызды. Осылайша оқушылар мұражайды асрау, сақтау, сақтау, ехтият қылу туралы құқықтық түсінік алады.

Ауылдық жерлердегі бастауыш сынып оқушыларына арналған қоғамдық негізде жүргізілетін ақпараттық-түсіндіру сабақтары оқушылардың құқықтық сауаттылығын арттыруға көмектеседі. Өйткені маңайдағы жиналыстарда ережелер мен тәжірибелер бар.

«Тәрбие» пәнін оқытудың құқықтық негізі практикаға бағытталғандығымен ерекше. Осы ғылым мүмкіндіктерін бастауыш сынып оқушыларына мақсатты түрде тәрбиелеуде пайдалану – Тәрбие пәні мұғалімі мен сынып жетекшісінің басты міндеті.

«Тәрбие» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық негіздері.

Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық негіздерін оқытудың дәстүрлі және дәстүрлі емес түрлерін пайдалану ұсынылады. Бұл ретте, әсіресе, оқытудың қашықтықтан, электронды модульдік түрлерін қолданған жөн. Сонымен бірге осы пәнді оқытуда оқытудың Сабақ формасын ұтымды пайдалану күтілетін нәтиже береді.

Оқытудың сабақ формасы келесі негіздер бойынша ұйымдастырылады:

- «Тәрбие» пәні бойынша әрбір сабақ міндетті, дамытушылық және тәрбиелік бағытта ұйымдастырылған;

- Сабақтың келесі дидактикалық құрылымын қатаң сақтау керек:

- а) әр сабақтың мақсаты мен міндеттерін нақты анықтау;
- б) ең қолайлы тапсырмаларды әзірлеу және студенттердің тақырып бойынша білім мен дағдыларды меңгеруін қамтамасыз ету;
- в) тақырыпты жаңа ақпаратпен және деректермен қамту;
- ж) сабақ барысында өтетін әңгімелесу немесе тренинг формаларын анықтау;

г) сабақтың соңында сабақты аяқтау;

д) оқушыларға үй тапсырмасын беру;

- сабақтың мазмұнын мемлекеттік білім стандарты мен біліктілік талаптарын қатаң сақтай отырып ұйымдастыру;

- әр сабақтың өзіндік құрылымы болуы;

- әр сабақта заманауи техникалық құралдарды тиімді пайдалану.

Бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық базасында заманауи және технологияға негізделген оқыту түрлерін ұтымды пайдалану тиімді екенін атап өткен жөн. Әрбір сабақ қызықты, есте қаларлық және нәтижелі болуы ұсынылады.

Қазіргі педагогикада оқытудың бірнеше формалары танылған. «Тәрбие» пәнін оқытуда келесі сабақ түрлерінің маңызы зор:

а) дидактикалық сабақ – мұндай сабақта оқушылардың тақырыптарды толық меңгеруіне және оқушыларды дидактикалық баулуға басты назар аударылады;

ә) дамытушылық сабақ – сабақтың бұл түрі оқушылардың білімі мен түсінігін дамытуға арналған;

и) проблемалық сабақ – сабақ түрінде әр тақырып бойынша есептер құрастырылып, оның шешімін табу үшін оқушыларға ұсынылады;

ж) бағдарламалық сабақ – мұндай сабақ түрінде компьютерлік бағдарламалар негізінде тақырыптарды беру.

Осы аталған оқыту формаларының барлығын «Тәрбие» пәнін оқыту үдерісінде қолдануға болатынын атап өткен жөн. Бұл болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен жоғары педагогикалық білім беру процесінде педагогикалық категория пәндері арқылы сабақтың типологиясын менгеруді талап етеді.

«Тәрбие» пәнін оқытудың әлеуметтік негізі. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері бастауыш білім беруде тәрбие пәнін оқытудың әлеуметтік негіздерін менгеруі тиіс.

- Осы әлеуметтік негіздердің ең маңыздылары:

- оқу-тәрбие жұмысын жүзеге асыруда бастауыш сынып оқушыларының дене, психикалық, сезімдік және ақыл-ой мүмкіндіктерін қатаң ескеру;

- қызықты, ыңғайлы және жеңіл формада тәрбие сағаттары мен тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастыру;

- бастауыш сынып оқушыларының құқықтары мен мүдделеріне басымдық беру;

- оқушыларды шығармашылық және өз бетінше ойлауға үйрету;

- студенттердің бастамаларын қолдау және бастамашыл студенттерді ынталандыру;

- тәрбие жұмысында жазалау әдісін қолданбау.

Бұл әдіс білім беру жүйемізіндегі жаңа «Тәрбия» пәнін оқытудың әлеуметтік негізін құрайды. Өйткені жеке адамның, қоғамның білімге деген қажеттілігі ғылым арқылы қанағаттандырылады. Ұлттық және халықаралық халықтардың тәрбие тәжірибесі көрсеткендей, тәрбие процесінде тәрбиеленушінің мүдделері күтілетін нәтиже береді.

«Тәрбие» пәнін оқытудың әлеуметтік негізі осы пән бойынша жоғары білімді және кәсіби мұғалімдерді даярлауды талап етеді. Осы себепті «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәні жасалды. Пән болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің келесі кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруды көздейді:

- студенттерді «Тәрбие» пәнінің теориялық, әдістемелік, дидактикалық және технологиялық негіздерімен қаруландыру;
- студенттерді тәрбие теориясының маңызды аспектілерімен және әдістерімен таныстыру;

- оқушыларды бастауыш мектепте оқытудың педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік негіздеріне тәрбиелеу;

- «Тәрбие» пәні арқылы оқушыларды бастауыш білім беруде оқу-тәрбие процесін үйлестіру қабілетімен қаруландыру.

Мұның барлығы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Тәрбие» пәнін оқытуға дайындаудың негізі болып табылады.

Сонымен бірге жоғары педагогикалық оқу орнында бұл пәннен басқа «Тәрбие жұмысының әдістемесі» пәні оқытылады. Бұл пән болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оқу іс-әрекетіндегі құзыреттілігін дамытады. Осы тұрғыда бұл пәнді «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнімен интеграциялау қажет.

Бүгінгі күнге дейін біздің білім беру жүйесінің басты кемшілігі анық, гуманитарлық, табиғи пәндерін оқытуда әлеуметтік негіздердің ескерілмеуімен айқындалып отыр. Демек, жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері бастауыш сыныпта «Тәрбие» пәнін оқытудың әлеуметтік негіздерін менгеруі қажет.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. «Тәрбие» пәнін оқытудың құқықтық негізі қандай?
2. «Тәрбие» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық негіздері қандай қалай түсініледі?
3. «Тәрбие» пәнін оқытудың әлеуметтік негізі неде?
4. «Тәрбие» пәнін оқытудың жоғарыда аталған құқықтық, ұйымдастырушылық және әлеуметтік негіздерін менгеру.

«Тәрбие» пәнін оқытудың практикалық механизмдері

Жоспар:

1. «Тәрбие» пәнін оқытудың кластерлік механизмі
2. Пәнді оқытудың мантиорин механизмі
3. Пәнді оқытудың негізгі механизмдері

Тірек сөздер:

Тәрбие, ғылым, оқыту, кластер, механизм, бақылау, тәжірибе, білім, дарды, құзыреттілік.

«Тәрбие» пәнін оқытудың кластерлік механизмі. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде «Тәрбие» пәнін оқыту болашақ мамандардың кәсіби ерекшеліктерін ескереді. Осыған байланысты «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуда кластерлік практикалық механизм манызды рөл атқарады.

Кластер – білім алушылардың, педагогтардың және болашақ мамандардың мүдделі тараптарымен бірлесе отырып жүзеге асырылатын білім беру процесін оқытудың практикалық механизмдерінің бірі. Осыған байланысты жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуда келесі кластерлік жүйе манызды рөл атқарады:

- а) Институт профессорлары мен оқытушыларының осы пәнді оқытудағы теориялық, әдістемелік және технологиялық ынтымақтастығы;
- б) оқытушылар құрамы мен студенттер арасындағы дидактикалық, кәсіби және практикалық ынтымақтастық;
- в) Ташкент облысының жалпы білім беретін мектептерімен институт ұйымдастырған «Педагогикалық білім берудің инновациялық кластері» мүшелерінің қатысуымен осы пәнді оқытудағы ынтымақтастығы;
- ж) Ташкент облысы жалпы орта білім беретін мектептерінің бастауыш сынып мұғалімдерімен осы пәнді оқытуда практикалық ынтымақтастық;
- г) Республиканың оқу және ғылыми орталықтарымен осы пәнді оқытуда ынтымақтастық;

д) Осы пәнді оқытуда жетекші мамандармен ынтымақтастық. Оқытудың мұндай кластерлік механизмінде әрбір қатысушы өз рөліне қарай «Бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуға қатысады. Мысалы, жалпы орта білім беретін мектептердің бастауыш сынып мұғалімдері «Тәрбие» пәнін оқытудағы өз тәжірибелерімен таныстырады және бұл тәжірибелерді болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде бөліседі.

Оқытудың кластерлік механизміне оқытушылар мен тәрбиешілер бірдей қатысады. Бұл ретте электрондық модульдік білім беру жүйесінде кластерлік жүйе негізінде «Тәрбие» пәнін оқытуды келесідей ұйымдастыруға болады:

- жалпы орта білім беретін мектептердің бастауыш сынып мұғалімдері облыстық халыққа білім беру басқармалары, ғылыми орталықтар немесе институттар арқылы кредиттік-модульдік оқыту жүйесіне қосылады;

- институт немесе аумақтық ғылыми-оқу орталықтары оқу материалдарын дайындайды және ғылым саласының мамандарын тартыды;

- «Тәрбие» саласының бас маманы ретінде кластерге кіретін жалпы орта білім беретін мектептерді оқулықтармен қамтамасыз етеді.

Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогикалық институтында педагогикалық білім берудің инновациялық кластері бойынша жақсы тәжірибе жинақталған. Мысалы, Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2021 жылғы 14 ширельдегі №213 «Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогикалық институтының қызметін одан әрі жетілдіру шаралары туралы» қаулысымен 2021-2022 жылдарда жалпы білім беретін мектептердің 3-4 сынып оқушыларына «Оқу және математикалық сауаттылық бойынша сыныптар» ұйымдастырылды. Осы кластерлік жүйе негізінде ұйымдастырылған сабақтар халықаралық бастауыш білім беру бағдарламалары негізінде жүргізіледі. Осы орайда жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарында «Тәрбие» пәнін осындай кластерлік жүйе негізінде оқытудың ғылымның практикалық негіздері тұрғысынан манызы зор. Бұл ғылымның практикалық негізін анықтауда оқытудың кластерлік механизміне

білім алушылар мен мүдделі тараптардың тең қатысуы маңызды. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде барлық қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар бойынша педагогикалық білім берудің инновациялық кластерлік жүйесін енгізу әдістемесін жасау мақсатқа сай. Біздің көзқарасымыз бойынша «Тәрбие» пәнін оқытуда кластерлік жүйені енгізу әдістемесінде мыналар маңызды рөл атқарады:

- пәнді оқытудың ынтымақтастық механизмдерін құру;
- ғылым негіздерін анықтауда сыныптан тыс жұмыстардың рөлін анықтау және осы негізде ғылымның практикалық аспектілерін дамыту;
- мұғалімдер арасында тәжірибе алмасуға жағдай жасау;
- әр оқу жылының басында пәннің оқу-әдістемелік кешендерін жетілдіріп, мамандардың мүмкіндіктерін пайдалану.

Бұл әдіс «Тәрбие» пәнін кластерлік механизм негізінде оқыту үдерісін жетілдіреді.

«Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытудағы кластерлік механизм теория мен практиканың өзара байланысымен сипатталады. Сондықтан бұл ғылымды меңгеруде теориялық, әдістемелік және практикалық дағдыларды теориялық және практикалық тұрғыдан меңгеру қажет. Өйткені бұл ғылым болашақта «Тәрбие» пәнін мүлде жаңа тәсілдер негізінде оқытуға негіз болады.

Пәнді оқытудың бақылау механизмі. «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуда оқытуды бақылау механизмі маңызды рөл атқарады.

Оқытуды бақылау механизмі жүргізіліп жатқан оқыту мен оқу үдерісін бақылауға, оның тиімділігін анықтауға, тәсілдерді жаңартуға негізделген. «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытудың мынадай мониторинг тетіктерін ұстану ұсынылады:

- а) студенттердің пәннің ғылыми-теориялық негіздерін қалай меңгергенін бақылау;
- ә) пәннің әдістемелік негізін және студенттердің кәсіптік құзыреттіліктерді меңгеру дәрежесін зерттеу;
- б) пәннің әрбір тақырыбы бойынша оқу материалдарын жаңа деректермен, ақпараттармен және бағыттар бойынша жүйелі түрде толықтыру;

- в) пән бойынша профессор-оқытушылар тәжірибесін насихаттау;
- г) осы пәнді оқытуда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін барынша қалыптастыруға қызмет ететін практикалық және өз бетінше білім алу мүмкіндіктеріне баымдық беру.

Бұл тәсіл жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыруға, болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуды бақылау механизмін жасауға көмектеседі. Оқытудың бақылау механизмін негізгі міндеті – студенттердің кәсіби құзыреттілігін және олардың оқу-тәрбие жұмысына дайындығын жаңарту және кеңейту.

- Оқытуды бақылау механизмін келесі ерекшеліктері бар:
- Оқушылардың білім деңгейін үнемі зерттеп, бақылап отыру;
  - Зерттеу нәтижесінде пәнді оқытудың жаңа бағыттарын анықтау;

- Жаңа бағыттар бойынша оқу материалдарын дайындау;
- жалпы білім алушылардың пәнді оқытуға тарту.

«Тәрбие» пәнін оқытуда бақылау механизмдерін қолдану пәннің практикалық аспектілерін арттырады. Ең бастысы, оқытуды бақылау механизмі қалың жұртшылықты қамтиды. Сондықтан қазіргі педагогикада оқытуды бақылау механизміне ерекше көңіл бөлінеді.

Елімізде білім беру мониторингі механизмін ұстану – бұл механизмді пайдаланудың әдістемелік базасын әзірлеуді талап ететін жаңа құбылыс. Осыған байланысты «Тәрбие» пәнін оқытудың бақылау механизмін пайдалану мақсатында «Тәрбие жұмысының әдістемесі» пәннің тәжірибесін пайдалану ұсынылады.

Пәнді оқытудың негізгі механизмдері. Жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуда негізгі тетіктерге сүйену маңызды.

Оқытудың практикалық механизмдері сыныптан тыс жұмыстарға негізделген. Осы тұрғыдан алғанда, жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Бастауыш білім берудегі білім беру» пәнін

оқыту әдістемесі білім берудің келесі негізгі тетіктеріне сүйенеді деп күтілуде:

а) осы пәнді оқытуда сыныптан тыс жұмыстар болып табылатын экскурсиялар, кездесулер, үйірмелер, үйірмелер мен жарыстардың мүмкіндіктеріне сүйену;

ә) пәнді оқытуда тереңдетілген оқыту болып табылатын арнайы курстарды, үйірмелер мен бірлескен сабақтарды ұтымды пайдалану;

б) осы пәнді оқытуда практикалық құрылымдардың ынтымақтастығына сүйену, мысалы, Ташкент облысындағы Шыршык мемлекеттік педагогикалық институтында құрылған «Педагогикалық білім берудің инновациялық кластері» сияқты практикалық түзілімдерінің ынтымақтастығына сүйену;

в) Осы пәнді оқытуда оқушылардың шығармашылығына шығармашылық әзірлемелеріне және жобалық презентацияларына сүйену.

Оқытудың осындай негізгі тетіктерінің көмегімен «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәні күткендей жүзеге асады. Осы тәжірибелік тетіктер арқылы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінде келесі практикалық дағдылар қалыптасады:

- теориялық білім;

- білім беру дағдылары;

- кәсіби қызмет;

- педагогикалық шығармашылық.

«Тәрбие» пәнін оқытудағы теориялық білім, пәнінің әдістемелік, дидактикалық және практикалық негіздерін терең меңгеру, педагогикалық шеберлік, студенттерге осы пән бойынша білім беруді жүйелі түрде жүзеге асыру, кәсіби іс-әрекет, мұғалімнің нәтижелі қызметі және педагогикалық шығармашылық, пәнді оқытуда әртүрлі әдістер мен технологияларға сүйенуді көздейді. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне «Тәрбие» пәнін оқытудың негізгі тетіктерін меңгеруде осы іскерліктер мен дағдыларды зерделеу қажет. Осыған орай, әсіресе, соңғы жылдары педагогикалық шығармашылық мәселесі бірінші орынға шығып отыр. Расында да, педагогикалық шығармашылық – «Тәрбие» сынды жаңа пәндерді оқытудағы негізгі тетіктердің бірі.

Педагогикалық шығармашылық бұл пәнді оқытудың дәстүрлі емес түрлерінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде оқытуға және оқытудың жеке әдістерін үздіксіз жетілдіруге негізделген. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен жоғары педагогикалық білім беру процесінде педагогикалық шығармашылық шеберлік пен негізгі біліммен қиылуы талап етіледі. Мұның барлығы «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәні негізінде жүзеге асады.

Осындай тәжірибелік тетіктерді қолдану «Тәрбие» пәнін мүлде жаңа негізде оқыту жүйесін қалыптастыруға әкеледі.

Жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытудың кластері, бақылау және қолдау тетіктері болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби компетенцияларды іс жүзінде негізгі құралдар жетілдіретінін атап өткен жөн.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. «Тәрбие» пәнін оқытудың кластерлік механизмі дегенді қалай түсінесіз?
2. Пәнді оқытудың бақылау механизмдері қандай?
3. «Тәрбие» пәнін оқытудың практикалық механизмдерінің мазмұны қандай?
4. Мына кітапты оқыңыз: Мұхамедов Г., Худжамкулов У. Педагогикалық білім берудің инновациялық кластері. - Шыршык, 2020 ж.

«Тәрбие» пәнін оқыту практикасын жетілдіру жолдары

Жоспар:

1. Зерттеу нәтижелерін «Тәрбие» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіруге пайдалану
2. Пәнді оқыту тәжірибесін жақсарту үшін қоғамдық пікірді сұрауды пайдалану
3. Пәнді оқыту тәжірибесін жетілдіруде жеке практикалық тәжірибені пайдалану

Тірек сөздер:

Тәрбие, ғылым, оқыту, тәжірибе, жетілдіру, зерттеу, қорытынды, пайдалану, сауалнама, білім, дағды, біліктілік.

Зерттеу нәтижелерін «Тәрбие» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіру үшін пайдалану. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуда мүлде жаңа практикалық негізге сүйенуге тура келеді. Өйткені бұл пән болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби іс-әрекетінде келесі аспектілер бойынша маңызды рөл атқарады:

- 1) ғылым мүлдем жаңа, оны оқыту жаңа принциптерге негізделуі керек;
- 2) ғылымның теориялық, әдіснамалық және практикалық негіздері инновациялық идеяларға, тәсілдер мен технологияларға негізделген;
- 3) ғылымның практикалық тиімділігі студенттердің білім деңгейінің тәжірибесімен анықталады.

Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіру үшін педагогикалық зерттеулердің қорытындыларын жүйелі түрде пайдалану маңызды. Мұндай зерттеулердің нәтижелері мыналар үшін маңызды тәсілдер мен ұсыныстар береді:

- тақырыптарды жетілдіру және оқу-әдістемелік кешендерді жаңарту негізгі;
- пәнің әдістері, технологиялары және олардың сипаттамалары бойынша ұсыныстар;

- Бұл ғылымның практикалық тиімділігіне қол жеткізудің әдістемелік негізі қарастырылған.

Жоғары педагогикалық білім беру процесінде «Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуды практикалық жетілдіруге ғылыми зерттеулердің қорытындыларын жүйелі түрде зерделеуді және оларды тәжірибеге енгізуді талап етеді.

Пәндерді оқыту тәжірибесін жақсарту үшін қоғамдық пікірді сұрауды пайдалану. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Бастауыш сыныптарда «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіру тетіктерінің бірі – қоғамдық сауалнама өткізу және оның нәтижесіне қарап пәнін оқыту негіздерін жақсарту үлкен маңызға ие. Оны келесіге негіздеу ұсынылады:

1) ғылым тақырыптары мен олардың оқу-әдістемелік кешендерін жетілдіру мақсатында мерзімді әлеуметтік сауалнамалар жүргізу;

2) студенттердің және жаратылыстану ғылымын оқытуда мүлдем тараптардың пікірін білу үшін тоқсан сайын қоғамдық пікірге сауалнама жүргізу;

3) ғылымның әдістерін, технологияларын және инновациялық негіздерін жетілдіру бойынша қоғамдық сауалнамалар жүргізу;

4) білім және ғылым мекемелерінің пәнді оқытуды жетілдіру жөніндегі ұсыныстарын білу үшін жыл сайынғы қоғамдық сауалнамалар жүргізу.

Айта кетерлік жайт, әлеуметтік сауалнама және оның нәтижесін талдау жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытуды практикалық жетілдіруге тән зертханалық дереккөз болып табылады. Осы көзқарас негізінде пәнді оқытудың жаңа негіздері зерттеліп, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби шеберліктерін іс жүзінде игеруге мүмкіндіктер жасалады. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдері мен практикалық мұғалімдерге әлеуметтік сауалнама механизмдерін ұтымды пайдалану ұсынылады.

Пәнді оқыту тәжірибесін жетілдіруде жеке тәжірибелік тәжірибені пайдалану. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері үшін «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіруде жеке практикалық тәжірибені пайдаланудың маңызы зор.

Жеке тәжірибелік тәжірибе – «Тәрбие» пәнін жүргізетін профессорлар мен оқытушылардың бірегей тәсілдер, әдістемелер мен технологиялар жиынтығы. Сондықтан бұл тәжірибелер жинағы пәнді оқыту негіздерінің бірі болып табылады.

«Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқытудың жеке практикалық тәжірибесін жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде пайдалану үшін мыналарды сақтау орынды:

1) жоғары, орта арнаулы және жалпы орта білім беру ұйымдарында «Тәрбие» пәні бойынша жұмыс істейтін профессор-оқытушылар құрамының қызметін бақылау;

2) осы пәнді оқытуда табысты профессорлар мен оқытушылардың жетістіктерін талдау;

3) студенттердің, оқытушылардың, оқу және ғылыми мекемелердің осы саладағы бастамаларын зерделеу;

4) оқыту процесінде жеке тәжірибелік тәжірибені қолдану тетіктерін құру.

Бұл тәсіп жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдірудің маңызды тетігі болып табылады.

Сонымен, жоғары педагогикалық білім беру процесінде «Бастауыш білім берудегі «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіруде ғылыми зерттеулердің, әлеуметтік сауалнамалар мен алдыңғы қатарлы жеке тәжірибелік тәжірибелердің нәтижелері маңызды. Бұл тәжірибелер болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің қазіргі заман талабына сай кәсіби құзыреттілігін дамытуға маңызды негіз болады.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. «Тәрбие» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіруде зерттеу нәтижелерін қалай пайдалануға болады?
2. Пәндерді оқыту тәжірибесін жақсарту үшін әлеуметтік сауалнаманы қолданудың негіздері қандай?
3. Пәндерді оқыту тәжірибесін жетілдіруде жеке практикалық тәжірибені пайдаланудың негізі неде?
4. «Тәрбие» пәнін оқыту тәжірибесін жетілдіру үшін зерттеу нәтижелерін, әлеуметтік сауалнамалар мен жеке практикалық тәжірибелерді пайдалану негіздерін менгеру.

ПРАКТИКАЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАР

1-тақырып: “Тәрбие” пәнімен және онымен байланысты нормативтік құқықтық актілермен жұмыс

Тәрбие теориясының жалпы негіздерігілім теориясынан ерекшеленеді. Мұнда тәрбие берудегі теориялық көзқарастардың практикамен байланыстылығы тән. Сондықтан осы тақырыпты зерделеу кезінде мыналарға назар аудару керек:

- Тәрбие теориясының жалпы ерекшеліктерін менгеру;

- «Тәрбие» ғылымының негіздерін оқып-үйрену және мұндай негіздердің ең маңызды жақтарына назар аудару;

- «Тәрбие» пәнін оқыту қажеттілігін түсіну.

«Тәрбие» пәні Өзбекстанның білім беру жүйесінде жаңа пән болғандықтан, бұл пәннің нормативтік құжаттарын зерттеп, құжаттардың маңызды бөліктерін менгеру қажет. Мысалы, Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2020-жыл 6-ноябрь күні №422-санды «Тәрбие» пәнін жалпы орта білім беруге кезең-кезеңмен енгізу жайындағы шарадары бұл мәселе бойынша бас құжаттардан бірі болып табылады. Осы шешімді қарау кезінде мыналарды ескеру қажет:

- 2020 жылдың июль айынан бастап жаңа оқу жылына дайындық аясында жалпы орта білім беретін мектептерде «Бастауыш білім беру», «Ұлттық идея және құқық», «Тарих» және «Дінтану» мамандықтары бойынша мұғалімдер «Тәрбие» пәнін оқытуға дайындық үстінде;

- Бұл дайындық жұмыстары «Тәрбие» пәні бойынша жоғары білімі бар мұғалімдерді дайындағанға дейін жалғасады;

- «Тәрбие» пәні бойынша оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендерді және әдістемелік ұсыныстарды басып шығару және тарату мемлекеттік бюджет есебінен жүзеге асырылады;

- осы қаулымен бекітілген «Жалпы орта білім беру ұйымдарының оқушыларына арналған “Тәрбие” пәнінің тұжырымдамасын» менгеру.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері осы Қаулыда және Тұжырымдамада көрсетілген міндеттерді, талаптарды және ережелерді менгеруі тиіс.

Осы тақырып бойынша нормативтік құжаттарды оқып, қорытындылап және конспектестің.

1-тапсырма. Білім туралы блпц-сауалнама және оның

мәні:

1. Тәрбие-әлеуметтік құбылыс дегеніміз не?
2. Тәрбиелік құбылыс дегеніміз не?
3. Тар және кең мағынада "тәрбие" дегеніміз не?
4. Өзін-өзі тәрбиелеу дегеніміз не?
5. Тәрбие теориясы дегеніміз не?
6. Тәрбие процесі қандай?
7. Тәрбиенің мақсаты қандай?
8. Тәрбиенің жалпы міндеттері қандай?
9. Педагогикалық процесте тәрбиенің міндеттері қандай?
10. Ұздіксіз ұлттық-рухани тәрбие дегеніміз не?

2-тақырып. "Тәрбие" пәнінің көздерін талдау

Адамзат тарихында, оның ішінде өзбек халқының тарихында «тәрбие» ғылымының ұзақ тарихы бар. Осы себепті педагогикалық зерттеулерде тәрбие процесі бірінші орында, одан кейін тәрбие тұрады деп атап көрсетеді. Осыған орай, білім беру көздерін тереңдетіп зерттеп, олардың маңызды жақтарын меңгеру болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құрамдас бөлігі болып табылады.

«Тәрбие» пәнінің көздерін зерттегенде мыналарға назар

аудару қажет:

- Өзбек педагогикасы тарихындағы оқу-тәрбие үрдісіне көзқарастар;
- дүние жүзі халықтары педагогикасындағы тәрбие мәселелерінің көрінісін меңгеру;

- «Тәрбие» пәндері зерттеу әдістерін оқып үйрену.

Бұл тәсіл «Тәрбие» қайнар көздерін талдау арқылы зерттеуге мүмкіндік береді. Мысалы, өзбек педагогикасының тарихында оқу-тәрбие үрдісіне қатысты маңызды белгілер, тәлім-тәрбие, кеңестер айқындалған. Дүние жүзі халықтарының педагогикасында тәрбиенің әлеуметтік мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді. Сондықтан бұл дереккөздерді зерттеу сәйкестік принципіне негізделуі керек.

Білім беру саласында көптеген зерттеу әдістері бар. Бұл әдістердің негіздері төмендегідей және оларды меңгеру қажет:

- педагогикалық дереккөздерді зерттеу әдісі;
- педагогикалық зерттеуді меңгеру әдісі;
- бақылау әдісі;
- синтез және анализ әдісі;

- Салыстырмалы-типологиялық талдау әдісі.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері осы әдіс-тәсілдерді меңгеруі қажет. Өйткені қазіргі бастауыш білім беру әдістемесі ғылыми ойлы бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауды талап етеді.

«Тәрбие» пәнінің дереккөздерін талдауда жоғарыда аталған педагогикалық зерттеу әдістерін меңгеруіміз қажет.

Тапсырма: 1-кестенің сәйкес бағандарына «Тәрбие» пәнінің зерттеу әдістерін жазып ал.

Ұғымдар	«Тәрбие» пәнінің негізгі категориялары (ұғым)	«Тәрбие» пәнінің ғылыми-зерттеу әдістері
Мінсіз адам		
Тулғаның жетілуі		
Талдау		
Синтез		
Ағарту		
Білім		
Оқыту		
Салыстыру		
Білім берудің педагогикалық мұрасын зерделеу;		
Білім берудегі дүние жүзі халықтарының педагогика тәжірибесін меңгеру;		
Білім беру ережелерін білу;		

3-тақырып: Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды тәрбиелеу әдістемесі

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар жеке тұлғаның тәрбиесі мен өмірінде маңызды рөл атқарады. Сондықтан бұл тақырыпты зерделеуде мыналарға назар аудару қажет:

- Ұлттық құндылықтар – халқымыздың ежелден келе жатқан әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері, тәрбиеге деген көзқарастары;
  - Халқымыздың ұлттық құндылықтарында отбасы жүйесі, қоғамдастық және басқаларға көмектесу қағидалары маңызды рөл атқарады;
  - Жалпыадамзаттық құндылықтар адам өмірінің идеалды максаттарын, жер бетіндегі бейбітшілік пен бауырластық принциптерін білдіреді;
  - Жалпыадамзаттық құндылықтардың ең маңызды ұғымдары бастауыш сынып оқушыларының санасына, мінезінше сіңіріледі.
- Бүгінгі Өзбекстанның бастауыш білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтар мынадай жаңа ұлттық идеяларға негізделген:

- адамгершілік;
  - мейірімділік;
  - шығармашылық.
- Бастауыш білім беру де ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың өзіндік ерекшеліктері бар екенін атап өткен жөн. Бастауыш сынып оқушыларының сана-сезімі, дүниетанымы, адамгершілігі, мінез-құлқы қалыптасу кезеңінде болғандықтан, олар ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар әлеміне енгізіледі.

Бастауыш білім беру ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды тәрбиелеуді жүзеге асыруда ұлттық тәрбие тұжырымдамасына негізделеді. Ұлттық тәрбие концепциясы 7-11 жастағы балалардың рухани қалыптасуына, әлеуметтенуі мен физикалық дамуына негізделген.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың анықтама-ларын біліп, жазып алыңыз.

Тапсырма: Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық-тарды бейнелейтін сабақ жоспарын үйреніп шық.

4-тақырып: Білім берудегі ұлттық идеология негіздеріне оқыту бойынша тренинг

Бұл тақырып оқытуда сабақтың тренинг формасына негізделген. Тренинг – студенттердің тақырып бойынша топтық талқылауы. Сондықтан бұл тақырыпты меңгеру үшін келесі ерекеттерді орындау ұсынылады:

- Оқушылар 3 топқа бөлінеді;
- 1-топ студенттеріне ұлттық идеяның гуманистік ұстанымының қасиеттерін жазуға тапсырма беріледі;
- 2-топ студенттеріне ұлттық идеяның ізгілік ұстанымының негіздерін жазу тапсырмасы беріледі;
- 3-топ студенттеріне ұлттық идеяның шығармашылық ұстанымының факторларын жазу тапсырмасы беріледі.

Тапсырманы орындауға 15 минут уақыт беріледі. Осыдан кейін әр топ орындаған тапсырма бойынша түсініктеме жасайды. Түсініктемебарысында орындаған тапсырмалар бойынша сұрақтар мен жауаптар қойылады.

Оқыту процесін мұғалім бақылайды және бағалайды:

- бағалаудағы тапсырманың сапасы;
- өз бетінше ойлау;
- шығармашылық көзқарас;
- топтық жұмысқа баса назар аударылады.

Тренинг топтың шығармашылық көзқарасына және тақырып бойынша тапсырманы өз бетінше орындауына негізделген. Сондықтан бұл тақырыпты зерделеуде мыналарға назар аудару қажет:

- Өзбекстанның жаңа ұлттық идеясының қағидаларын меңгеру;
- бастауыш сынып оқушыларын ұлттық идея негізінде тәрбиелей білу;
- бастауыш сынып оқушыларының білім деңгейін ұлттық идея негізінде бағалай білу.

Тренинг барысында топтағы студенттердің белсенділігі мен тақырыпты меңгеруіне қарай кредиттер беріледі.

Тақырыпты оқыту үшін 3 топқа бөлу. Оқытудың онлайн түрін де қолдануға болады.

Тапсырма: Келесі сабақ жоспарын қарастыр. Ұлттық идеяны көрсететін тақырыпқа сабақ жоспарын жаз.

5-тақырып: Тәрбиенің негізгі принциптері мен әдістері

Бастауыш білім беруде оқу-тәрбие процесін жүзеге асыру нақты принциптер мен әдістерге негізделген. Бұл тақырыпты зерделеу кезінде мыналарға назар аудару ұсынылады:

- бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі педагогикалық ұстанымдардың мәселелерін анықтау;
  - бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі психологиялық ұстанымдарды анықтау;
  - бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі әлеуметтік ұстанымдарды анықтау.
- Бұл тәсіл ескерілсе, оның үш қағидаға негізделгені белгілі болады. Бұл педагогикалық ұстанымдар (балалық, физикалық жетілуді, ақыл-ойдың қалыптасуы), психологиялық принциптер (ақыл-ойдың жетілуді, қиял, есте сақтау қабілетінің дамуы) және әлеуметтік принциптер (баланың әлеуметтенуі, мектеп ұжымына бейімделуі, белсенділігі). Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде осы принциптерді пайдалану керек.
- Бастауыш білім беруді мынадай тәрбие әдістеріне негіздеу қажет:

- түсіндіру;
- оқыту;
- бейімделу;
- дағдыландыру.

Бұл жағдайда түсіндіру әдісі бастауыш сынып оқушысының санасын қалыптастыруға негізделген. Оқыту әдісі осы категориядағы оқушылардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға негізделген. Бейімделу әдісі бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік құрылымын қалыптастыруды көздейді. Үйрену әдісі бастауыш сынып оқушыларын білімді, адамгершілік белсенділікке тәрбиелеуге негізделген. Бұл әдістер арқылы бастауыш сынып оқушыларына бастапқыда педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік тәрбие беріледі.

Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен білім берудің негізгі

принциптері мен әдістерін меңгеру талап етіледі. Ол үшін педагогикалық іс-тәжірибе барысында тәрбиенің принциптері мен әдістерін сынау керек.

Ата-ана тәрбиесінің негіздері мен әдістерін үйреніңіз.

Тапсырма: Кестеле бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі педагогикалық және психологиялық ұстанымдардың байланысын атап өт:

№	Тәрбие заңдылықтары	Тәрбиенің қайсы принциптері негізінде амалға асырылады
1	оқушылардың дене, психикалық және рухани үйлесімді дамуын қамтамасыз ету	
2	баланы бейімдеу: баланы тәрбиелеу, білім алу және оны басқалармен әлеуметтік қарым-қатынасқа түсуге бағыттау	
3	баланы бағыт-бағдар беру: баланы сапалар, қасиеттер және таным процесіне бағыттау;	
4	оқушылардың туа біткен қабілеттерін дамыту	
5	білім беру мен тәрбие мәселелерінде оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыру	
6	баланың қабілетін ескеру: бұл ретте баланың физикалық, психикалық, психикалық және сезімдік ерекшеліктерін білу.	
7	оқушылардың жынысын есепке алу (ұлдар мен қыздарға тән белгілерді қалыптастыру);	
8	баланың жеке басын құрметтеу: баланың мінез-құлқы, іс-әрекетін және ұмтылысын табиғи түрде қабылдау;	

6-тақырып: Бастауыш мектепте “Тәрбие” пәнін оқыту әдістемесі

Бастауыш сыныптарда «Тәрбиені» оқыту нақты әдістерге негізделген. Сондықтан әдістеме терминінің мәні мен

ерекшеліктеріне назар аударған жөн. Әдістеме дегеніміз – тәрбиенің қолайлы, жеңіл, әдістеріне сүйену.

Осы тақырыпты жарыту үшін төмендегілерге көңіл бөлу нәтижесін жемісті болуына алып келеді:

- дидактиканың негізгі принциптерін оқып үйрену;
- тәрбиенің нақты әдістерін меңгеру;
- Осы пәнді оқыту технологиясын білу.

Дидактиканың негізгі принциптері:

- оқыту;
- үйрету;
- тәрбие;
- қалыптастыру.

Бұл қағидалар бастауыш сынып оқушыларының бойында оқу және тәрбие дағдыларын қалыптастыруға негіз болады.

Бастауыш сыныпта «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесі ерекше.

Бұл әдістердің негіздері:

- мысал көрсету;
- үлгі болу;
- жолдама;
- бастамашылдыққа тәрбиелеу.

Бұл әдістер бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген қызығушылығы мен дағдыларын дамытады.

Бастауыш сыныпта «Тәрбие» пәнін оқыту технологиясының да өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл ретте технологияны тандауда оқушылардың мүмкіндіктерін ескерген жөн. Сондықтан келесі технологиялар ұсынылады:

- педагогикалық технологиялар (дәстүрлі емес және дәстүрлі формалары сәйкес оқыту әдістеріне сүйену);
- ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (компьютерлік технология, мультимедиялық технология, анимация құралдары).

Бастауыш сыныпта «Тәрбие» пәнін осы технологиялар негізінде оқыту күтілетін нәтиже береді. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде бұл пәнді оқытудың принциптерін, әдістерін, технологияларын терең меңгеруі қажет.

Бастауыш сыныпта «Тәрбие» пәнін оқытудың принциптерін, әдістерін және ең негізгі технологияларын меңгеру, оларды қорытындылау.

1-тапсырма: Инсерт әдісі арқылы жұмыс жасау

1. Практикалық сабақтың мәтінін оқып, мәтінінің шетіне келесі белгілерді қой:

- V - Мен білемін
- + мен үшін жаңа доктрина
- мен білетін доктринаны жоққа шығарады
- ? - анық емес (нақтылауды қажет ететін) қосымша доктрина.
- 2. Нәтижелерді кесте түрінде жаз?

Тақырып сұрақтары	V	-	+	?
1. Тәрбие ұғымына сыныптама беріңіз?				
2. Дидактиканың негізгі принциптері				
3. "Тәрбие" пәніні оқыту технологиясы				
4. "Тәрбие" пәніні оқыту методтары.				

2-тапсырма: 2-кестеде білім көздеріне сәйкес «Тәрбие» пәнін оқыту әдістемесінің жіктелуі мен сыныптамасын беріңіз.

Метод тобының атауы:	Методтардың атауы	Сыныптама

7-тақырып: Тәрбиені оқытудың дәстүрлі емес формалары

Қазіргі Өзбекстанда бастауыш білім беру де оқытудың бірнеше формалары бар. Осыған байланысты осы тақырыпты меңгеруде оқытудың дәстүрлі емес түрлерінің негіздеріне, құралдары мен әдістеріне назар аудару ұсынылады.

Оқытудың дәстүрлі емес түрлеріне сабақтан тыс жұмыстар, сонымен қатар виртуалды қашықтықтан оқыту жатады. Бұл ретте дәстүрлі емес ұғым студенттердің тақырыптарды түсіндіруде, оларды меңгеруде және толық меңгеруде қатан ережелерге негізделмеген әрекетті білдіреді.

«Тәрбие» пәнін оқытудың дәстүрлі емес түрлерін меңгеруде мыналарға назар аударылады деп күтілуде.

-оқытудың дәстүрлі емес түрлеріне студенттердің қатысуына көбірек сүйенеді;

- Сабақтар еркін және ерікті тәсілдер негізінде ұйымдастырылады;

- Оқушылардың белсенділігі мен ынталылығына ерекше көңіл бөлінеді;

- Бұл пәнді оқытудың дәстүрлі емес түрін мұғалім ашып, жүзеге асыруда.

Оқытудың дәстүрлі емес түрлері мыналарға назар аударумен маңызды:

- тәжірибелі мұғалімдердің жеке оқыту әдістерін зерттеу;

- сыныптан тыс жұмыстарды қызықты ұйымдастыру және өткізу;

- Мұғалімнің өз тәжірибесіне сүйену;

- оқу-техникалық жабдықтар мен құралдарды ұтымды пайдалану.

Бастауыш сыныпта «Тәрбие» пәнін оқытудың дәстүрлі емес түрлері қиын жағдайларда тиімді. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде оқытудың дәстүрлі емес түрлерінің негіздерін, әдістері мен құралдарын меңгеруі қажет.

Оқытудың дәстүрлі емес түрлерінің негіздері тақырыбын қорытындылап, өздерінің және коллегі жасаң.

1-тапсырма: Оқытудың дәстүрлі емес түрлерінің жақсы жақтары мен кемшіліктерін 1-кестеде көрсет:

Жақсы жақтары:	Кемшіліктері:

2-тапсырма: «Тәрбие» пәнін ұлттық оқыту жүйесімен оқытудың шетелдік тәжірибесін жікте.

Т-схемасы.

8-тақырып: Тәрбие-қашықтықтан оқыту әдісі

Өзбекстанда бастауыш білім беруде оқыту әдістемесінің жаңа формасын жасау процесі жүріп жатыр. Сондықтан бастауыш білім беруде қашықтықтан оқыту әдістемесін меңгеру кезінде мыналарға назар аудару ұсынылады:

- қашықтықтан оқыту – компьютер сияқты техникалық құралдарға негізделген виртуалды оқыту процесі;

- қашықтықтан оқытуда әр тақырыпқа арналған оқу-әдістемелік кешен мұғаліммен бірнеше нұсқада арнайы дайындалып, компьютерлік бағдарламаларға енгізіледі;

- қашықтықтан оқытуда мұғалімдер мен студенттердің белсенділігі бірдей;

- қашықтықтан оқытуда пәндік материалдар қызықты, қысқа және түсінікті болуы керек;

- оқыту үдерісін мұғалім қадағалап, бақылайды.

Айта кету керек, қашықтықтан оқыту әдістемесі қызықты. Ойгені мұғалімнің материалды жаңа ақпаратпен байыту мүмкіндігі бар. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдарының әртүрлі мүмкіндіктерін пайдалана отырып, күнделікті оқытуды қамтамасыз етуге болады. Бұл оқушылардың белсенділігін, білуге құштарлығын арттырады. Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін қашықтықтан оқыту формасы арқылы оқыту ұсынылады.

Жоғары педагогикалық білім беру процесінде қашықтықтан оқыту әдістемесінің негіздерін тереңдетіп оқыту.

Шатын топтарда дәстүрлі және қашықтықтан оқыту кызметін ұйымдастыруға арналған практикалық

тапсырмалар

1-тапсырма. Шағын топтарда жұмыс істеуге негізделген аралас сабақты көрсету.

1-топта сабақтың ұйымдастыру бөлімі және өтіпген тақырыпты қайталау көрсетіледі;

2-топ: жаңа оқу материалын беру тәртібін түсіндіреді;

3-топ: оқуды пысықтайды, оқушыларды бағалайды, үйге тапсырма береді.

Мұғалім бұл тапсырманы орындау үшін «Зиг-заг әдісін» пайдаланады. Яғни, әрбір шағын топ өздеріне берілген тапсырманы орындап болған соң, бір-бірімен өзара әрекеттесу негізінде сабақтың үйлесімді бейнесін құрайды. Оқушылар сабақты тұтастай алғанда, шағын топтар кезек-кезек өздеріне берілген тапсырмаларды ұсынады.

Мамандыққа байланысты тақырыпты тапсырманы орындамас бұрын топпен ақылдаса отырып тандаған жөн.

2-тапсырма. Шағын топтардағы стандартты емес сабақтар парағын көрсетіңіз.

1-топқа: Конференция сабағын көрсету.

2-топқа: қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру.

3-топқа: Ойын түріндегі сабақты көрсету.

9-тақырып: «Тәрбие» - инклюзивті білім беру

технологиясы

Бастауыш білім берудің негізгі мақсаты – оқушыларды олардың ақыл-ой, интеллектуалдық және дене қабілеттеріне қарамастан білім берудің тәлім басқшымен қамту. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдері бастауыш сынып оқушыларына инклюзивті білім беру технологиясын меңгеруі қажет.

Инклюзивті білім беру – оқушыларды олардың психикалық, физикалық және интеллектуалдық қабілеттеріне қарай оқыту. Бұл жағдайда оқу процесі арнайы тәсілдер мен құралдар негізінде жүзеге асырылады.

Бастауыш білім берудегі инклюзивті оқыту технологиясының негіздері мыналар:

- оқушылардың ақыл-ой, дене және интеллектуалдық мүмкіндіктеріне сәйкес техникалық құралдарды пайдалана отырып сабақтарды ұйымдастыру;

- Уақыт факторы мен оқушылардың оқуын ескере отырып, психикалық немесе физикалық кемістігі бар оқушыларға арнайы сабақтар ұйымдастыру;

- инклюзивті білім беру арқылы білім беру ұйымдарында осы пәнді оқыту;

- ақыл-ойы бұзылған оқушыларға сенсорлық білім беру; - оқытудың осы түрінде оқытуды ұйымдастыруда мамандардың қатысуын тиімді пайдалану.

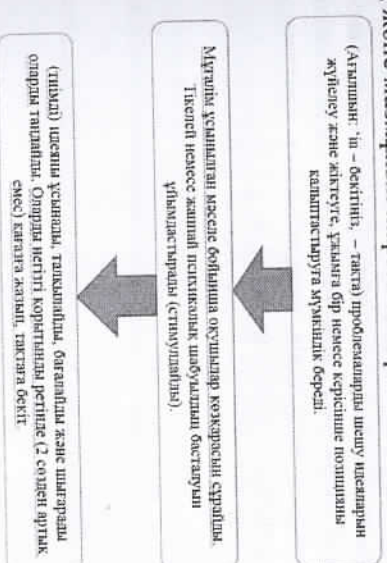
Оқытудың инклюзивті түрі «Тәрбие» пәнін оқытуда студенттерді толық қамтуға мүмкіндік береді. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдері педагогикалық санаттағы пәндер арқылы инклюзивті білім берудің негіздерін меңгеруі тиіс.

Бастауыш білім берудегі инклюзивті оқыту технологиясының негіздерін қорытындылаңыз және концепттеніңіз.

Тапсырма: «Білім туралы» жаңа заң және инклюзия: Ол қандай болуы керек? Түсіндір.

«Пинборд» техникасы

«Білім туралы» жаңа заң және инклюзия: ол қандай болуы керек? «Пинборд» техникасында жүзеге асыру ретін анықтан және мазмұнын жарытып бер.

10-тақырып: «Тәрбие» электронды модульдік оқыту әдістемесі

Оқытуды электрондық модульдік түрі компьютерлік бағдарламалық қамтамасыз ету мен технологияға негізделген. Ол үшін мұғалім әр сабаққа жобалар дайындайды. Оқыту жобалары мыналарды қамтуы керек:

- тақырып бойынша ақпарат беру;
- әр тақырып бойынша бірнеше тапсырмалар жинағын әзірлеу;
- құрастырылған тапсырмаларда оқушылардың өз бетінше ойлауы мен шығармашылық көзқарасын ескеру;
- әр тапсырманы кестелермен, диаграммалармен және суреттік формалармен көрсету;
- Оқушылармен виртуалды байланыс.

Бастауыш білім беру де «Тәрбие» пәнін электронды модуль түрінде оқытуды негіздеу мақсатында жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері мыналарды игереді деп күтілуде.

- электрондық модульдік оқытудың негіздерін меңгеру;
- әртүрлі тақырыптар бойынша электрондық модульдік материалдарды дайындауды оқу;
- «Тәрбие» пәнін электронды модульдік оқыту түрінде жүзеге асыру әдістемесін меңгеру;

- электрондық модульдік оқу материалдарын дайындау мүмкіндігімен жабдықтау.

Қазіргі жоғары педагогикалық білім беру процесінде педагогикалық санаттағы пәндер арқылы оқытудың электронды-модульдік формасы бойынша жеткілікті ақпарат берілген.

Төмендегі кітапты оқы: Мардонов Ш.Қ. Педагогикалық білім беруді электрондық модульдік дидактикалық қамтамасыз етуді әзірлеу технологиясы. – Ташкент, 2021 ж.

Оқыту процесі тұтаас жүйе ретінде. Білім берудің заңдары мен принциптері» тақырыбындағы практикалық жаттығу

жоспары Практикалық жаттығу

1. Осы семинардағы тапсырмаларды орындау үшін тіркелу керек.

Фамилия:

Есім:

Әкесінің аты:

1-бет

Оқу процесі «ФОРМУЛА» сы

Ескерту: Формула дегенде біз әдетте математикалық-физикалық құбылыстарды айтамыз. Дегенмен, оқу процесінің де өзіндік формулалары бар. Төмендегі формулаға назар аударыңыз және түсіндіріңіз. Бұл нені білдіреді деп ойлайсыз?

$$Df = M + Abf + Ab$$

Df -

M -

Abf -

Ab -

*Енгізілген сөздерді қатесіз және тек кіші латын әріптерімен жаз

1. Кейс тапсырма: «Жалпы оқу процесі»

2-бет

Төмендегі диаграмманы кара. Ол графикалық түрде берілген, бірақ онда бейнеленуі керек сөйлемдер төменде келтірілген. Бұл сөйлемдерді нәтижелер оқу процесінің құрамдас бөліктерінің өзара байланысы мен өзара тәуелділігін айқын көрсететіндей етіп орналастыр.

* Енгізілген сөздің немесе сөз тіркесінің нөмірін ғана енгіз!

3-бет

2. Шығармашылық ТЕСТ тапсырмасы

Сызбада көрсетілетін сөйлемдер: 1. Мақсат. 2. Нәтиже. 3. Мұғалімнің іс-әрекеті. 4. Оқушылардың іс-әрекеті. 5. Мазмұны. 6. Форма 7. Әдіс. 8. Құрал.

1. Сөлемді аяқта:

Тұрақты, қайталанатын, инвариантты, сипаттаушы объект-оқиға және процестердің бар ішкі байланыстары

Коп нүктенің орнына қажетті сөзді немесе сөз тіркесін тап.

Дидактика — тәрбиелік құбылыстардың пайда болуымен және дамуымен шартталған ішкі қатынас.

3. 1. Сөлемді аяқта:

Оқыту процесінің құрамдас бөліктері арасындағы объективті, бар, тұрақты, қайталанатын байланыс деп аталады.

Коп нүктенің орнына қажетті сөзді немесе сөз тіркесін тап.

оқу-тәрбие процесінің жалпы мақсаттары мен заңдылықтарына сәйкес оның мазмұнын, ұйымдастыру формасы мен әдістерін анықтайтын негізгі ережелер болып табылады.

5. 1. Сөлемді аяқта:

Тәрбие принциптерін жүзеге асыру технологиясы

6. Коп нүктенің орнына қажетті сөзді немесе сөз тіркесін тап. (оқу жоспары).

Оқу нысандарын, пәндердің тізбесі мен көлемін, олардың оқу атқалары, семестрлер бойынша бөлінуін анықтайтын пәндердің өзара байланысы, болашақ мамандардың кәсіптік және жалпы дайындығы, Нормативтік құжат-

7. 1. Сөлемді аяқта.

Оқу бағдарламасы мен оқыту мақсатына сәйкес пән бойынша ғылыми білімді көрсететін кітап —

8. Коп нүктенің орнына қажетті сөзді немесе сөз тіркесін тап. (оқу жоспары).

Білім беру мазмұны, оны оқушылардың меңгеруінің оңтайлы жолдары, акпарат көздерін көрсететін нормативтік құжат бұл —

9. Сөлемді аяқтаң: (дидактика).

«Нені оқыту керек», «нені оқыту керек», «қалай оқыту керек» деген сұрақтарға жауап іздейтін педагогиканың дербес саласы.

10. Сөлемді аяқта: (оқыту).

адамдар арасында өмір сүру, өркендеу және қызмет ету үшін қажетті білім, білік және дағдылар жиынтығын меңгеруге бағытталған саналы әрекеттің көрінісі болып табылады.

11. Сөлемді аяқта: (қызығу).

білуге құштарлыққа негізделген, ол арқылы ғылыми шығармашылыққа енуге болатын процесс.

12. Сөлемді аяқта: (педагогика).

тәрбиенің мақсаттары мен міндеттері. Олардың мазмұны. Ұйымдастырудың әдістері мен формалары туралы акпарат беретін ғылым.

13. Сөлемді аяқта: (пәндер).

Педагогикалық ұжым мүшелеріне өзінің жеке қасиеттерімен әсер ете алатын адам —

14. Коп нүктенің орнына қажетті сөзді немесе сөз тіркесін тап. (оқыту процесі).

білім беру міндеттерін шешуге және оқушылардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған реттелетін процесс.

* Енгізілген сөздерді қатесіз және тек кіші латын әріптерімен жаз

!!!

4-бет

3. Тәрбие заңдылықтарын меңгеруге арналған тапсырмалар

1) Тәрбиенің жалпы заңдылықтары бойынша тапсырмалар.

1.1. Төмендегілердің ішінен тәрбиенің мақсатын анықтайтын заңдылықтарды анықта.

- қоғамның даму қарқыны мен деңгейі;
- әлеуметтік және ғылыми-техникалық даму қарқыны;
- Зерттелетін материалдың кеуессияти қасиеттері мен көлемі;
- қоғамның талаптары мен мүмкіндіктері;
- оқушылардың жасы мен білім алу мүмкіндіктері;
- Педагогикалық ғылым мен практиканың дамуы мен мүмкіндіктері.

1.2. Төмендегі заңдар оқу процесінің қай құрамдас бөлігіне қатысты деп ойлайсың?

- 1) алдыңғы кезеңнің өнімділігі және қазіргі кезеңде қол жеткізілген нәтижелер;
- 2) өтілетін материалдың сипаты мен көлемі;
- 3) оқушыларға ұйымдастырушылық-педагогикалық ықпал ету;

4) студенттердің оқу қабілеттері мен оқу уақыты.

Бұл заңдар оқу процесінің бір бөлігі болып табылады.

1.3. Оқыту әдістерінің тиімділігі үшін төмендегі заңдылықтардың қайсысы маңызды?

- Білім беру жүйесіндегі кері байланыс пен түзетудің қарқындылығы;
- Тәрбиенің ішкі ішкі мотивациясы;
- білім беру мақсатында;
- оқушылардың жасы, білім алу мүмкіндіктері;
- оқу орнын материалдық-техникалық қамтамасыз ету.

1.4. Төмендегі заңдардың қайсысы білім сапасын қамтамасыз етуге қызмет етеді?

- зерттелетін материалдың кеуессияти қасиеттері мен көлемі;
- білім беру теориясы мен тәжірибесінің даму деңгейі;
- әлеуметтік қажеттіліктер мен тәрбиенің мақсаттары;
- алдыңғы кезеңнің өнімділігі және қазіргі кезеңде қол жеткізілген нәтижелер.

1.5. Білім мазмұнын анықтауда қандай заңдылықтарды басшылыққа алу керек?

- әлеуметтік қажеттіліктер мен тәрбиенің мақсаттары;
  - зерттелетін материалдың кеуессияти қасиеттері мен көлемі;
  - әлеуметтік және ғылыми-техникалық даму қарқыны;
  - оқушылардың жасы мен қабілеттері;
  - білім беру жүйесіндегі кері байланыстың қарқындылығы мен түзетуі;
  - білім беру теориясы мен тәжірибесінің даму деңгейі.
- ##### 2) Білімнің арнайы заңдылықтары бойынша тапсырма.

Төмендегі пікірлермен таныс және олардың қайсы жеке (ұйдастырушылық, социологиялық, психологиялық, кибернетикалық, генеологиялық) заңдылықтарына тиісті екендігін анықта.

1. Оқыту нәтижелері Оқушылардың оқудағыларына мыналар жатады: оқытудың тиімділігі оқушылардың оқу ерекетінің көлеміне байланысты; білім мен дағдыларды меңгерудің тиімділігін оларды практикада қолдану; Оқушылардың интеллектуалдық дамуы олардың өзара байланысты білім, білік, дағдыларды қаншалықты меңгеруіне тікелей байланысты.

II. Білім берудің тиімділігі оқушылардың оқу ерекетіне қызығушылығына байланысты; ойлау деңгейі, күші, қарқындылығы және өзіндік ерекшелігі; есте сақтау қабілетінің даму деңгейі; танымдық

белсенділік деңгейіне тікелей байланысты

III. Оқыту тиімділігі кері байланыстың жылдамдығы мен көлеміне байланысты; білім сапасы оқу үдерісін басқару сапасына; басқарудың тиімділігі басқару аппаратының саны мен сапасына байланысты

VI. Жеке тұлғаның дамуы ол тікелей және жанама түрде қарым-қатынас жасайтын тұлғалардың дамуына байланысты; білім берудің тиімділігі «интеллектуалдық ортаның» қазіргі жағдайына, өзара оқытудың қарқындылығына байланысты; мұғалім мен оқушы қарым-қатынасының сапасына тікелей байланысты

байланысты

V. Оқушының оқу жұмысына, оның оқу міндеттеріне қатысты оқу нәтижелері; студенттің жұмыс істеу қабілеті; Оқушылардың ақыл-ой белсенділігін арттыру дене тәрбиесі мен еңбекті орналастыруды қамтитын оқу бағдарламасының құрылымымен тікелей байланысты.

5-бет

2. Білім берудің мазмұнды және ұйымдастырушылық-әдістемелік принциптерін анықтаудың шатасқан логикалық тізбектері

Төмендегі білім беру принциптерімен таныс. Оларды мақсатына қарай екі түрге (мағыналық және ұйымдастыру-әдістемелік) бөлу.

1. Гуманизм.
2. Табиғатпен үйлесімділік.

3. Демонстрация.
4. Сана, белсенділік, шығармашылық.
5. Мәдениетпен үйлесімділік.
6. Түсініктілік.
7. Ғылым.
8. Оқытудың практикамен үйлесімділігі.
9. Жүйелілік, құрылым.
10. Тәрбиелік білім.
11. Оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін ескеру.
12. Оқушының орынды талапшпен құрметте.

Тәлімнің мағыналы принциптері	Тәрбиенің ұйымдастыру-әдістемелік принциптері

*Үтірмен (,) бөлінген жауаптардың санын ғана енгіз! Мысалы: 1,4,5,12

II-тақырып. “Тәрбие” пәнін оқытудың практикалық негіздерінің әдістемесі

Бастауыш білім беруде білім беру пәні оның практикалық негізіне бағытталады. Өйткені бұл ғылымның негізі – практикалық нәтижелер. Осыған байланысты осы тақырыпты зерделеу кезінде мыналарға назар аудару ұсынылады:

- жаратылыстану ғылымын оқытудың құқықтық негіздері;
- жаратылыстану ғылымын оқытудың ұйымдастырушылық негіздері;

- жаратылыстану ғылымын оқытудың әлеуметтік негізі.

Бастауыш білім беруде «Білім» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық негізі мынадай құжаттар болып табылады: Өзбекстан Республикасы Халыққа білім беру министрлігінің 2020 жылғы 14 октябрьдегі № 235 бұйрығымен бекітілген «Білім» пәні бойынша жалпы орта білім. «Білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттары» және «Білім беру» пәні бойынша жалпы орта білім беру ұйымдарының білім алушыларына қойылатын біліктілік талаптары. Бұл құжаттар бастауыш білім беруде «Білім» пәнін оқытудың құқықтық негізі болып табылады.

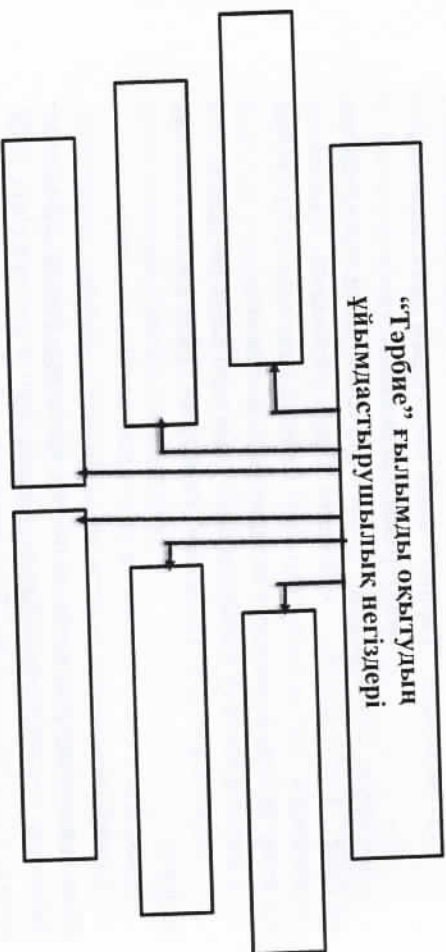

Бастауыш білім беруде «Білім» пәнін оқытудың ұйымдастырушылық негіздері мынадай құжатқа негізделген: Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2020 жылғы 6 и № 422 жолды «Білім беру» пәнін оқыту шаралары туралы» қаулысы. Осы құжат негізінде бастауыш сыныптарда «Білім» пәнін оқыту үдерісі ұйымдастырылады.

Бастауыш білім беруде «Білім» пәнін оқытудың әлеуметтік негізі мына құжатқа негізделген: Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2019 жылғы 31 декабрыдағы №1059 қаулысымен бекітілген «Ұздіксіз рухани тәрбие тұжырымдамасы». Бұл тұжырымдама бастауыш білім беруде «Білім» пәнін оқытудың ең маңызды әлеуметтік негізі болып табылады.

Бөлектегелген құжаттарды қарап шығыңыз және қорытындыла. **1-тапсырма: Төмендегі сызбада білім беру пәнін оқытудың ұйымдастырушылық негіздері көрсетілген:**

1-сызба

2-тапсырма: “Тәрбие” пәнін оқытудың ұйымдастыру формаларын сипатта. 1-кестеге сәйкес:

Дидактикалық сабақ	Дамытушы сабақ	Проблемалық сабақ	Дәстүрлі сабақ

12-тақырып: “Тәрбие” оқытудың практикалық формаларының әдістемесі

Бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытудың практикалық формалары ерекше. Мұндай формалар пәнінің күткендей оқытылуын және оның тиімді болуын қамтамасыз етеді. Осыған байланысты бұл тақырыпты зерттеу кезінде мыналарға назар аударған жөн:

- оқытудың кластерлік механизмі (мамандардың, ғылыми-білім беру орталықтарының, студенттер мен оқытушылардың берік ынтымақтастығына негізделген практикалық білім беру формасы);
- оқыту мониторингінің механизмі (әр тақырыпты, оқу материалдары мен тапсырмаларды жүйелі түрде бақылау және зерттеуге арналған оқытудың практикалық формасы);

- оқытудың индикаторлық механизмі («Тәрбие» пәні арқылы оқушылардың ақыл-ой, дене, эмоционалдық, эстетикалық, еңбек және азаматтық тәрбиесінің өлшемі).

Бастауыш білім беруде «Тәрбие» оқытуда мұндай практикалық формалар маңызды рөл атқарады. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен осындай практикалық оқыту түрлерін меңгеру талап етіледі.

Педагогикалық категориядағы пәндер арқылы білім берудің практикалық түрлерін меңгерің және педагогикалық практика кезінде оларды іс жүзінде қолданың.

13-тақырып: “Тәрбие” пәнін оқытудың практикалық механизмдері

Бастауыш білім беру үдерісінде «Тәрбие» пәнін оқытудың әртүрлі формаларына, құралдары мен әдістеріне сүйену, осы пәнінің практикалық нәтижелеріне қол жеткізу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Сондықтан да бүгінгі бастауыш сынып мұғалімінен ізденімпаз, ұйымшыл, бастамашыл болу талап етіліп отыр. Бұл пәнді оқуда практикалық оқыту механизмдеріне сүйену бұл міндеттердің орындалуын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Оқытудың практикалық механизмдері — оқытудың ғылыми негізін өмірмен және практикамен байланыстыру тәсілдері. Осыған байланысты бастауыш білім беруде «Тәрбие» пәнін оқытудың келесі маңызды тәжірибелік тетіктеріне сүйену ұсынылады:

- педагогикалық зерттеулердің қорытындылары мен ұсыныстарын жүйелі түрде пайдалану;
  - қоғамдық сауалнама арқылы пәнді меңгеру деңгейін зерттеу;
  - озат мұғалімдердің жеке тәжірибесін зерделеу және пайдалану.
- Мұндай тәжірибелік тетіктер бастауыш білім беруде «Білімді» оқытуды практикамен байланыстыруға мүмкіндік береді. Сондықтан педагогикалық категориядағы пәндер арқылы оқытудың практикалық механизмдерін меңгеру ұсынылады.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗДІГІНЕН ОРЫНДАЙТЫН ТАҚЫРЫПТАРЫ МЕН ТАПСЫРМАЛАР

СЕН ҰЛЫСЫҢ - ОТАНЫМ!

Ойлап көріңдерші, кез келген тірі адам өзіне ұнайтын жерде жасайды. Адамнан бастап таулы және шөлді жануарларға, аспан-дағы құстарға, мұхиттағы балықтарға дейін олардың өзіндік қор-ресті бар. Олар сондай-ақ бақытты және тыныштықты сезіну үшін кеңістікті алады.

Отан - адам үшін ең қымбат және сүйікті жер. Отанды өркен-деу — әркімнің парызы. Балалары үшін тулентен және еркін Отанын қалдыру - әр адамның ең жоғарғы мақсаты. Барлық дін-дерде сатқындық айыпталады, бұл сенімсіздік пен ауыр қылмыстың белгісі.

31 тамыз 2019. Мен Сеулдің орталығындағы Дондемуң даңғылындағы Өзбек көшесіндемін. Оқудан бос уақытта демалып, осы көшеде елдің көңіл-күйімен жүремін.

Мұндағылардың бәрі тірі, дәл кәрістер өркендеу жолын кұған сияқты, ал шетелдіктер үшін әр секунд ғанибет болып табылады. Өзбек тілінде сөйлегенде асығыс жолаушылар да жүрекке жаяқын. Ішімнен дауыс шығады - Отан! Туған жер, мен сені қатты сатындым!

Мен көше жақында аяқталады деп қорқып, бау жүрген-деймін. Мен айналадағы өзбек шайханааларында күліп отырып шай ішіп отырған адамдардың ортасына қосылғым келеді. Мен оларға қарап күлген кезде ернім еріксіз: «Ассаламу алейкум!» деп сыбырайды.

Ұлттық нақыштағы ғимаратта мемлекеттік тудың ішүлі тұрғанын көргенде қатты толқып кеттім. Мен таныс дауыс естідім:

Сен менің ұлыларымынның бірісің,

Менің Отаным ...

«Шай ішейік!» Мен шынымен күліп тұрған алтын жалатылған даяшыдағы даяшыға қарап тұрғанда, «Мерекелеріңізбен! Мереке құтты болсын, отандас!» деп қуанышпен айтамын.

Кореядағы өзбек студентінің күнделігінен

Белсендіруші сұрақтар:

1. Жоғарыдағы мәтінге тақырып таңда.
2. Жанұяңыздан алыста болғанда нені сезінесің?
3. Махаулла-ауыл немесе қаладан ұзақта болғанда-ше?
4. Алыстағы адамдар кандай себептермен және Отанға қайтады?
5. Отанымыз тарихында елді қорғап, дұшпанға қарсы күрескен кімдерді білесің?

«Отан» атары арбаша сөз болып, «туған жер», «отан» білдерді. Отан — бұл адамзаттың туылып өскен жері, оның сабылқ кезінен-ақ мейір қойған мекені.

Тапсырма: Суретші келесі мақал-мәтелдердің біреуінің суретін салғысы келеді деп елестетіп көр. Оған осы тармақтарды түсіндіру үшін идея бер.

Ең әдемі заттар Отанға деген сүйіспеншіліктің арқасында жасалады.

Отаннан тыс жерде бақыт болмайды, әркім өз Отанында тамыр жайысын.

Ол көлеңкеде отырмайтынын және жемістерді жемейтінін білсе де, ағаш отырғызған адам, ең болмағанда, өмірдің мәнін түсіне бастайды.

Адам өз елін сүйгендіктен әлем гүлденеді.

Али ибн Абу Талиб

ҰЛЫЛАРДЫ, ПАТШАЛАРДЫ ЖЫЛАТҚАН — ОТАН
САҒЫНЫШЫ

Имам ат-Термизи: «Пайғамбарымыз Мұхаммед (отан Ашаның игілігі мен сәлемі болсын) Меккеден кетуге мәжбүр болған кезде, оның артында қаланың шетінде қарап тұрып: «Сен кандай жақсы қаласың, сен маған кандай қымбатсың! Егер мен сенен қуылмағанымда, сенсіз өмір сүрмес едім».

(Суннани Термизи)

- «Өзбекстанды жақсы көремін».
- «Қаншақты жақсы көресің?»
- «Көп, өте көп».
- «Отанды жақсы көру не екендігін білемісің?»
- «Яғни?..»

Отанға деген сүйіспеншілікті қалай көрсетуге болады? Мысалы, ана баласын қатты жақсы көретіндіктен оны жақсы көреді, құшақтап, аймалайды. Біздің іс-әрекеттеріміздің қайсысы біздің елімізге деген сүйіспеншілігімізді көрсетеді?

Ұлы ақын және билеуші Захриддин Мұхаммед Бабыр өз Отанын тастап кетуге мәжбүр болды. Ол Үндістанда ұлы империя құрғанымен, ата-бабаларынан қалған Отанын аңсады. Ол Отанға жүзгініп: «Мен сендерге үлкен адалдық пен мейірімділік көрсеттім, сендер де махаббат пен адалдыққа толысыңдар», - деп жазды.

Топтық жұмыс

1. Отаннан басқа жерде жасауды ойлауға жол бермейтін үш себепті айт.
2. Мұсапірікте заулім сарайларда жасаса да, Захириддин Мұхаммед Бабырды бір өмір Отан сағынышында жасауға мәжбүрлеген 3 себепті айт.
3. Топтарыңмен Отанға деген махаббатты өрнектейтін жұмыстар тізімін жасандар.

Руханият қазынасынан

Ұрақтарға қалдыру мүмкін болған ең лайықты мирас — отан екендігі, атамекенді сүю сезімі де көркем тәрбиеге жатады.

Шығыс даналығы

Пікірталас үшін

Өзбекстан халық акыны Мұхаммед Юсуф 1998 жылы медицина институтының студенттерімен кездесуде студент қыздың «Отан сіз үшін не, Отанды сіз қалай түсінесіз?» деген сұраққа төмендегіше жауап берген:

«Қарындасым, - деді акын қобалжып тұрып, - міне сіз, оқуды аяқтап дәрігер боласыз. Ауруларды емдейсіз. Айтыңызшы, жансыз денені емдеу мүмкін бе? Жок. Отан мен үшін — жан. Жансыз өмір сүріп болмайтындай, Отансыз да өмір сүруге болмайды. «Жан тәтті» дейді ғой. Отан — жаннан да тәтті.

Өмірімді, алған әрбір тынысымды, жүрген әрбір қадамымды, айтқан әрбір сөзімді сол тәтті жансыз көз алдыма елестете алмаймын.

Мен Отанды сондай түсінемін...»

1. Мұхаммед Юсуф неліктен Отанды жанға ұқсатқан?
2. Сендер Отанды неге салыстырған болар едіңдер? Пікірлеріңді дәлелдендер.

Өздігінен жұмыс

Мұхаммед Юсуфтың Отан жөніндегі «Икор» өлеңін оқындар.

ӨМІР СҮРУ — ӨЗІНЕН ЖАҚСЫ АТ ҚАЛДЫРУ

Белсендіруші сұрақтар:

1. «Жақсы ат» дегенде нені түсінесің?
2. Өмір мазмұны неден тұратындығы жөнінде қорытынды бар ма?

Поган Гугенберт
(1400-1466)

Дмитрий Менделеев
(1834-1907)

Әжініз Қосыбайұлы
(1824-2878)

Махмұджожа Бахобдин
(1875-1919)

Ритамат ата
Мұсамухамедов
(1881-1979)

Вера Пак
(1938-2018)

Абдулла Арифов
(1941-2016)

Дилбар Икрамова
(1947-2020)

Тапсырма:

Жоғарыдағы суреттердегі адамдар тарапынан амалға асырылған жұмыстар бойынша мысалдар келтір. Кейбір адамдардың есімдері тасырлар өтіп те ұмытылмастығының себебі неде? Қандай адамдарды тез ұмытып жібереді?

Халқымыз өмірде жақсы ат қалдырған адамды бағанға ұқсатады. Жақсы адамды және нелерге салыстыру мүмкін?

Төмендегі мақал-мәтелдері толтыр және мағынасын түсінуге аракеттен: мектеп, жақсылық, ақылға қонымды, жеті жұмыс, жақсы ат, зылым.

Бұл өмірде мәңгі қалу мүмкін емес, бірақ қалдыруулық бақыт.

Әлішер Науаи

Өмірде жасау үшін әлемдік ғылым мен білім қажет, бай болу былай тұрсын, өмір сүру үшін де .....керек.

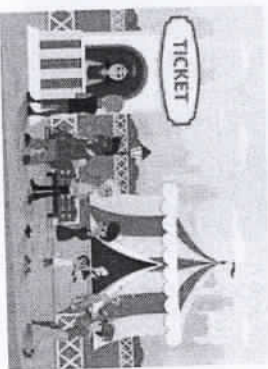
Махмұдқожа Бехзодий
Өмір жолында бірінші мәселе — .....мәселесі болмақ.

Абдурауф Фитрат

Сыйластыққа ие болу көптеген жақсы істер істеу керек. Бірақ бір ғана ..... одан мақұм қылады.

Бенжамин Франклин

Ой толғау

Билет алу үшін кезек күтіп тұрар екенбіз, алдың алғы адам перзентті бір жанұя тұратын. Балалар қуанышты, олар цирк туралы әңгімелесуде. Кезегі келгенде, жанұя басатын билет сатушыдан батасын сұрады. Ол батасын естіп біраз ойланyp, жұбайына сыбырлап бірде-не деді. Оның бетінде ынғайсыздық

белгілері бар еді.

Сол уақыт әкем қалғасынан ақша алып, жерге тастады және оны иіліп алды да, бағы кісінің қолына қойып, «Ақшаныз түсіп кетті», — деді. Ол кісі әкеме ризашылықпен қарады да «Рақмет, аға», — деді.

Олар кіріп кеткеннен соң, әкем қолымнан тартып, кезектен шығып кеттік. Сұрақ аралас көзімде, «Оларды ұятқа қалдырмайық, тағы бір күні келерміз», — деді.

Сол кезде мен әкемді қатты мақтан тұтатынымын. Бұл менің өмірімнің ең әдемі көріністерінің бірі болды. Мен оны ол көрмедім — шам циркке қарағанда жақсы болды.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Әңгіме қаһарманының әкесі не себептен өз ақшасын басқаға берді?
2. Қандай қасиеттер адамды көмек қолын созуға үндейді?
3. Әңгіме қаһарманы не себептен әкесімен мақтанады?
4. Не себептен сол оқиға қаһарманның өміріндегі «ен жақсы» көрініс болды?
5. Әңгімені қалай атаған болар едіңдер?
6. Әңгімеден қандай қорытындыға келдіңдер?

«Жақсылық» немесе «Жақсы жұмыс» тақырыптарында сурет сөз немесе шағын мәтін жаз.

БЕЛСЕНДІ ОҚЫРАМНАН БЕЛСЕНДІ АЗАМАТТЫҚА ДЕЙІН

Пікірталас үшін

Бахрамжон мектептен оралғанда электр сымының үзілгенін көрді. Ол айналып өтуді қалайды. Бірақ өтіп кете алатын кішкентай балалар мен карт адамдар есін жипып, ұялы телефондарынан жедел қызметке 1050 қонырау шалып, проблеманы айтты. Мәселе тез шешілді.

1. Бахрамжонның назары көршіліктің тыныштығына қалай ауып етеді?

2. Ойлап, егер барлық азаматтар белсенді және мұқият болса, не болады?

Белсенді азаматтар жеке мақсаттары мен мүдделерін жүзеге асыру мақсатында бір-бірімен ынтымақтасады. Олар қауымдастықтар, тұтынушылар кеңестері, клубтар мен еріктілер топтарын құрады.

Жеке жауапкершілікті сезінетін азамат қоғамда белсенді болудың маңыздылығын түсінеді. Белсенді азаматтар қоғамның дамуына ғана емес, өзгенің әл-ауқатына да мән береді. Олар

айналасындатыларға көмек қолын созып, қайырымдылық жұмыстарына қатысады. Белсенді азаматтық - Отанға деген сезімінен туындайды. Олар жергілікті құрылымдар мен ұйымдарда ерікті.

Талсырма

Мәтінді оқып, сөздердің орнына нүкте қойып, сөйлемдерді толықтырыңдар

БЕЛСЕНДІ АЗАМАТ КІМ?

Белсенді азаматтар .. күніне қатысады .. елге қызмет ететін үміткерлерге дауыс береді ... Азаматтардың ... иелері көп, бірақ оларда ... Азаматтық еліне қызмет етеді ... Олар мемлекетті құрметтеуі керек ... Азаматтықтың ... мемлекеттік басқарудағы дамуы үшін маңызы зор. Мұны біреудің Отанға адалдығы және ... патриотизм деп атайды. Белсенді азамат дегеніміз - бұл манайға және аумаққа ..., қауіпсіздік пен ..., қоршаған орта ...

Түйінді сөздер: ал-ауқат, өркендеу, міндеттемелер, қамқорлық, бейбітшілік, белсенділік, берігендік, зандар, үміткерлер, құқықтар, сайлауда, даму, сайлау.

АНЗИРАТ ӘЖЕ КІМ?

Белгілі «Сүйінші» фильмінің басты кейіпкері Әнзират әже ауылдағы ыстық пен суықты білетіндігімен, хашардағы еңбекқорлығымен және мәселелердің шешімін табудағы белсенділігімен көрермендерді

тәтті етеді. Оны белсенді азаматтың символы деп атауға болады.

Жаптығу. Жөк сөздерді тап.

Әнзират әжесінің ... .. себепті ауылдастары оны «Генерал әже» деп атайды.

Ауылдың ... ..на айналған Әнзират әже ауылды ... .. айналдыруға жауапты.

Ол ауылдастарының ... .. және ... ..на бос қарап тұра алмайды.

Ауыл төрағасы не себептен Әнзират әжені «ауылдың ожданы» деп атаған?

Ауылдың да ожданы болады ма?

Ыінесің бе?

Белсенді азаматтық дегеніміз - бұл азаматтардың қоғамдық істерге және мемлекеттік басқаруға, сондай-ақ халықаралық деңгейде белсенді қатысуы.

Жергілікті деңгейдегі қызмет:

Азаматтардың қоғамдастық мәселелеріне араласуы, мәселелерді шешуге қатысуы.

Аймақтық немесе мемлекеттік маңызы бар қызмет:

Азаматтардың аймақтық немесе ұлттық мәселелерді шешуге белсенді қатысуы.

Халықаралық қызмет:

Халықаралық маңызы бар мәселелерге азаматтардың белсенді қатысуы.

1. Сарварбек жұмыстан бос уақытында Біріккен Ұлттар Ұйымының Мыңжылдық даму бағдарламасы шеңберіндегі «Табиғат-Ана» жобасына қатысады. Оның басты мақсаты - табиғатты қорғау. Жоба аясында ол басқа елдердегі табиғат сүйгіштермен тәжірибе және идеялармен бөліседі.

2. Көрші аулада мереке болды. Көршілер асығып шығып, көше сыпырып, адамдар келетін орын дайындады. Біреу үйден көрпе алып шықты, ал біреу үстел мен орындықтарды көтеріп әлек болды.

3. Көрші бөлмеге қонақ келді. Үйде ешкім болмағандықтан, көрші қонақтарды үйіне кіргізіп, дастарқан жайып, құрмет көрсетті.

4. Махалла азаматтық жиналысында әжесінің ауруын білген соғыс ардагері Сарварбек көше бойындағы наубайханадан нан алып, үйінен шыға алмай жатқан қарияға қонаққа барды.

5. «Жаңа өмір» маңының гүлденуі көз қуантады. Көршілестің ұйымдасқан тұрғындары жыл сайын асар шараларын ұйымдастырады. Қоғамдық еріктілер қоғамы қайырымдылық және мерекеілік шараларды ұйымдастырады.

БОЛАШАҚА ИНВЕСТИЦИЯ - УАҚЫТТЫ МАЗМҮНДЫ ӨТКІЗУ

1. Сенің жасыңдағы болашақ үшін ең жақсы инвестиция қандай?
2. Уақытты инвестициялауға бола ма?
3. Қиялыңда уақыт дегеніміз не?
4. Уақыт біздің өмірімізге қалай әсер етеді?
5. Уақытты босқа өткізіп алғандай сезінесің бе? Уақыт қанша?

УАҚЫТТЫ ДҰРЫС БӨЛУ

Мұғалім үстелге ыдысқа бірнеше тас қойды. «Құмыра толды деп ойлайсың ба?» Ол студенттерден сұрады. Сынып ыдыстаты тастарды көргенде оның толғанын растады.

Мұғалім содан кейін сабақ басында үстелге жайылған қағаздан жарты ұяс ұсак тастарды алып, оларды ыдысқа салып, тағы да оқушылардан тостаған толды ма деп сұрады. Қиыршық тастардың арасынан жылжып, олқылықтардың орнын толтырғанын көрген студенттер тағы да контейнердің толғанын растады.

Мұғалім содан кейін қағазға алақанын құммен толтырып, құм мен қиыршық тасқа толы ыдыстың үстіне құйды. Ыдысқа құмның біршама бөлшектері сіңіп кетті, ол толы екендігі бірнеше рет расталды.

Тағы да студенттер эксперимент немен аяқталады деп ойлады.

«Толды!» деп жауап берді олар.

«Бұл тағам сіздің өміріңіздің белгісі: тастар сіздің отбасыңыз, жақын достарыңыз, сіздің денсаулығыңыз. Жұқа қиыршық тас - бұл сіздің жұмысыңыз, қызығушылығыңыз және басқа да тілектеріңіз. Ал құм - бұл сіздің өміріңіздің тағы бір бөлігі», - деп түйіндеді мұғалім.

1. Алдымен құмыраға құм салсақ не болады?
2. Өмірде етжей-тегжейлерге басымдық берудің салдары қандай?
3. «Құмтас», «ұсак қиыршық тас», «құм» мысалдар келтіріңдер.

Практикалық көзге

Өз тобыңбен келесі тақырыптар бойынша презентация дайында. Жауаптарынды түсіндір.

Егер сіз өткен уақытқа саяхат жасай алсаңыз, сіз әлем тарихының қай кезеңіне оралғыңыз келеді?

Болашаққа саяхат жасай алсаң, не көрің келеді?

Уақытты дұрыс бөлудің құпиялары

1. **Жақсы әдеттерді дамыт.** Ерте ояныңыз, жақындарына уақыт бөл, дұрыс тамақтан, ақшаны ақылмен жұмсауға, саяхаттауға және жаңалық енгізуге үйренз. Жақсы әдеттер сенің тағдырыңыңа он әсер етеді.
2. **Танды жаттығулармен қарсы ал.** Нәтижесінде зиянды заттар аздадан шығарылып, қуат бағыттайды, төзімділік пен шыдамдылығы жақсарады, психикалық жағдай жақсарады.
3. **Тапсырманы дұрыс анықта.** Бұрыс мақсат – көзделген мақсатты қате жіберу. Мақсат дұрыс қойылған кезде уақыт пен күш текке кетпейді.
4. **Күнді ең маңызды тапсырмалардан баста.** Маңызды жұмыс жігермен және құлшыныспен жасалса, құмарлық ауыр жұмысты орындай алады.

Ылесің бе?

Егер сіз күн сайын бір сағаны білуге 1 сағатты жұмсаң, бір жыл ішінде сенәлемдегі 99.999% мамандыққа қарағанда көбірек білім аласың.

Пікірталас үшін

Әлеуметтік желідегі қылбат мінез-құлқықтар

А. 2012 ж. Нидерланды, Харен қаласының тұрғыны 16 жасар қыз өзінің туған күнін тойлауға құрбысын үйіне шақырды. Ол Facebook-ке шақыру жазды, халыққа таратылды. Виртуалды шақыру желіде танымал болды, 100 немесе 1000 емес, 30000 адамға жетті.

Туған күн мерекесіне шақыру тоқтатылғанымен, Харенде туған күнді тойлауға 3000 адам жиналды. Оның алданғанын

түсінген Facebook қолданушылары наразылық білдірді. Тәртіпсіздіктер полицияның араласуымен жойылды.

1. Туған күнін тойламақ болған қыздың кәтелігі қандай болды?

2. Неліктен бәрі біліп-білмей, қыздың туған күнін тойлау үшін қалаға жиналды?

3. Полиция бүлікті жоймаған кезде, оқитаның барысы Харен қаласында болды.

Оны қалай аяқтауға болады?

Б.Нодира мереке күндері мейрамханада дақшы болып жұмыс істейді. Бір күні тамақ ішуге келген екі клиент кешке дейін мейрамханада болды. Нәтижесінде Нодира әдеттегіден 3 сағат артық жұмыс істеуге мәжбүр болды. Клиенттер кетіп бара жатып, оған шайнек үшін 15000 сом берді. Ашуланған Нодира Фейсбукте мейрамхананың атын қалдырып, «төмен» деп атап, түсініктеме жазды. Клиенттерді қорлау - мейрамхананың ішкі тәртібіне қайшы болды. Нәтижесінде Нодира жұмыстан шығарылды.

4. Нодира не істеуі керек?

5. Сіз мейрамхананың орналасуын қолдайсыз ба? Неліктен?

6. Интернетте пікір қалдырмас бұрын нені ескеру керек?

Кәтелер мен кәте түсініктердің салдары қандай?

Д. Жапқан атпен парак ашқан Интернет қолданушысы бөтен адамның жеке өмірі туралы бейнежазба алды. Ол видеода айырбастау үшін үлкен ақша талап етіп, ақшаны алмаған жағдайда видеоны Telegram арқылы тарататынын айтты. Жедел іздеу шаралары нәтижесінде алаяқтың беті ашылып, оған Өзбекстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 165-бабы, 3-бөлігі бойынша қылмыстық іс қозғалды.

7. Алаяқ не білмеді?

8. Жеке өміріміз туралы бейнелерді қалай қорғай аламыз?

9. Интернетте өзіңізді қалай қорғауға болады?

«Сандық кара санылау» домениндегі китаптар

Өлемдегі китапханашылар жүздеген жылдар бұрын шыққан китаптардың түпнұсқаларын сақтап келеді. Қазір бір мәселе, біз 100 жыл ішінде қазіргі кезде жасалып жатқан электронды китаптарды таба алмауымыз мүмкін. Китапхана-шылардың айтуынша, цифрлық ақпарат пен сандық китаптар қазіргі өзінде жоғалып барады.

Технология үнемі дамып келеді және бәсепа саласы өзгеруде. Жана ғасырдың басынан бастап китаптарды электронды түрде сату кең етек алды. Біраз уақыттан кейін оқырмандар бүтін проблемаға тап болды - 10-15 жыл бұрын жазылған бағдарламалардың көпшілігі қол жетімді емес. Нақтырақ айтсақ, сандық ақпарат «цифрлық тесік» деп аталатын кеңістікте жоғалып барады. Мысалы, Ташкентте 1300 жыл бұрын көшірілген Құран кітабы бар, бірақ Интернетте 10 жыл бұрын дайындалған электронды кітаптың көшірмесі жоқ.

Кітап - ақпаратты сақтаудың тамаша тәсілі. Оларды оқу үшін сізге қосымша ресурстар қажет емес. Бірақ электрондық құрылғыларда сақталған құжаттар 50 немесе 100 жылдан кейін оқылғын болады деп ешкім кепілдік бере алмайды.

Бүгінгі күні «Википедияда» 4,7 миллионнан астам мақала бар. Оларды дайындауға 100 миллион сағат қажет болды. Алайда, тез өзгеретін «цифрлық кеңістікте» осы ресурсқа құнды ғылыми және шығармашылық жұмыстарды жоғалту қаупі жоғары.

Біздің өмірімізге еніп жатқан жетілдірілген электронды қолайлылықтармен қатар, ғасырлар бойы дамып келе жатқан басып шығару технологиясын сақтауымыз керек. Осылайша тарихтың, ғылымның және дамудың үлкен рухани мұрасы сақталады.

Сурақтир мен татсырмалар

1. Мәтіндегі сандық китаптардың тағдырына қауіп төніп тұрғанымен келісесіз бе?

2. Мәтінге сәйкес қажетті сандық ресурстарды қалай сақтауға болады?

3. Дәстүрлі және электронды кітаптардың күшті және әлсіз жақтарын тізімде.

ЖАМАН ӘДЕТТЕРДІҢ АРАСЫНДА

«Мен не туралы мақала жазуым керек?» Мен ұзақ уақыт бас изедім. Мен күн сайын ойланатын сұрақ осы. Біраз ойланғаннан кейін мен жаман әдеттерден бас тарту туралы өз тәжірибем туралы жаза бастадым.

Бес ай бұрын мен салауатты өмір салтына оралу үшін күн тәртібімді қайта қарадым. Ең алдымен, мен маңызды нәрселерден соңғы минутқа дейін бас тартпауға дағдылануым керек еді. Екіншіден, айтылған жерге кешігіп келу әдетімді қоя бастадым. Екі мақсаттың шешімі бірдей болды - түн ортасына дейін смартфонға қарамау. Сонымен мен ерте ұйықтауға дағдыландым. Бірақ мен қазір аздап тырысамын. Жұмыс кестем көп болғанымен, көбіне өзімді жақсы сезінемін, кейде депрессияға ұшыраймын. Жақсы өмірге үйрену соншалықты қиын ба? Кемшілікке үйренбес бұрын, одан бас тартудың қаншалықты қиын екенін түсіну керек.

Індеттерден аулақ болу проблемасы олардың миымызда бағдарламаланғанында. Яғни, адамның миы екі жолмен ұсынылған - «қазіргі мен» және «болашақтағы мен». Егер сенің миың «болашақ өзін» көбірек көретін болса, кемшіліктерден арылу жеңілірек. «Мен болашақта» бейнесі бізді сыни тұрғыдан ойлауға, эмоционалды ақылға сүйенуге шақырады, яғни біз көбірек қабылдаймыз. Сол сияқты, табысты және лайықты өмірге жету жеңілірек.

Ғайымдардың айтуы бойынша жақсы әдет қалыптастыру үшін 10 апта қажет. Мысалы, сен 70 күн бойы күн сайын кітап оқысаң, автоматты түрде оқу сенің күнделікті жұмысыңа айналады. Бүгін жақсы әдеттерге еніп, оларды игеруден жалықпа.

1. Автор қандай мамандық иесі деп ойлайсың?
2. Неліктен жаман әдеттерді үйрену оңай?
3. Неліктен жақсы әдеттерге ие болу қиын?
4. Сіздің «қазіргі өзіңіз» не қалайды?
5. «Мен болашақта» дегенді қалай көресіз?

Көптеген адамдар бағаламайтын екі нәрсе бар. Бірі - денсаулық, екіншісі - бос уақыт.

Хадис

БАҚЫТ – ЖАНУАДА

Белсендіруші сұрақтар

1. Неліктен отбасы бақыт қамалы деп аталады?
2. Адамның жетістікке жетуіндегі отбасының рөлі қандай?
3. Отбасылық дәстүрлердің маңыздылығын білесіз бе?

Таңертең тыныш ояну үлкен бақыт. Отбасымен бірге ата-әжелерімен, ата-аналарымен және туыстарымен таңғы ас ішу өте қуанышты. Отбасы мүшесінің батыс-мен шығу өте ерекше. Дастархан басында карттардың кенесін тыңдап, оны денеге сіңіру ерекше

қуаныш. Патриотизм осындай дәстүрлер арқылы дариды.

Отбасының тәуелсіздігі мықты тәртіп пен тәрбиеге негізделген жерде ел де, ұлт та негізделеді. Отбасы мүшелерінің өзара сыйластығы, мейірімділігі және салдары факторлары салауатты жағдай жасайды. Өйткені, салауатты тәрбие отбасы мүшелерінің арасында бірілік пен мақсатты қалыптастырады.

ПЕРЗЕНТ - ОТБАСЫНЫҢ ЖҮЗІ

Әр бала - отбасының келбеті. Соның ішінде сен де. Себебі сенің отбасың сенің қоғамдағы өзінді қалай ұстауына және басқалармен қарым-қатынасыңа байланысты бағаланады. Жақсылықтың тұқымын жаман

ортаға себу мүмкін емес.

Егер ғалым Ибн Сина дені сау баланы тәрбиелеу оның дүниеге келген кезінен басталуы керек десе, Омар Хайям өзінің ғылым тарихы туралы еңбектерінде баланы тәрбиелеу оның дүниеге келген кезінен басталуы керек екеніне баса назар аударады.

Төмендегі суреттердің мазмұнын түсіндір.

Отбасындағы әкенің міндеттерін атап өт. Отбасындағы ананың міндеттерін жаз.

Ташсырма

Төмендегі келтірілген өзбек халық мақалдарында түсіріп қалдырылған сөздерді табыңдар: үйім, білек, жұрт, көршің, алди. Ананың ..... дүниені тербетер. Жанұя тыныш- ..... Тыныш.

Әке – ақыл, ана – қабылдау.

Кілем сатсаң, ... ге сат,

Әке - ..... , ана – жүрек.

Бір шетінде өзің отырасың.

Үнгір еді, шұңқыр еді – өзі ..... еді.

Практикалық қызмет

«Мені өзгерткен әңгіме» тақырыбына шатын мәтін жазыңыз. Онда сіз өзіңіздің атанызбен, әкеңізбен немесе басқа жақын адамыңызбен сізді таң қалдырған әңгімеңізді сипаттаңыз.

«Бұл кім?» ойыны

Екі оқушы тақта алдында тұрады, бірі тақтата, ал екіншісі сыныпқа қарайды. Мұғалім тақтада тұрған оқушыдан отбасы мүшесінің рөлін ойнауды сұрайды. Сыныптағы оқушы рөлге

пантомима арқылы шығады. Жауап тапқан оқушыға рөл ойнауға мүмкіндік беріледі.

Отбасының әр мүшесі бір-біріне қызмет етуді әрі борыш, әрі сыйақы деп санаса, сол үйде бақыт орнайды.

Конфучий

АНАНЫҢ АҚЫЛЫ

Жаңа үйге көшкен Томас балалық шағы өткен үйдің әр бұрышына соңғы рет көз жүгіртті. Ол қызметкерлерден сүйікті жабдықтаарын көлікке мұқият салуды сұрады. Балалық шкафтың жоғарғы жағынан қызыл қабығы бар анасының сүйікті чөмоданы шықты.

Томас оны мұқият үстелге қойды да ашты. Ол анасының заттарынан сары қағазды алды. Хатқа оның ұстазы қол қойған. Қолтаңба Томасқа анасының естелігін еске түсірді.

Томас бірінші сыныпта оқыды. Ол сол күні хатты анасына алып келді. Хат оқу көздерінен жас ақты. Содан кейін ол баланы қолына алды.

«Ұстазым не жазды?» Бала анасынан қызығушылықпен сұрады.

«Ол менен сізде ерекше қабілеттеріңіз бар ма, егер бұл мектеп сіз үшін емес пе, мен сізді дарынды балаларға арналған мектепке ауыстыра аламын ба деп сұрады» деп анасы күлімсіреп жауап берді.

Чөмоданынан табылған және уақыт өте келе өшкен хатты оқығанда Томас есентіреп қалды.

«Ханым, сізге осыны айтуғаныма кешіріңіз. Бірақ сіздің ұлыңыз аздап психикалық ауру. Өтінемін, оны мамандандырылған мектепке орналастырыңыз.

Курметпен, мұғалім

Томастың көзі жасқа толды. Ол тағы да анасына рахмет айтты.

БАҚЫТ - ӨМІРДІҢ НЕГІЗГІ МАҚСАТЫ

1. Бақыт дегенді қалай түсінесің?
2. Бақытты болу үшін сізге көп нәрсе керек пе?
3. Сіз бізді бақытты ететін әдеттерді білесіз бе?

ОТАН ҮШІН ӨМІР СҮРУ - БҰЛ БАҚЫТ

Бізді ұмытпаңыз, мектеп білімін дамытыңыз.

Махмұдхожа Бехбуди

Махмұдхожа білімді отбасында дүниеге келген. Өз уақытында білімді және жоғары дауазымдарда болды. Ол жүрегі таза, жүрегі терең, жүрегінің көзімен қарады. Сол жылдардағы қауіпті жағдайда ол әділетсіздікке көз жұмған жоқ, халықтың азабын сезді.

Махмұдхожа Бехбуди ғылым мен ағартушылыққа ынталы, ілгерілеуді көрді, адамдарды ғылым мен ағартушылыққа шақырды, оларды надандықтан құтылуда шақырды, мектептер ашты және жастарға білім беру үшін оқулықтар берді. Ол ұзақ жылдар бойы адамдардың санасында қалыптасқан надандықты жою үшін пьесалар жазды және қойды, газет-журналдар шығарды, білім мен ағартушылықты таратты. Ұлы бабамыз өз халқының тағдырына қамқор болды, Отанының гүлденуіне жол іздеді.

Сол кезеңде Отанның бостандығы мен халықтың әл-ауқатын қалатан Махмұдхожа Бехбуди сияқты жүздеген зиялылар өлтіріліп, қуғын-сүргінге ұшырады. Олар өз тағдырларын Отанның болашағымен байланыстырып, халықтың мүддесін өз мүддесінен жоғары қойды.

Бірнеше жылдан кейін, біздің ата-бабаларымыздың арманы - Өзбекстанның тәуелсіздігі жүзеге асқанда, олардың есімдері мәңгі қалды, және олардың Отан алдындағы қызметтері лайықты марапатталды.

1. Ата-бабалардың қызметін ұмытпау, мектеп-білім беруді дамытудың мәні неде?
2. Махмұдхожа Бехбуди «ғылым мен ағартудағы прогресс» дегенде нені білдірді?

3. Театр мен газет-журналдардың қоғамдағы рөлін түсіндіріңіз. Олардың адамдарды тәрбиелеудегі рөлі қандай?
4. Адам өз халқының, елінің және қоғамның мүдделерін өз мүддесінен жоғары қою үшін қандай қасиеттер мен белгілерге ие болуы керек?

МАХМҰДХОЖА БЕХБУДИДІҢ ӨМІР ЖОЛЫ

1.1875 жылы Самарқандта туылған. 2. 18 жасынан бастап қазанда хатшы, судья, мүфти дегенге дейін көтерілді. 3. 1900 жылдары Арабия, Египет, Түркия бойынша сапар барысында жаңа стилінде мектеп ашу идеясы пікірі туылды. 4. 1900 жылы Самарқандта жаңа тәсілдегі мектеп ашты. 5. 1913 жылы ол прогрессивті жадидтер туралы кітап шығарып, шығармаларын жариялады. 6. 1911 жылы алғашқы өзбек драмасы «Падаркүшті» жазған. Онда рухани адамның кедейлік трагедиясы екенін мәлімдейді. 7. 1904 жылдан жаңа мектептер үшін оқулықтар жазуға кірісті. 8. 1914 жылы ол «Самарқанд» газеті мен «Ойна» журналын құрды. «Ойна» - да халық және оның құқықтары, тарихы, тілі мен әдебиеті туралы қызықты мақалалар беріп барды. 9. Ол 300-ге жуық мақаласында білім беру идеясын, атап айтқанда көптеген тілдерді зерттеу және теңдік идеяларын алға тартты. 10. 1919 жылы Қаршыда дұшпандары тарапынан атылды. 11. 2020 жылда 1 октябрь — Оқытушылар мен тәлімгерлер күніне орай, «Үлкен қызметтері үшін»

Егер сенен бақыттың суретін сұрады сұраса, сен не саяттың едің?

Төмендегі тізімді жалғастыр:

Бақытты адам ...

- отбасымен және жақын адамдарымен уақыт өткізеді;
- күн сайын оқиды, жаңа нәрсе біледі;
- проблемалар емес, шешімдер туралы ойланады;
- дұрыс тамақтанады.

БАҚЫТТЫ БОЛҒЫҢЫЗ КЕЛСЕ

Қиын жағдайға тап болғандарға ол көмектескенде өзін әлемдегі ең бақытты адам ретінде сезінеді. Ол жақсылықты, ең

алдымен, өз отбасынан жасайды басталады: ата-анасына қызмет ету және атасы мен әжесінің батасын алу.

Әлемдегі ең бақытты сезіну - Мен үшін не ұсынар едің?

Анора қиын жағдайда — көңілінен өткен сезімдерін күнделікке жазып, жұбатады. Бұл оған қиын жағдайды жеңуге көмектеседі.

«Қиын жағдайлар» дегенді қалай түсінесіз? Тағы не ұсынар едің?

Умиджанның айтуынша, бақыт сезімі «жұқпалы» және адамнан адамға таралады. Сондықтан ол аркашан жақсы адамдардың жанында болғанды ұнатады.

Шерзад, әдетте, табысты адамдар туралы кітаптарды оқып, фильмдер көргенде өзін бақытты сезінеді. Бақытқа еңбекпен жеткен батырлар оның өзіне деген сенімін ақтады.

Бақыт сезімі «жұқпалы» ма? Егер сондай болса, ол адамнан адамға қандай жұғады? Адам өз алдына қойған мақсатына жетіссе бақытты болады ма? Бақытты болу үшін не істеу керек?

Білесің бе?

АДАМДЫ БАҚЫТСЫЗ ЕТУ НЕ?

Гарвард университеті бақыттың себептерін 1938 жылдан бастап зерттейді. Бүгінгі күнге дейін ол 700 адамның өмірін зерттеді. Екі фактор адамның бақытына үлкен кері әсер етеді екен.

1. Темекі шегу. Бұл жағдай адамдардың көптеген ауруларын тудыруы мүмкін.

2. Алкогольді тұтыну. Бұл жағдай депрессия мен ауруға әкелуі мүмкін.

Орта жастағы адамды бақытсыз ететін факторлар негізінен отбасылық мәселелерге байланысты. Мықты байланысы бар отбасы мүшелері мерзімді аурулар, психикалық аурулар және есте сақтау қабілеттерін жоғалту сияқты аурулардан қорғалған.

Бақытсыз болмау үшін не істеу керек?

Мен бақытты күш-жігерден, бақытсыздықты немқұрайлылық пен жалқаулықтан, бәлені тілде, мен ләззатты үнсіздіктен көрдім.

Нажмидин Кубро

Мындаған люстраларды бір люстра жарықтандырады. Бұл сол люстраның өмірін қысқартпайды.

Будда

ҰЛЫЛАРДЫ ҒАЗИЗ ЕТКЕН - БІЛІМ

Пікірталас үшін

Ойшылардың ұзақ өмір сүруі — сыры

«Өмір, бұл - жасау дегені. Өмір сүріп жатқан кісі өзгерістерге дайын болуы керек», - дейді философ Гете. Өзгеруге дайын адамдарды жеңістер күтеді. Өзгерістері келмейтін кез-келген адам осал болады. Мындаған жылдар бойы тірі ғылымдар үнемі ғылымдағы жаңа биіктерге ұмтылды. Олардың жетістіктері адамдардың өмірін жақсартуға қызмет етті. Білім - өзгерістің негізі, сәттіліктің бастауы.

«Білім - сәттілік пен сәттіліктің ою-өрнегі, келдейліктен сенімді пана», - деп Аристотель айтқан. Махмуд Замахшари бабамыз «Не білімді бол, не білімге сүйеніп әрекет ет, ең болмаса ғылымды тыңда, бірақ ғылымның шеңберінен шықта» деген. Ғұламалар кітап арқылы өмір мен әлемнің құпияларын білді. Білім оларға өмір бойы күш берді.

Сұрақтар мен тапсырмалар

1. Мәтіндегі «... өзгерістерге дайын тұру» дегенде нені түсінесің?
2. Арастунның мәтінде келтірілген пікірге мәлімет бер.
3. Махмұд Замахшарий «... ғылымнан тыста болма» дегенде нені назарда тұтқан?
4. Бүгін білімді адам қандай сәттіліктерге қол жеткізу мүмкін?

Орталық Азия балалары еш ойланбастан ислам ғылымы мен философиясында үлкен із қалдырдым және оның дамуына үлкен үлес қостым деп айтуға толық құқылы.

Бүгінгі таңда бұл заманауи компьютерлік технологияның негізі «Алгоритм» ұғымын осы елдің хорезмдік ғалымы да алта тартты, кейінірек бұл баға жетпес ғылыми жаңалық оның есімімен аталды. «Медицина зандары» кітабымен Үндістанда, Тау

Шығыста және Еуропада медициналық ғылымның дамуына зор үлес қосқан және Батыста «Авиценна» деген атпен танымал болған ғалым сонымен қатар Өзбекстан жерінің перзенті. Аристотельдің шығармаларына түсініктеме жазған, музыка ғылымы туралы үлкен ғылыми еңбектер жазған және ғылымның дамуына лайықты үлес қосқан тағы бір ұлы ғалым Әбу Наср әл-Фараби де Орта Азиядан шыққан.

Фредерик Старр,
«Адамның азарты» кітабының авторы, қоғам қайраткері.

Орталық Азияны қандай факторлар оқыту орталығына айналдырды? Әлемдік ғылымды дамытқан біздің ата-бабаларымыз және олардың ғылыми мұралары

ӘЛ-ХОРЕЗМИ - ӘЛЕМДІК ҒЫЛЫМЫНДА АЙНАЛЫМДЫ ЖАСАҒАН ҒАЛЫМ

«... ол тек өз заманының ұлы математигі ғана емес, сонымен бірге бүкіл адамзат тарихының ұлы математигі».

Джордж Сартон, тарихшы

Хорезми алгебра ғылымының негізін қалаушы ретінде құрметтеледі.

«Алгебра» сөзінің өзі оның «Әл-кітап әл-мұхтасар фи хисаб әл-жабр және әл-мұкабала» трактатынан алынған. Оның үнді цифрларына негізделген «Арифметика» брошюрасы ондық жүйенің және оның қазіргі Еуропадағы әрекеттерінің таралуына себеп болды. Ғалым «Хорезми» атауы «алгоритм» түрінде ғылымда мәңгі ойып жазылған.

Хорезмидің арифметикалық трактаты 12 ғасырда Испанияда латынға аударылған. Аударманың XIV ғасырдағы жалғыз қолжазбасы Кембридж университетінің кітапханасында бар. Кітапша «Dixit алгоритмі» деп аталады.

Ол «Хорезми осылай дейді» деген сөйлемнен басталады.

Ұялы телефонды алған сайын есіңізде болсын! Әр ұялы телефонның ішінде өзбекше бар. Бұл ғалымның есімі - Мұхаммед ибн Мұса әл-Хорезми. Оған бәріміз рузашылығымызды білдіруіміз керек.

Эндрю Марр, британдық журналист

Сұрақтар мен тапсырмалар

1. Эндрю Марр «Әрбір ұялы телефонның ішінде өзбек бар» дегенде нені назарда тұтқан?
2. Журналист неге Мұсо әл-Хорезмиден барлығымыз разы болуымызды ескертуде?

Мәтінді оқып, қасиеттерін атап шық, маңыздылығы бойынша сұрыпта. Олардың адам өміріндегі ролі туралы ойланулар.

КІТАП ДОСТЫҚ СЫЙЛЫҒЫ

Мұхаммед Садық жас кезінен көптеген кітаптар оқып, уақыттың тиімді пайдаланды. Кітапты алып, түнде ұйықтағанша оқитын.

Студенттік жылдарда болашақ ғалым да «темір зан» деп саналатын қатан күн тәртібі мен күнделікті міндеттерді қойды. Олардың арасында өз бетінше оқуға арналған ерекше уақыт бар. Оның айтуынша, күн сайын одан сыныптан тыс уақытта әр түрлі тақырыптағы 100 бет кітап оқуға міндетті. Университетте кітапхана директоры болып жұмыс істеген Тахир Нус: «Мен Мұхаммед Садыкқа кітап тасудан шаршадым», - дейді.

Ғалым тірі кезінде жасаған сансыз саяхаттарынан сансыз кітаптармен оралды. Ол оларды өзбек тіліне аударып, аяртушылықты насихаттау және халықтың рухын көтеру үшін пайдаланды. Оның кітапқа деген сүйіспеншілігі Шейх Мұхаммед Садық Мұхаммед Юсуфты біздің заманымыздың ғалымдарының біріне айналдырды. Егер оның өмірі мен жетістіктеріне көз жүгіртсек, халқымыздың даналығы еске түседі:

Білімсіз бір жыл,
Білімді мың жыл жасар.

Тәрбиелі және әдепті адам күнә мен азғындыққа кез-келген жолмен жол бермейді. Иман мен оның адамгершілігі қай жерде, қашан және қандай жағдайда болмасын оны тек жақсылыққа шақырады.

Шейх Мұхаммед Садық Мұхаммед Юсуф

ҚАТАҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ – «МЕН МҰНЫ ІСТЕЙ АЛАМЫН»

Адам өзінің асыл ниетіне жету үшін өмір сүреді. Мақсаттар мен армандарға жету үшін сәтсіздіктерден кейін тұрып, қайтадан алға жылжу керек. Ұздіксіз оқыту, білік пен дағдыны дамыту көпбасылардың дүниеге келуіне әкеледі.

Табаңдылық дегеніміз - қиындықтар мен сынақтарға қарамастан табысқа жету үшін төзімділікпен алға жылжу. Шешімділіктің үш тірегі бар: шыдамдылық, білім және еңбек.

Ересектер: «Егер сен көп жұмыс ітесен және «мен мұны жасай аламын» деп айтсаң, егер сен жұмыстан қашпасаң, сен мақсатыңа жетесің» дейді.

Мықты мінез-құлқың қол жеткізу үшін төрт қадам

Сенімдіді арттыр.

Ізгілікті мақсаттарға іс-әрекет арқылы қол жеткізуге болатынына сену;

әлемге он көзқараспен қарау;

көмек сұраудан қорықпа;

сенімділікті жоғалтпа.

Сіздің мақсатыңызды анықта.

Мақсатыңыз туралы көбірек біліп, біліміңізді арттыр; тапсырманы байыпты және берік қабылдау;

жасаған жұмысыңыз сіздің және басқалардың өмірін қалай жақсартатыны туралы ойлан;

сіздің мұратыңызға ұмтылыңыз және соған талпын; өз еңбегіңіздің арқасында құрметке ие болуға тырыс.

Төмендегі ойларды талқылаңыз, оның мәнін түсін.

ЫЛІМ - СЕНІМДІ АРҚА

Университеттегі француз ғылымы Блез Паскальдың ықпалды дәрісінен кейін студенттердің бірі оған: «Ғылымның болашағы туралы сенімді түрде айтқаныңыз мақтауға тұрарлық. Егер менде сіз сияқты сенімділік болса, мен ғылым туралы осындай сенімділікпен айтар едім, - деді ол ынта-ықыласпен.

- Алдымен ғылымды оқы, сонда сен маған деген сенімділікке ие боласың, - деді философ жымып. Аристотель айтқандай: «Адам үшін өмірдегі ең сенімді пана - білім».

СЕНІҢ ШЕКАРАҢДЫ КІМ ТАРАЙТАДЫ?

Балалық шағың есінде ме? «Сіз мұны жасай аласың ба?» Сұралса, сіз ойланбастан «Иә» деп жауап берер едіңіз, солай ма? Ал қазір ше? Бұл сенім қаншалықты негізделген? Сенім мүмкіндіктеріңнің шекарасын кім тарылтты? Сізді пессимистік көзқарасқа итермелеген кім? Бұл сені! Енді сол балалық сенімді қайта қалпына келтіруге тырыс.

Практикалық жұмыс

Төмендегі негізгілерге қарсы оң пікірлер жаз:

«Мен мұны жасай аламын ба?»

«Басқалары менен төрі ақылды және жетістікке лайық».

«Бұл қазірдің өзінде жасалды!»

«Егер мен бұны байқап көрсем, басқалар не дейді?»

«Мен бұған әзірше дайын емеспін».

«Мен оны тәуекел ете алмаймын, жоспарларым ұқсасаса, менің үстімнен күлсі-ше?»

«Менің жолым бәрібір болмайды»

«Аш қарным – тыныш құлағым, мен қарапайым және бейбіт өмір сүргім келеді».

Топтық жұмыс

Үш топқа бөлініп, келесі сұрақтарға жауап бер.

«Біздің күшті жақтарымыз»

1-топ. Менің бүтінгі көңіл-күйімді көтерген нәрсе, бұл, ...

Мен ... өзіммен мақтанамын.

Мен ... ұнайды

2-топ. Мен отбасымды ... -мен таң қалдырамын.

Кеше қол жеткізген ең маңызды жетістігім, бұл ...

Бұл менің күнімнің ең маңызды бөлігі ... болды.

3-топ. Мені ерекшелендіретін нәрсе, бұл ...

Мен туралы ең ерекше ақпарат, мен ...

... де өзімді мақтан тұтамын.

4-топ. Мен ... де толқынданамын. Себебі ...

Мен ... лар барлығы үшін ризамын
Мен өзімді ... кезімде бақытты сезінемін.

5- топ. Менің өмірімді әдемі еткен ең маңызды нәрсе, бұл...

Осы аптада қол жеткізген ең маңызды жетістік, бұл ...

Мен... де өзімді өте жақсы сезінемін..

Өзіңдегі «Суперқуаттарды» оят

Фильмдердегі немесе кітаптардағы қандай кейіпкерлерді білесің?

Олардың бойындағы қандай қасиеттер сені таң қалдырды?

Оларды қарапайым адамдардан не ерекшелендіреді?

Шкірталас үшін

ТАБЫСТЫҢ КІЛТІ - ҒЫЛІМ ЖӘНҢЕ ӘРЕКЕТ

Колумбия университеті - әлемдегі ең беделді оқу орындарының бірі. Өзбекстандық профессор Азиза Шоназарова да әлемнің әр түкпіріндегі студенттерге сабақ береді. Өзбек ғалымы Колумбия университетіне 500 үміткер арасынан тандап алынды.

Азиза да сен сияқты ардайым өзінің еңбекқорлығымен және қайсарлығымен ерекшеленді. Ол мақсатына табандылықпен жетті. Бұл үшін үй кітапханасы үлкен рөл атқарды.

Кітаптар Азизаның ең жақын сұхбаттасушылары болды. Кітаптар отан әлемінің барлық құпияларын айтты. Ол кітаптар арқылы біздің еліміздің қаншалықты бай тарихын түсінді. Ол ғылымды сол тарихты әлемге көрсету мақсатымен жасады. Оның біліміне мұғалімдері де қызғана қарады.

Әзиза әлі де көп кітап оқиды, ізденуді жалғастырады. Ол араб, парсы, түрік, орыс, ағылшын, француз, неміс, поляк тілдерін жетік біледі.

Өзбекстан Республикасы Президентінің жарлығына сәйкес Азиза Шоназарова 2020 жылы «Достық» орденімен марапатталды.

Практикалық жұмыс

1. Азизаның жоғары жетістікке қол жеткізуінде төмендегі берілген қандай 3 қасиет маңызды орын тұтқан дебі ойлайсың?

Күн тәртібіне мойынсұну, тапсырмаларды өз уақытында орындау, білімге мейрім, кітап оқу, құнт, сабыр, түсінбегенін сұрау, жанаулыққа ұмтылып, өзіне сенім, ұстаздарға құрмет, білгенін басқаларға үйрету.

2. Жоғарыдағы белгілерден пайдаланып, білім алудың маңызы жөнінде мәтін құрастыр.

Топтық жұмыс

Төмендегі шығармалардағы бас кейіпкерлердің өзіне тән қасиеттері мен қабілеттерін естеуге ұрынып көр:

«Алпамыс»

«Бетмен»

«Тұмарис»

«Шырақ»

«Супермен»

«Фархад-Шырын»

«Өрмекші адам»

.....

Олардағы ұқсас қасиеттерді санап бер.

Мысалы:

Батылдық

Психикалық қабылдау

Асылдық

Адамдарға жақсылық істеу

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДБИЕТТЕР

1. Өзбекстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. // www. Ziyouet.uz
2. Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетинин 2020- жыл 6-июньдеги «Жалпы орта билимге «Білім» пәнін кезең- кезеңімен енгізу шаралары туралы» №422 Қаулысы. // www. Ziyouet.uz
3. Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетинин 2020 жылғы 6 маусымдағы № 422 қаулысымен бекітілген «Жалпы орта білім беретін мектеп оқушылары үшін «Білім беру» пәнінің тұжырымдамасы.. // www. Ziyouet.uz
4. Абдужалилова С.Х. Абдурауф Фитраттың «Тәрбие ғылымы» түсіндірмесі. –Ташкент, 2020. - 36 б»
5. Оқу кітабы. 1-4 сыныптарға арналған оқулық. – Ташкент, 2020 ж.
- Юлдашев Ж., Усманов С. Педагогикалық технология негіздері. Т., 2004 ж
6. Мирзиев Ш.М. Біз бірге Өзбекстанның еркін және гүлденген демократиялық мемлекетін құрамыз. Ташкент, «Өзбекстан» НМИУ, 2017. 29 б.
7. Мирзиев Ш.М. Заң үстемдігі мен адам мүддесін қорғау – ел дамуы мен халықтың әл-ауқатының кепілі. «Өзбекстан» НМИУ, 2017. - 47 б.
8. Мирзиев Ш.М. Біз ұлы болашағымызды қайсар да асыл халқымызбен бірге құратын боламыз. «Өзбекстан» НМИУ, 2017. - 485 б.
9. Мирзиев Ш.М. Адамгершілік, мейірімділік, жасаппаздық – ұлттық идеямыздың негізгі іргетасы. – Ташкент, 2021 ж
10. Каримжанов А. т.б. Білім беру ұйымдарындағы нормативтік құжаттама. –Чирчик, 2020.-320 б.

МҮНДАЖА

Құрметті студенттері	3
Кіріспе.....	4
I ТАРАУ. «ТӘРБИЕ» ПӘНІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ...	7
“Тәрбие” пәні және оған тиісті нормативтік құжаттар	7
“Тәрбие” пәнінің дереккөздері.....	13
Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды тәрбиелеу	19
Білім берудегі ұлттық идеология негіздері	24
Тәрбиенің негізгі принциптері.....	29
II ТАРАУ. “ТӘРБИЕ” ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ДИДАКТИКАСЫ	35
Дидактиканың негізгі принциптері	35
“Тәрбие” пәніні оқытудың әдістері	41
“Тәрбие” пәніні оқытудың қашықтықтан оқыту формасы	47
“Тәрбие” пәніні оқытудың инклюзивті түрі.....	52
“Тәрбие” пәнін оқытудың электронды модульдік формасы	57
III ТАРАУ. «ТӘРБИЕ» ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ТӘЖРИБЕСІ.....	63
«Тәрбие» пәнін оқытудың практикалық негіздері	63
«Тәрбие» пәнін оқытудың практикалық механизмдері	68
“Тәрбие” пәнін оқыту практикасын жетілдіру жолдары	74
ПРАКТИКАЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАР	77
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДБИЕТТЕР	128

Н.А.БЕКЕТОВ, Ш.И.БОТИРОВА

ТӘРБИЕ

(оқу қолданба)

Мухаррир: Х. Тахиров
Техник муххарир: С. Меликузиева
Мусаххих: М. Юнусова
Сахифаловчи: А. Мухаммад

Нашр. лиц № 2244. 25.08.2020.
Босишта рухсат этилди 12.08.2022.
Бичими 60x84 1/16. Офсет коғози. "Times New Roman"
гарнитураси. Хисоб-нашр табоғи. 8,0.
Адади 100 дона. Буюртма № 113.

«ZEVO PRINT» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Тошкент ш., Яшнобод тумани, 22-харбий шаҳарча.